

Eesti Kunstiakadeemia
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

Bakalaureusetöö

NÕUKOGUDEAEGNE RESTAUREERIMINE PÄRNU
VANALINNA NÄITEL

Marleen Mihkelson

Juhendaja:
Oliver Orro, MA

Tallinn 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. LÜHIDALT PÄRNUST ENNE NÕUKOGUDE PERIOODI – LINNAEHITUSLIKE VÄÄRTUSTE JA ERIPÄRADE KUJUNEMINE	4
2. NÕUKOGUDEAEGNE PÄRNU	11
2.1. II maailmasõja mõju linnapildile	11
2.2. Pärnu administratiivne staatus	13
2.3. Elanike arv ja sotsiaalmajanduslikud arengutegurid.....	15
2.4. Nõukogudeaegne linnaplaneerimine ja generaalplaanid	17
3. VANALINNADE KAITSE ENSV-S	25
4. PÄRNU VANALINNA MUINSUSKAITSEALA.....	30
4.1. Linnaehitusliku keskkonna kaitsest Pärnus	30
4.2. Vanalinna planeeringud	34
4.3. Muinsuskaitsealused üksikobjektid	38
5. RESTAUREERIMINE PÄRNUS	42
5.1. Seotud isikud ja institutsioonid.....	42
5.2. Olulisemad restaureeritud objektid	44
5.3. Rüütli tänava piirkond.....	46
5.4. Linna heakord	58
5.4. Teostamata jäänud ideid	60
6. JUHTUMIUURINGUD.....	64
6.1. Hooned.....	64
7. UUSEHITISED LINNAPILDIS.....	81
7.1. Uusehitised vanalinnas.....	81
7.2. Uusehitised väljaspool vanalinna.....	89
KOKKUVÕTE	94
SUMMARY	96
KASUTATUD KIRJANDUS.....	98
ILLUSTRATSIOONIDE NIMEKIRI	105
LISAD.....	111
Rein Raie ja Kristi Raie intervjuu osaline transkriptsioon.....	111
Lea Täheväli-Stroh intervjuu osaline transkriptsioon.....	117

SISSEJUHATUS

Pärnu ajalugu ulatub tagasi kaugetesse aegadesse, ning sellega seoses kannab linn endas mitmekesist arhitektuuripärandit. Antud töös keskendun ma just linna möödunud sajandi nõukogudeaegse arhitektuuriloo uurimisele. Täpsemalt üritasin ma välja selgitada, kuidas on linn arenenud ja kasvanud, mida selle tarbeks ohverdama pidanud ning mis on toonase linnaplaneerimise esteetika ja reglementeeringute tagajärjeks.

Töö kitsamas fookuses on Pärnu vanalinna barokkarhitektuuri „taastulek“ XX sajandil, nõukogude perioodi II poolel, aga ka laiemalt muinsuskaitse ja restaureerimistegevus 1970.–80. aastate Pärnus. Üritasin lahti mõtestada toonase restaureerimispoliitika ja tuua selgust, millised protsessid, isikud ja institutsioonid mõjutasid muinsuskaitse ja restaureerimise vallas tehtud otsuseid. Muuseas võtsin luubi alla restaureerimisarhitekt Rein Raie tööd ja teened toonases liiduvabariigis. Töö raames tutvusin Pärnu vanalinnas asuvate hoonete restaureerimisprojektidega ja sain ülevaate toonastest vaadetest restaureerimisvaldkonnas. Töö koostamise käigus selgus, et nõukogude perioodil restaureeritud hoonete juures on enamasti säilinud üsna vähe originaalsubstantsi. Peame endale teadvustama, et autentsena alles jäänud hooneid on Pärnu vanalinnas tegelikult üsna vähe, seetõttu on eriti oluline neid edaspidi enam väärtustada ja edasi säilitada. Muidugi tuleb tähelepanu pöörata ka sellele, et omaette ajalooliseks nähtuseks on tänaseks päevaks saanud ka nõukogudeaegne kihistus, sealhulgas nõukogudeaegne restaureerimine, mille väärtust ei tohiks kindlasti alahinnata. Lisaks vaatlesin ka Pärnu vanalinna ning kuurorditsooni nõukogude aja erinevatel kümnenditel püstitatud uusehitisi, nende juures avaldub eriti kujukalt see, kuidas on aja jooksul muutunud suhtumine ajaloolisesse linnaehituslikku keskkonda ning selle väärtustesse.

Eelnevalt on vanalinnade kaitset ENSV-s uurinud Riin Alatalu, Lilian Hansar ja Oliver Orro, Pärnuga eraldi aga seni põhjalikumalt tegeletud ei ole. Töö allikatena olen kasutanud eelnevalt uuritud vanalinnade materjale, Pärnu arhitektuuriajalugu käsitlevat kirjandust, arhiiviallikaid ja lisaks oli suureks abiks intervjuu Rein Raie, Kristi Raie ja Lea Täheväli-Strohiga.

1. LÜHIDALT PÄRNUST ENNE NÕUKOGUDE PERIOODI – LINNAEHITUSLIKE VÄÄRTUSTE JA ERIPÄRADE KUJUNEMINE

Et teemat sisse juhatada, on siinkohal paslik anda lühike ülevaade Pärnu linnaehituslikust kujunemisest ja vanemast elamuarhitektuurist alates keskajast kuni tsaariaja lõpuni. Asulad ja suuremad keskused tekivad alati paikadesse, kuhu on kerge juurde pääseda. Pärnu on selles suhtes rajatud igati strateegilisele kohale – sealt läksid teed põhja ja lõunasse, itta ja loodesse, linn asus suure jõe suudmes ja oli samal ajal ligipääsetav ka mere kaudu.¹ On teada, et Pärnumaal, Pulli külas paikneb Eesti vanim asulakoht, kus elati juba VIII aastatuhande keskel enne meie ajaarvamist.² Pärnu kui linn rajati 1251. aastal, vast sisse pühitsetud toomkiriku ümber. Esialgselt asus Pärnu linn hoopis teisel pool jõge, praeguses Vana-Pärnu rajoonis. 12 aastat hiljem tehti toomkirik maatasa, sellega seoses kolisid käsitöö ja kauplemisega tegelevad elanikud teisele poole jõge – Saksa ordu kaitse alla.³ Uus-Pärnu (Embeck) tekkis Riia poole jõge, Pärnu ordulinnuse ümber.⁴ 1318. aastal sai Pärnu linn Riia õiguse, sellest tulenevalt tekkis linnal vajadus kindlustatud administratiivse ja territoriaalse terviku moodustamiseks. Järgneval sajandil ehitati linna piirav kaitsemüür, millega koos hakkas arenema ka linna tänavatevõrgustik – peatänavaks sai praegune Pikk tänav, tuntud ka kui Karja tänav. Riia ja Karja tänava ristumiskohale tekkis linna nelinurkne peaväljak ja selle ümber esimene elavam asustus. Väljaku vahetusse lähedusse jäid raekoda, kaalukoda, kohtuhoone, kauplused, esinduslikumad elamud ja Nikolai kirik. 16. sajandi keskpaigaks oli linnas 113 ehituskrunti.⁵ Vana-Pärnu pindalaga võrreldes oli uus asustus tunduvalt hõredam, avaramate hoovidega ja suure hulga kõrvalhoonetega. Praeguseks ei ole Pärnu keskaegsest hoonestusest aga peaaegu mitte midagi säilinud ning keskaegse Pärnu elamuarhitektuuri kohta on üldse üsna vähe teada. Keskaegne asend ja alusmüürid on säilinud vaid majal, mis asub tänapäeval aadressil Malmö 19. Kesk- ja

¹ H. Höövel, *Minu Pärnu*. Pärnu: Perona, 1995, lk 8–10.

² L. Jaanits, *Iseloomulikke Pärnumaa esiajaloo*. – Pärnu linnas ja rajoonis: kodu-uurijate seminar-kokkutulek 20.-23. augustil 1981. Toim J. Eilart. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1981, lk 95.

³ A. Vunk, *Pärnu vanadel fotodel, fotosid Pärnu Muuseumi kogust*. Tallinn: Tänapäev, 2007, lk 6–7.

⁴ J. Juske, *Lood unustatud Pärnust*. Tallinn: Pegasus, 2015, lk 8–10.

⁵ Pärnu ajalooline linnakeskus. Linnaehitusajalooline, arhitektuuriajalooline ja kultuurilooline ülevaade muinsuskaitse aspektist. Tekstiline osa. Koost H. Sirel. Muinsuskaitseameti arhiiv (MKA), s P-1287, kd A, lk 10–13.

varauusaja piirilt pärineb ka nn Punane torn. Vanim eeslinn tekkis keskajal Riia maantee äärde, ulatudes arvatavasti praeguse Henno tänavani. Linnakodanike aiad asusid sel ajal väljaspool kindlustusi – Riia ja Karja tänavate vahel. Rootsi aja tulles kasvas eeslinn veelgi, ulatudes peaaegu praeguse Liiva tänavani.⁶

Linn sai suuri purustusi Liivi sõjas, samuti Rootsi-Poola sõdades. 17. sajandil taastati ja lahendati Uus-Pärnu barokse ideaalskeemi kohaselt.⁷ Linnamajanduse areng tõi endaga kaasa tähtsamate tänavate äärde uute elamute püstitamise. Sellest ajast hakati hooneid pika küljega vastu tänavat ehitama.⁸ Rootsi aja lõpus, 17. ja 18. sajandi vahetusel, restaureeriti Rootsi-Poola sõdades kannatada saanud linnuse peahoone Tartust üle toodud ülikooli tarbeks. 17. sajandi hooneid on Pärnus säilinud vaid üksikuid ja needki on meieni jõudnud tugevasti ümber ehitatud kujul. Mõnelgi majal võivad aga olla rootsiaegsed keldrid või vundamendid.⁹

1. Pärnu 1554. aastal. Autor teadmata.

⁶ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires. Koost E. Parek, E. Sedman. MKA arhiiv, s P-2267, kd I, lk 6–8.

⁷ J. Juske, Lood unustatud Pärnust, lk 8–10.

⁸ H. Höövel, Minu Pärnu, lk 12–13.

⁹ Pärnu ajalooline linnakeskus. Linnaehitusajalooline, arhitektuuriajalooline ja kultuurilooline ülevaade muinsuskaitse aspektist, lk 10–13.

2. Pärnu linn 17. ja 18. sajandi vahetusel.

Peale Põhjasõda läks katkust laastatud Pärnu Vene vägede kätte. Selle tagajärjel oli siselinnas ehitustegevus keelatud, arenesid eeslinnad (Riia maantee eeslinn lõunas – vene asustuse ja külastruktuuriga Morskoi eeslinn).¹⁰ Järgneva sajandi jooksul lõpetati erinevaid kindlustustöid, kesklinn oli kindlalt piiratud kindlustuste vöötmega, mida piiras glassii vööt. Linna ja eeslinnade ehitus toimus rangelt sõjaväelise inseneride komando valve all.¹¹ 18. sajandil valitses jätkuvalt barokkstiil, ent selles ei domineeri enam Hollandile omane ehitusmassi kuubilisus, selle asemele astusid nüüd pilastritega rõhutatud eenduvad risaliidid, terrassid ja rõdud.¹² Nii keskklassi elamutena linnades kui mõisahoonete ja pastoraatidena maal ehitati ühekorruselisi, kõrge pool- või murdkelpkatusega, sageli keskse matelkorstnaga maju, mida on hakatud nimetama

¹⁰ J. Juske, Lood unustatud Pärnust, lk 8–10.

¹¹ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires, lk 8–9.

¹² I. Solomõkova, Eesti kunsti ajalugu I. Tallinn: Kunst, 1975, lk 11.

urbaltisch-tüüpi (eesti keeli vastavalt põlis- ehk vanabalti tüüpi) elamuteks. Pärnus on neid alles silmapaistvalt palju.

Barokkstiil jätkus 18. sajandi lõpuni ja hakkas seejärel asenduma klassitsistliku ehitusstiiliga. Sellest ajast võib näiteks tuua praeguse linna raekoja, mille on lasknud ehitada oma elamuks kaupmees P. Harder ja mis valmis aastal 1797.¹³ Antud sajandil oli linn edukas ka eeslinnade arengus – kujunes välja kesklinnast lõuna pool asuv, praeguse Karusselli tänava ümbruses asunud Meriküla rajoon. Kuna selle ala elanike nimistikust on väljaloetavad enamasti vaid vene nimed, siis on põhjust arvata, et krundid anti seal peamiselt sõjaväelastele ja sõjaväest vabanenutele.¹⁴ Ala oli hoonestatud tagasihoidlike ühekorruseliste puitmajadega. Poolkelpkatustega ehitised olid paigutatud otsafassaadiga vastu tänavat, sellest ka ala hilisem hüüdnimi Slobodaa – see võiks tähistada vene küla või vene agulit.

Meriküla rajooni hoonetest osa on tänaseni säilinud Auli tänaval. Antud hooned on arhitektuuriajaloolisest seisukohast eriti olulised, sest teistes Eesti linnades ei ole selliseid hoonetüüpe nii massiliselt esinenud ning säilinud on need mujal enamasti üksiknäidetena, samas kui Pärnus Auli tänavas on seniajani loetav terviklik linnaehituslik struktuur. 18. sajandil hakkas

3. Auli tn. elamud Pärnus. 1980ndate aastate foto.

uuesti arenema ka Vana-Pärnu eeslinn, mis algselt sai peamiselt kalurite elupaigaks. Hoonestus Vana-Pärnu linnaosas paiknes esialgu piki Vana-Tallinna maanteed.¹⁵ 18. sajandi II pooles algas linnas taas majanduslik tõus, mis kestis veel ka 19. sajandi alguses, lõppedes kontinentaalblokaadi tõttu, mis katkestas olemasolevad kaubanduslikud ühendused.¹⁶ 19. sajandi I poolel kerkis Pärnus ka üsna palju klassitsistlikke puitmaju, mille tänavafassaadide juures järgiti toona kohustuslikke klassitsistlikke tüüpeeskujusid.

¹³ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires, lk 9.

¹⁴ Samas.

¹⁵ H. Sirel, Pärnu linnaehituslik areng. – Ehitus ja Arhitektuur 1983, nr 3, lk 26–28.

¹⁶ H. Höövel, Minu Pärnu, lk 13.

19. sajandile oli iseloomulik aedlinnade eriliselt hoogne kasv. Eesti soost käsitöölise, kaupmeeste ja majaomanike osakaal üha suurenes – sellega seoses kasvas ka vajadus linna laiendamiseks südalinnast väljapoole, veel puutumata aladele.¹⁷ Samas säilis muutuvast linnakoes visalt ka arhailisi jooni.

4. Pärnu eeslinnade plaan 19. sajandi algusest.

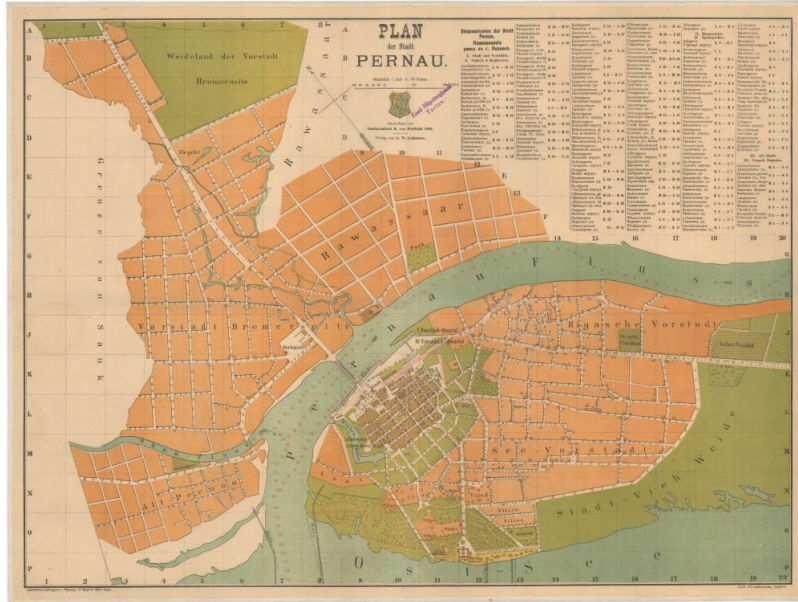
1844. a J. Fowelini ja 1865. a Gustavsoni Pärnu linna plaanidel kattuvad kõik linnastruktuuri elemendid rootsiaegsete plaanidega, isegi kruntide paigutus on rootsiaegne – nii, nagu seda tolaeagne ehitusmäärustik nõudis.¹⁸ 1803. aastal ehitati Ülejõe linnajaoga paremaks ja kiiremaks ühenduse saamiseks Ülejõe nahksild. Praegune Tallinna maantee sai uueks maanteeks, mis ühendas linna põhjapoolsemaid tagamaid.¹⁹ Eestlased asusid üha rohkem elama eeslinnadesse, eriti Ülejõe ja Rääma rajooni, mis kasvasid erakordselt kiirelt. Oma osa linna elus ja territoriaalses arengus mängis kindluslinna staatuse kaotus, mil kindlustusala ja hooned anti linnale üle. Sellele järgnes endise kindlustustevööndi aladrastiline muutmine.²⁰ Sinna hakati rajama Pärnu nagu hiljem tugevasti kujundanud puisteid ja parke. Samasse ajajärku jääb ka Pärnu kuurordi asutamine, mille algusajaks loetakse 1832. aastat, mil avati esimene supelasutus. Viimase rajamisega hakkas linn edasi ka Supeluse tänava piirkonda arenema. Ranna piirkonda jääva rajooni ilme oli äärmiselt erinev vanast keskusest. Valitsevaks materjaliks oli puit, hooned ise olid nii suuremad kui ka väiksemad villa tüüpi elamud rõdude ja rohkete puunikerdustega.

¹⁷ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires, lk 10.

¹⁸ H. Sirel, Pärnu linnaehituslik areng, lk 28–29.

¹⁹ Pärnu ajalooline linnakeskus. Linnaehitusajalooline, arhitektuuriajalooline ja kultuurilooline ülevaade muinsuskaitse aspektist. Tekstilise osa, lk 22.

²⁰ H. Höövel, Minu Pärnu, lk 14.

5. Pärnu 19. sajandi lõpus, plaani koostanud 1898. aastal linnaarhitekt E. von Wolffeldt.

Mõeldud olid nad nii suvitajate korteriteks kui ka pansioniteks.²¹ 1898. aastal koostati tollase linnaarhitekti Wolffeldti juhtimisel esimene generaalplaan, mis on kogu linna rajoonideks jaotanud.

19. sajandi II poole puutarhitektuur, eriti just kuurorditsooni suurte korteritega esinduspuumajad ja pansionaadid, moodustab Pärnus silmapaistvalt väärtusliku linnaehitusliku kihistuse. Pärnu puutarhitektuuri esmauurijaks oli Elsbet Parek, kelle käsikiri vanimatest puithoonetest valmis aastal 1977. Sellele järgnevalt fotografeeriti ulatuslikult Pärnu puithoonestus, samuti korraldati episoodilise iseloomuga arhiivi- ja väliuurimised.²²

20. sajandi I poole Pärnule on iseloomulik kuurortarhitektuuri ja uute arhitektuuristiilide tulemine ja levik. 1900ndate aastate põhirõhk oli oma rahvusliku kultuuri arendamisel – sellest tulenevalt on perioodi kutsutud ka Eesti teatrite ehitamise ajastuks. Silmapaistvamatest hoonetest valmis 1911. aastal Pärnus Endla teatrihoone (arhitektid G. Hellat, E. Wolffeldt ja A. Jung), sajandi esimesse perioodi jääb veel mudaravila (1927, arhitektid O. Siinmaa, E. Wolffeldt ja A. Nürnberg), Rannahotell (1937, arhitektid O. Siinmaa ja A. Soans). Vabariigi lõpuaastatel

²¹ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piiris. Koost E. Parek, E. Sedman. MKA arhiiv, s P-2267, kd I, lk 11–12.

²² Linnaehitus ja muinsuskaitse ajaloolistes ees- ja väikelinnades: konverents 15.–17. september 1944, Tallinn, Eesti. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 1994, lk 11–12.

valmisid veel Pärnu Suursild (1938) ja Riigipanga Pärnu osakonna hoone Rüütli tänaval (ehituse algus 1939, arhitektid A. Kotli ja A. Soans).²³

Selle perioodi kõige tähtsamad kodanlikud hooned on projekteerinud Pärnust pärit arhitekt O. Siinmaa. Tema projekteeritud on rida omanäolisi funktsionalistlikke individuaalelamuid, mis kuuluvad Eesti funktsionalistliku arhitektuuri paremikku.²⁴ Näiteks on Siinmaa projekteerinud 1935. aastal valminud Jaak Jakobsoni elamu aadressil Lõuna 2A, arhitekti enda elamu aadressil Rüütli 1A ja 1932. aastal valminud villa aadressil Ringi 14.²⁵ Iseseisvusaastate alguses tegeleti üldiselt funktsioneeriva riigi ülesehitamisega, alles 1920ndate aastate lõpul hakkas ka Eestimaale jõudma moodne arhitektuur – funktsionalism, mis sai järgneva kümnendi põhiliseks suunanäitajaks. Funktsionalismi suur populaarsus ei teinud aga lõppu traditsionalistliku arhitektuuri viljelemisele vaid traditsionalism eksisteeris paralleelselt funktsionalismi kõrval.²⁶

²³ Eesti XX sajandi arhitektuuri kaitse programm, Pärnu linn, välitööd ja hinnang ehituspärandile. Tallinn, 2008. Koost L. Välja. MKA arhiiv, s A-8497, lk 3–5.

²⁴ Eesti XX sajandi arhitektuuri kaitse programm, lk 3–5.

²⁵ L. Välja, Jalutaja teejuht – Pärnu. Tallinn: Solnessi Arhitektuurikirjastus, 2008, lk 3–68.

²⁶ S. Abiline, Eesti XX sajandi ruum. – Tuginedes traditsioonidele: 1920. aastad. Toim L. Lapin. Tallinn: Leonhard Lapin, 2000, lk 49–51.

2. NÕUKOGUDEAEGNE PÄRNU

2.1. II maailmasõja mõju linnapildile

II maailmasõda tõi endaga kaasa Pärnu jaoks katastroofilise hävingu. 1944. aastal põles suur osa südalinnast ja Tallinna maantee alguse hoonetest. Ligi pool vanalinnast oli jäänud varemetesse, eriti ulatuslikult hävis just kõige vanem hoonestusala ajaloolises kesklinna põhja- ja lääneosas.²⁷ Esimesed aastad peale sõda pühendati puhtalt linna purustustest tekkinud varemete massi koristamisele.

6. Vaade purustatud Rüütli, Akadeemia ja Vee tänavale.

Koristustööd toimusid ajastule omaselt

taastamistöode nime all. Läbi viidud tööde tulemusena kujunesid välja uued avarad väljakud – vanalinna territooriumi läänepoolses osas ja Ülejõe linnaosa jõe-poolses osas.²⁸ Kuni II Maailmasõja purustusteni võis Nikolai kiriku läheduses silmata veel mõningaid keskaegseid hooneid. Keskaegsetel müüridel asus näiteks vana tollimaja Vee tänavas. Tollimaja hoone põles 1944. aastal, põlengus säilisid välismüürid ja alumise korruse võlvistik.²⁹

Sõja tagajärjel kadus keskaegne kihistus Pärnu linnapildist peaaegu täielikult. Suur osa maailmasõjas põlenud vanalinna jõekaldal asuvatest hoonetest olid täiesti taastamiskõlblikud, kuid lammutati uue, stalinistliku linnasüdame rajamise käigus 1950. aastate algupoolel. Kohati muudeti ka linna ajaloolist tänavatevõrku ja kinnistustruktuuri.³⁰ R. Raie uurimistöõdele tuginedes võib väita, et nõukogude perioodil kujunes välja kolm Pärnule iseloomulikku

²⁷ J. Juske, Lood unustatud Pärnust, lk 11.

²⁸ E. Parek, Pärnu sajandeis. Tallinn: Eesti Raamat, 1971, lk 61.

²⁹ J. Juske, Lood unustatud Pärnust, lk 33.

³⁰ L. Volkov, Eestimaa asustus. Tallinn: Eesti Raamat, 1980, lk 132.

kinnistukuju: kvartaleid läbivad pikad kinnistud, kvartaleid mitte läbivad suhteliselt pikad kinnistud ja ruudusarnased väikese sügavusega kinnistud.³¹

Sõjas kannatada saanud hooneid oli kesklinnas palju, väiksemate purustustega ehitised, mis uute tänavate ja väljakute rajamisele otseselt ette ei jäänud, enamasti siiski säilitati ja taastati. Enne muinsuskaitsealade teket säilisid majad tänu rahapuudusele – hoonet ei olnud mõtet maha lammutada kui uue ehitamiseks raha ei jätkunud. Kesklinna saneerimine ja tehnovõrkude loomine oli kallid ja tülikas, seega oli kergem rajada uued hooned südalinnast väljapoole.³² Muidugi leiti mõningate hoonete puhul, et kergem oleks neist vabaneda, seda siis kas poliitilistel või rahalistel kaalutlustel. Nii on kõige suuremaks kaotuseks kahtlemata keskaegne Nikolai kirik. Vaatamata sellele, et varemed oli esialgsete vahetult sõjajärgsete kavade kohaselt plaanis konserveerida ja taastada kontserdi- või näitusesaalina, õhiti need siiski 1950. aastate keskel.³³ Ulatuslikke kahjustusi oli ka mujal kesklinnas. Olulistest sümbolhoonetest hävitati veel juugendlik Endla teater, purustatud olid Pärnu jõe ületavad sillad. Et miski jääks ka vana meenutama, peeti hiljem, alates 1970.–80. aastatest oluliseks hävinud hoonete mahtu märkida kas sillutises või mõnel muul arusaadaval viisil. Eriti oluliseks peeti seda Pärnu ja Viljandi linnakindlustuste puhul, kus tõesti hävinud mastaap on markeeringuga hoomatav.³⁴

³¹ Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt. Tekstiline osa. Koost E. Sedman. MKA arhiiv, s P-6105, kd I, lk 17.

³² O. Orro, Süstemaatiliste unistuste aeg – Muinsuskaitsealade planeeringutest Eestis 1960. –1980. aastatel. – Aja lugu – muinsuskaitse ja restaureerimise ajaloost. Toim A. Randla. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2016, lk 114.

³³ O. Esna, Pärnu: Nikolai kirik, millest jäi vaid mälestuskivi. Pärnu Postimees, <https://parnu.postimees.ee/2370481/parnu-nikolai-kirik-millest-jai-vaid-malestuskivi> (vaadatud 14.X.2017).

³⁴ O. Orro, Süstemaatiliste unistuste aeg – Muinsuskaitsealade planeeringutest Eestis 1960.–1980. aastatel, lk 116.

2.2. Pärnu administratiivne staatus

1930. aastate Pärnu oli enam kui 20 000 elanikuga üsna kiiresti arenev maakonnalinn. Iseseisvuse lõpp jõudis Pärnusse koos Punaarmeeaga 19. juunil 1940. aastal. Punaarmee tõi endaga kaasa nimekirja objektidest, mis tuli neile üle anda. Loomulikult sisaldas nimekiri saadaolevatest hoonetest parimaid, ühtekokku läks nende käsutusse 406 ruumi. Eluasemest ilma jäänud kodanikele maksti 40–20 krooni kolimisraha.³⁵ Endised valitsejad linnas kukutati ametist, juhtima asus uus, punane ametnike seltskond. Linnavalitsuse ülesanded üha kasvavas terroriõhkkonnas olid järsult muutunud, linna valitsemise kõrvalt tuli tegeleda okupatsioonist tulenevate lisakohustustega. Formaalselt demokraatlikud institutsioonid esialgu säilisid, ent Pärnus, nagu teisteski Eesti linnades läbi viidud pöördelised muudatused olid teinud absoluutselt võimatuks linlaste igasuguse vaba väljendamise, kõik oli kõrgemalt fikseeritud. Uue riigikorraga takistati linlaste kaasaráakimist linna edasises kujundamises. Okupatsioonide tulemusena lülitati kohalik initsiatiiv edasises arengus mitmeks aastakümneks täiesti välja.³⁶

Saksa okupatsiooni ajal ja esimestel nõukogude aastatel säilis Pärnu staatus maakonnalinnana, ent nagu mujalgi, hakati linnavalitsust pärast II maailmasõda nimetama Rahvasaadikute Nõukogu Täitevkomiteeks ning linnapead Täitevkomitee esimeheks. 1950. aasta alguses loodi Eesti territooriumile kolm oblastit, mille keskused paiknesid Tallinnas, Tartus ja ka Pärnus. Nende kestus oli küll vaid 10 kuud, ent Pärnus jõuti teha algust oblastikeskuse rajamisega.³⁷ 1950. aasta haldusreformiga kaotati maakonnad ja moodustati rajoonid – 13 maakonna asemele tekkis 39 maarajooni. Rajoonide rajamisel ei arvestatud majanduslike, geograafiliste ega ajalooliste teguritega. Selle tulemusena tegi haldusreform palju kultuurilist kahju ja hävitas muuhulgas ajaloolised kohanimed.³⁸ Pärast lühikeseks jäänud oblastite ajastut sai Pärnust üks ENSV rajoonikeskustest, kus lisaks Linna Täitevkomiteele asusid ka Rajooni Täitevkomitee (tänapäeva mõistes Maavalitsus) ja EKP Rajoonikomitee, lisaks teised toonastele rajoonikeskustele omased haldusorganid. Sellisena püsis Pärnu nõukogudeaja lõpuni. Toonaste rajoonikeskuste staatust tugevdas paljude väikeste 1950. aastal moodustataud maarajoonide järk-

³⁵ K. Vilgats, *Esimene punane aasta Pärnus (1940–1941)*. Pärnu: Pärnu Linnakodaniku Maja, 2014, lk 5–6.

³⁶ A. Vunk, *Pärnu ümberkujundamise katsed 1940–1955*. – *Reis Nõukogude läände, kuurortlinn Pärnu 1940–88*, artiklite kogumik. Toim T. Kask, A. Vunk. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus, 2009, lk 11–16.

³⁷ M. Kalm, *Eesti 20. sajandi arhitektuur*. Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2001, lk 285–289.

³⁸ A. Vunk, *Pärnumaa loodus, aeg, inimene II*. Pärnu: Pärnu Muuseum, 2010, lk 354–355.

järguline liitmine suurematega. Näiteks 1959. aastal liideti Pärnu rajooniga Pärnu-Jaagupi rajoon, 1962. aastal osa Vändra rajoonist jne. 1957–62 oli Pärnu rajoon formaalselt likvideeritud ning eksisteeris eraldi haldusüksusena Pärnu linnapiirkond, mis sisuliselt täitis aga rajooni ülesandeid. 1990. aastal nimetati ENSV Ülemnõukogu poolt senised rajoonid taas maakondadeks.

Enne 1939. aastat oli Pärnu maakonna suurus 5231 km². Praegu on maakonna pindala 4807 km², mis küll suurenes 2017. aastal läbi viidud haldusreformi tõttu. Sellest tulenevalt on Pärnu linna omavalitsuse pindalaks hetkeseisuga 858,07 km².³⁹ Pärnu linna kui Pärnumaa suurima linnalise asula ja administratiivse keskuse territooriumi suurus oli Eesti Vabariigi algusaastail 2380,77 ha.⁴⁰ 1952. aastal rajatud ja vaid aastaks kestma jäänud Pärnu oblasti pindala oli Eesti territooriumilt suurim – 16 590 km². Järgnevatel aastatel täiustati ja korrastati pidevalt haldusstruktuuri. 1960. aastate keskpaigaks jõuti pideva ümberkorraldamisega lõpule. Eesti NSV koosnes sellest ajast peale 15 maarajoonist, 32 linnast, 22 alevist ja 238 külanõukogust. Pärnu linn oli kasvanud tolleks ajaks pea 40 100 inimeseni, sinna sisse kuulus ka Sindi linn oma 3362 elanikuga. Pärnu rajooni alla kuulus 60. aastate keskpaigaks 4774,9 km².⁴¹ Selle ala sisse jäid 23 külanõukogu, 4 alevit ja 1 linn – Kilingi-Nõmme. Suuremad keskused Pärnu rajoonis olid veel Tõstamaa ja Häädemeeste. 1970ndate aastate algupoolel kaaluti tõsiselt suuremate keskuste kaotamist ja kõikide oluliste teenuste Pärnusse viimist. Ideaalina nähti linna ja maa piiri kaotamist, mis jäi küll vaid unistuseks.⁴²

³⁹ Omavalitsus Pärnu linn. – Pärnu linna kodulehekül, <http://www.parnu.ee/index.php/linnakodanikule/omavalitsus/uehinemine> (vaadatud 18.V.2018).

⁴⁰ A. Rammul, Pärnumaa tervishoiuline kirjeldus. Tartu: Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsuse ja Tartu Ülikooli Tervishoiu Insituudi väljaanne, 1930, lk 68.

⁴¹ A. Vunk, Pärnumaa loodus, aeg, inimene II, lk 355–357.

⁴² A. Kerge, Kohalike keskuste määramisest Eesti NSV-s. – Ehitus ja Arhitektuur 1970, nr. 1, lk 13–15.

2.3. Elanike arv ja sotsiaalmajanduslikud arengutegurid

Pärnu kandi rahvastiku ja majanduse ajalooline arengutee on olnud erakordselt keerukas. Teiste Vana-Liivimaa linnadega võrreldes sai Pärnu 16. ja 17. sajandi lakkamatutes sõjavapustustes rohkem kannatada.⁴³ Vaadeldes Põhjasõjale järgnevat aega, on elanike arv pidevalt kasvanud, siis hakanud uue Eesti Vabariigi perioodil jälle tasapisi langema. Statistikale toetudes võib mainida seda, et kui veel 1959. aastal elas Pärnus 37–38 000 inimese ringis, siis 1976. aastal kasvas Pärnu elanikkond esimest korda üle 50 000 inimese.⁴⁴ 1989. aastal elas Pärnus 52 389 inimest, kellest eestlasi oli 72%. Praegu on Pärnu linna haldusreformi eelsetes piirides elanike arvuks umbes 39 000 inimest (täpne statistika koos liitunud naabervaldadega ei ole antud kontekstis asjakohane) ja see on Eesti suuruselt neljas linn Tallinna, Tartu ning Narva järel.⁴⁵ Pärnumaal, sarnaselt teistele maakondadele, on oodata rahvaarvu kahanemise jätku, seda eelkõike 1990. aastate järsu sündimuslanguse tagajärjel. Ka Pärnumaa linnadel on negatiivne rahvastikupotentsiaal.⁴⁶

Nõukogudeaegsetes kirjutistes on palju vihjatud Pärnule kui kultuuri edendavale linnale. Rajooni majanduselu koha pealt on läbi aegade olulised olnud põllumajandus, kalandus ja metsamajandus.⁴⁷ Linna kujunemisele on alates XX. sajandi algusest vahelduva eduga hoogu andnud tööstus- ja kuurortmajandus. Kaks totaalset erinevat haru on läbi ajaloo pigem üksteise suhtes vastunäidustatud olnud – näiteks rajati kuurordile omastesse paikadesse tootmishooneid, mis rikkusid kõvasti Pärnu kesklinnast avanevaid vaateid Pärnu jõe paremkaldale.⁴⁸ See ei olnud aga kuidagi kuurorti- ja kultuurielu välistav tegur – eksisteeris ju lisaks rahvamajale ja raamatukogule olulise institutsioonina ka näiteks professionaalne teater, mis jäi püsima isegi pärast 1940. aastate lõpu reformi, mil likvideeriti kutselised teatrid näiteks Valgas ja Võrus. Oluliselt kujundasid linna nägu ka haridusasutused: 1965. aasta seisuga oli Pärnus neli keskkooli, töölisnoorte keskkool, merekool, Kalatööstuse valitsuse täienduskool, ehituskool nr. 20, laste

⁴³ E. Jansen, Pärnumaa rahva kultuurielust 19. saj. II poolel. – Pärnu linnas ja rajoonis: kodu-uurijate seminar-kokkutulek 20.–23. augustil 1981. Toim J. Eilart. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1981, lk 158.

⁴⁴ L. Välja, Jalutaja teejuht – Pärnu, lk 10–11.

⁴⁵ Pärnu linn. – Eesti Entsüklopeedia, <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/p%C3%A4rnu3> (vaadatud 10.X.2017).

⁴⁶ A. Vunk, Pärnumaa loodus, aeg, inimene I. Pärnu: Pärnu Muuseum, 2008, lk 431–432.

⁴⁷ Pärnu rajooni planeerimiskeemi korrektuur, I osa, rajooni iseloomustus. Looduslikud ressursid ja iseärasused. Pärnu muuseumi arhiiv, PäMu 15471, Ar3594, lk 5–6.

⁴⁸ O. Kotšenovski, Pärnu linnaehituslik kujunemine alates XIX sajandi lõpust. – Ehitus ja Arhitektuur 1975, nr 3, lk 13–16.

muusikakool, noorte spordikool ja „noorte naturalistide jaam”. Viimane tähendas tänapäeva mõistes noorte loodusesõprade maja või keskkonnahariduse keskust.⁴⁹ Kõigi uute kerkinud koolimajade aluseks on võetud üleliiduliselt levinud tüüpprojektid, mille järgi on hooned rajatud ka veel paljudesse teistesse Eesti linnadesse.⁵⁰

Nõukogude võimu kehtestamisega läks kuurorti ja ravi juhtimine Ametiühingute Nõukogu Kuurortite Valitsuse kätte.⁵¹ Sõjajärgsel perioodil algas suuresti ka Pärnu kuurordi taastamine – endine luksuskuurort sai uue funktsiooni: sellest pidi saama Eestis uudne sanatooriumite kompleks, kus terviseparandajad saaksid üheaegselt nii ravi, majutuse, toitlustuse kui ka meelelahutuse.⁵² Pärast sõda alustas ravikuurort oma tegevusega aastaringelt, küllastajate arv sõltus küll vaid otseselt nende majutamise võimalusest. Nõukogude võimu esimestel aastatel oli ligi 50 kuurordile kuuluvast asutusest küllastajate teenistuses vaid 5. 1947. aastal koostas A. Soans kuurordile detailplaneeringu, mis nägi ette suvitusala olulist laiendamist ida suunas, samuti uute ehitiste rajamist. Plaan jäi realiseerimata.⁵³ Kuurordielu koha pealt on 1965. aastaks kujunenud oluliseks ja esinduslikuks järgnevad hooned: sanatoorium „Estonia“ peahoone, „Rannahoone“, mudaravila, kuurordi klubi (endine Rannasalong), Spordiklubi „Kalev“ staadion. 1960ndate alguses täienes rannarajoon suvevõõrastemajaga, mille toonaseks nimetuseks sai „Kajak“.⁵⁴ Hoone autoriks on toonane linnaarhitekt I. Linnakivi, kes projekteeris maja paviljonitüüpi ehitisena, mis oli algselt mõeldud vaid suviseks kasutamiseks ja jäi seetõttu soojustamata. Peatselt saadi aga aru, et kasutamist leiaks maja ka talveperioodil – niisiis kohandatigi hoone ka talviste tingimustele vastavaks.⁵⁵ 1970. aastate alguses tunnistati Pärnu ametlikult kuurordi- ja tööstuslinnaks. Võib öelda, et ka territoriaalselt on linn jagatud eelmainitud tiitlit arvesse võttes kaheks. Poolitajaks on Pärnu jõgi, mille vasakkaldal asub kuurort, paremal kaldal aga tööstuslik linnaosa.⁵⁶ 1988. aasta seisuga külastas linna igal aastal 300 000 turisti.⁵⁷

⁴⁹ A. Vunk, Pärnu ümberkujundamise katsed 1940–1955, lk 70–90.

⁵⁰ O. Kotšenovski, H. Arro, Pärnu üldhariduslike koolide arhitektuur. – Ehitus ja Arhitektuur 1979, nr. 1, lk 50–51.

⁵¹ J. Lehtmets, Pärnu. Tallinn: Maalehe Raamat, 2000, lk 45.

⁵² H. Treuberg, Rannahotellist Estoniani. Pärnu: AS Taastusravikeskus ESTONIA, 2002, lk 23.

⁵³ A. Vunk, T. Kask, Valikud ja otsused – Pärnu kuurort. Pärnu: Pärnu Muuseum, 2014, lk 135–155.

⁵⁴ E. Helemäe, Pärnumaa ja pärnumaalased. Tallinn: Perioodika, 1989, lk 24–25.

⁵⁵ A. Orm, N. Kusmin, Kuurortehitisi Eesti NSV-s. – Ehitus ja Arhitektuur 1963, nr. 2, lk 15–16.

⁵⁶ E. Helemäe, Pärnumaa ja pärnumaalased, lk 24–25.

⁵⁷ E. Veinpalu, L. Veinpalu, Pärnu kuurort 150. Tallinn: Valgus, 1988, lk 3–6.

Kokkuvõtvalt võib öelda, et linna arengut oluliselt suunanud teguriteks olid staatus rajoonikeskusena ja sellega kaasnev haldus- ja haridusasutuste ning kultuuriliste institutsioonide olemasolu, väikelinna kohta küllalt eriharuline tööstussektor, jõuliselt välja arendatud kuurort ning turism.

2.4. Nõukogudeaegne linnaplaneerimine ja generaalplaanid

Uue võimu kehtestamine tõi endaga kaasa tolle aja arusaamade kohaselt vananenud linnaruumi ümberplaneerimise ning amortiseerunud hoonestuse asendamise, mis toimus mitmes etapis. Vahetult pärast II maailmasõda, 1946. aastal, koostati Pärnu linna taastamiseks ja arendamiseks esimene generaalplaan.⁵⁸ Pärnu hilisemad generaalplaanid pärinevad 1958. ja 1974. aastast. Antud plaanide peaautor oli H. Sepp, kes on arvestanud juba väljakujunenud linnatuumikuga.⁵⁹

Esmalt, veel enne planeerimisega alustamist, tuli muidugi endise kuurortlinna kohati patriootlikud tänavanimed (näiteks endine Jaan Poska ja Jüri Vilmsi tänav) nõukogulisemaks muuta. Tänavanimede selgitamine oli antud töö koostamise käigus äärmiselt oluline kuna nõukogudeaegsetes projektides ja planeeringutes mainitaksegi üldjuhul vaid toonaseid tänavanimed. Tihtipeale kannavad samad tänavad tänasel päeval hoopis uusi nimetusi.⁶⁰ Pärnu linnavalitsuse 25. juuli 1940. aasta otsusega toimusid järgmised muudatused tänavanimedes:⁶¹

Eestiaegne tänavanimetus	Nõukogudeaegne tänavanimetus	Tänavanimetus aastal 2018
Jaan Poska	Jaan Kreuksi	Esplanaadi
Jüri Vilmsi	Jaan Tompi	Nikolai
Kalevi	Viktor Kingissepa	Rüütli
Lõuna	21. juuni	Lõuna
Munga	A. Andreeseni	Munga
Aleksandri	Revolutsiooni	Vanapargi

⁵⁸ J. Juske, Lood unustatud Pärnust, lk 11.

⁵⁹ Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt. Tekstiline osa, lk 28.

⁶⁰ A. Tapfer, Tänavanimedest Pärnus. Aastatöö, Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasium, 2004. Pärnu Muuseumi arhiiv, PÄMu 15649:4, Ar3122:4, lk 15–19.

⁶¹ Pärnu Linnavalitsuse Linnavaraamet. 1996. Arhiiviteatis Pärnu linna tänavate ümbernimetamisest. Koopia Pärnu Muuseumi käsikogust.

Suur-Ohvitseri	Auli	Auli
Väike-Ohvitseri	Kajaka	Kajaka
Uus-Elisabeti	Kooli	Kooli
Kooli	Mihkli	Mihkli
Katariina	Kadri	Kadri
Laatsareti	Jaan Rauski	Laatsareti
Väike-Kuke	A. Henningi	Väike-Kuke
Piiri	A. Kirikali	Piiri
Ussi	Side	Side
Koi ja Varblase	Tulbi	Tulbi
Gildi	Kitsas	Gildi
Jeruusalemma	Nõmme	Nõmme
Promenaadi	Tammsaare puiestee	Tammsaare puiestee

Minevikku meenutavate tänavanimede kartuses muudeti täiendavalt 1940ndate aastate keskpaigas veel mõningad tänavanimed. Kohandatud on ka juba paari aasta taguselt muudetud tänavanimetused:⁶²

Eestiaegne tänavanimetus	Nõukogudeaegne tänavanimetus	Tänavanimetus aastal 2018
Jaan Poska	Komsomoli	Esplanaadi
Jüri Vilmsi	Võidu	Nikolai
Brackmanni	Ringi	Ringi
Pühavaimu	J. Barbaruse	Pühavaimu
Munga	Lastepargi	Munga
Malmö	Malmi	Malmö
Aleksandri	Revolutsiooni	Aleksandri
Martna	L. Koidula	L. Koidula
Gustav Adolphi	Nõukogude	Uus
Possieti	Oktoobri	Suur-Posti

1946. aastal, vahetult peale sõjategevse lõppu, hakati mõtlema linna korrastamisele ja selleks pidi Anton Soans koostama Pärnu linnale generaalplaani ja arengukava. Pärnu linnaarhitekt Jaagup Linnakivi saatis talle Pärnu linna tugiplaani ning lisaks veel selle juurde kuuluv hoonete ja maa-alade nimekirja. Loetelus olid välja toodud kõik tähtsamad hooned ja muistised, mis olid ette nähtud säilitada.⁶³ Jõekallastel asuvate tööstusrajoonide laiendamise taotlused saadeti esialgu

⁶² A. Tapfer, Tänavanimedest Pärnus. – Aastatöö, Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasium, 2004, lk 15–19.

⁶³ A Vunk. Pärnu ümberkujundamise katsed 1940–1955, lk 18.

kõik tagasi, selle asemel propageeriti eramute ehitust.⁶⁴ Üheks võtmeisikuks ülesehitustöös oli Erich Jacoby käe all õppinud Jaagup Linnakivi, kes oli linna peaarhitektiks aastatel 1944–1965. Linnakivi volitustesse jäid küll vaid välisvahenditest (st. mitte linna eelarvest) rekonstrueeritud hoonete projektide kinnitamine, tüüpprojektide sidumine, individuaalelamute projektide ja tööstushoonete väljaspoole oma territooriumi avanevate fassaadide kooskõlastamine. Kõige muu osas sõltus ta mitmesugustest kooskõlastuskomisjonidest ja kõrgemalseisvatest administratiivorganitest. Ka esimene sõjajärgne üldplaneering ei olnud Linnakivi teostatud, vaid selle autoriks oli ENSV Arhitektuuri Valitsus. Linnakivi mõju osutus Pärnu linnaplaneerimises siiski üsna tuntavaks. Tema teeneks on tööstuste paigutamine varem välja kujunenud tootmisaladele ajaloolisest kesklinnast kaugemal ning mitmete oluliste hoonete säilimine Pärnu linnasüdames, kuigi peab möönma, et suur osa plaanidest jäi ka vaid paberile.

NSVL neljanda viisaastaku algus mõjus igati entusiastlikult: Linnakivi nägi ette esimeses perioodis alustada Suursilla ehitamisega, kunagine M. Seileri ja Strycki tehas plaaniti taastada, linavabriku ja Niidu mööblitööstust (hiljem Viisnurk) laiendada, ehitada linnale leivavabrik, lisaks rajada kalakombinaadi külmtööstus ja külmhoone, ehitada lastesõimi, ladusid, ujulaid ja trasse. Lisaks kõigele eelmainitule pidi 1948. aastaks taastatama ka Nikolai kiriku katus, samuti planeeriti taastada Linnakivi enda projekti järgi Endla teater. Reaalsus oli aga see, et nõukogude võim oli üsna jõuetu praktilises arendustöös väljaspool suurlinnu ja üleliiduliste ametkondade metropole. Seetõttu tuli kavandatud plaane esialgu vähendada, paraku jäi aga ka kärbitud plaanide täies mahus teostamine vaid unistuseks, kavandatu viidi ellu äärmusele kärbitud kujul.⁶⁵ Majanduslikult vaesed ajad ei soodustanud taastamistöid vaid andsid hoopis hoogu 1945.–1955. aastatel toimunud plahvatuslikule individuaalelamute ehitusele. Antud aastate jooksul ehitati ligi 500 hoonet, mis kõik järgisid veel sõja-eelseid ehitustraditsioone.⁶⁶ Individuaalehitus suunati Pärnus suuresti linna äärealadele, linnasüdant puudutas see vähe.

1952. aastal sai Pärnu linnast lühikeseks ajaks oblastikeskus, mis tõi kaasa vanalinna varemete lammutamise ja uue, tolle aja kontekstis esindusliku linnasüdame rajamise.⁶⁷ Planeerimise aluseks võeti ajastule kohaselt klassitsistlikud linnaehitusprintsüübid, mis kaotasid linna ajaloolise

⁶⁴ A Vunk. Pärnu ümberkujundamise katsed 1940–1955, lk 18–19.

⁶⁵ Samas, lk 18–34.

⁶⁶ Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt. Tekstiline osa, lk 26.

⁶⁷ J. Juske, Lood unustatud Pärnust, lk 11.

struktuuri. Näiteks projekteeris H. Arman linnale ebapraktiliselt suure väljaku, mille tarbeks lammutati lõplikult linnuse varemed ja muud ette jäänud, veel taastamiskõlblikud majad. Uue kaasaegse linnaplaneeringu tarbeks õhati näiteks täiesti taastamiskõlblik ja kaitse all olnud Nikolai kirik.⁶⁸

Sõjajärgsete generaalplaanide puudusena toodi hiljem, 1960. aastatel välja seda, et arvesse ei võetud uusi linnaehituspõhimõtteid. Aluseks võeti keskmiselt 20-aastane perspektiiv, millest jäi

7. Pärnu keskväljak 1967. aastal.

tegelikult väheseks. Rahvastiku reaalselt kasvu ei osatud ette näha ja seega ei suutnud plaanid tegeliku linna kasvuga sammu pidada.⁶⁹ Selle tulemusena läksid alad ebaotstarbekale kasutusele. Samuti ei tegeletud plaanides ette nähtud alade rekonstrueerimisega nende täies ulatuses, vaid täideti tühjaks jäänud krunte üha uute tüüpehitistega.⁷⁰

1974. aastal tehti Pärnu linna generaalplaani mõningaid muudatusi. Lisaks südalinnale sooviti arendada ka üksikute linnaosade keskuseid ning elu-, tööstus- ja kuurordirajooni kui tervikut. 1974. aastal võttis Eesti NSV Ministrite Nõukogu vastu määruse, mille kohaselt Pärnu rand tuli kujundada näidissupelrannaks. Eesmärgiks oli kuurortrajooni edasisel väljaarendamisel lähtuda ajalooliselt väljakujunenud keskusest. Kogu rajoon jagati vöönditesse. Esimese vööndi moodustasid plaaž ja sellega paralleelselt jooksev haljasriba. Teise, nn. kitsendusvööndi eesmärk oli kaitsta ala sinna ehitamise eest, samuti ei tohtinud seal laiendada olemasolevaid tööstusettevõtteid ning teisi objekte, mis ei olnud kuidagi seotud kuurortis viibivate inimeste või kohalike elanike vajaduste rahuldamisega.⁷¹ Antud generaalplaani ja ajastuga kaasnes ehitamine

⁶⁸ Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt. Tekstiline osa, lk 26.

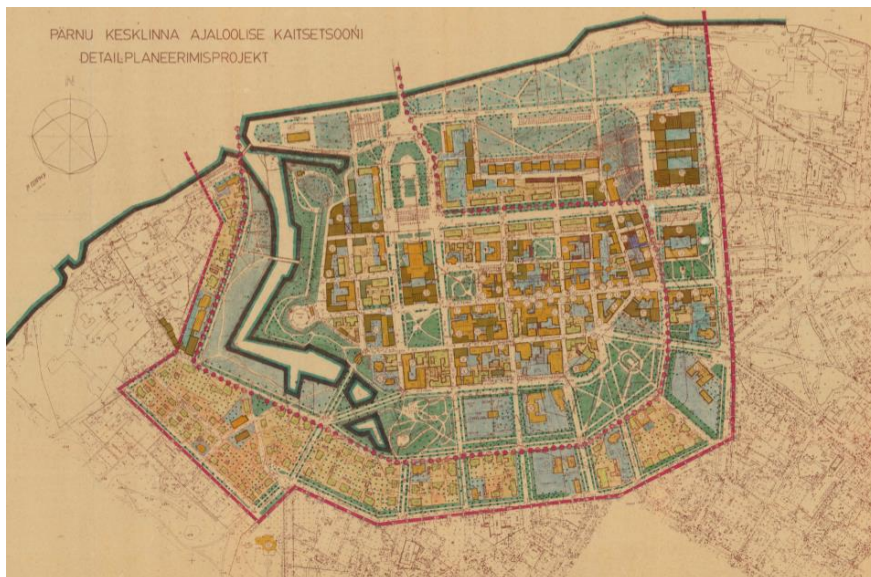
⁶⁹ H. Arman, Mõningaid linnade planeerimise küsimusi. – Ehitus ja Arhitektuur 1962, nr 4, lk 3.

⁷⁰ H. Arman, Mõningaid linnade planeerimise küsimusi. – Ehitus ja Arhitektuur 1962, nr 4, lk 3–4.

⁷¹ A. Toht, Pärnu kuurort. Tallinn: Eesti Raamat, 1976, lk 60–61.

ette nähtud kommunistlike reeglite kohaselt. Algatati ajutisena mõeldud lahendusi, rajati massiivset tüüphoonestust, ajutisi paviljone jmt. Ehitustempo hiljem küll rauges, ent sama taktikat kasutati ka veel 1980ndatel. Lisaks kõigele muule jäi veel täide viimata plaan ühendada Valgerand ja Uulu Pärnu linna kuurordiga, mis oleks võimaldanud vähendada ehituskoormust linna parkide alal.⁷²

1983. aastal koostati eraldi, üldisest generaalplaanist sõltumatu detailplaneerimisprojekt Pärnu linna keskosale, millest oli toleiks ajaks saanud muinsuskaitseala. Ette oli nähtud sõja järel suuresti unarusse jäänud jõeäärsele alale kavandatud uute tänavate trasseerimisel tabada keskaegset teedevõrgustikku ja maksimaalselt eksponeerida linnakindlustuse fragmente. Samuti pandi veel tugevamalt rõhku vanalinna hoonestuse rekonstrueerimisele ja säilinud mastaabi säilitamisele. Lisaks on vanalinna soovitud rajada ikkagi ka uusehitisi, mis aga koos restaureeritud hoonetega miljöösse sulaksid. Esmajärgus sooviti rekonstrueerida baar „Perona”, samuti leida lahendus Linna täitevkomitee uue korpuse ehituseks.

8. Pärnu kesklinna ajaloolise kaitsetsooni detailplaneering 1983. aastast.

Dokumendis on lisaks välja toodud 19 kaitsealust objekti, mille restaureerimistööd ka kiiremas korras ette pidi võetama (kaitsealustest objektidest lähemalt allpool olevas peatükis nr. 4). Lisaks restaureerimistöödele taotleti jõeäärsetel aladel asunud tööstusettevõtete väljaviimist

⁷² A Vunk. Pärnu ümberkujundamise katsed 1940-1955, lk 61–85.

miljööväärtuslikus mõttes teisejärgulistele aladele, tühjaks jäävatele tööstushoonetele pakuti meelelahutuslikke funktsioone. Viimased plaanid jäid ellu viimata ja tühjaks jäänud hooned seisavad siiani jõeäärsetel aladel kasutuseta. Bastionivööndi kirdenurgas asuv bastion sooviti tänavapildis märgistada ja koos välja kaevatava „Valge Torniga” eksponeerida. Bastioni, mille reljeefi välja taheti tuua, enam ei eksisteeri. Aia ja Ringi tänavad olid plaanis pikendada Riia maantee suunas. 1983. aasta projektlahendus käsitleb ka Räämat ja Liivat ühendavat võimalikku silda, mis on samuti teostamata, ent mille projekteerimine hiljuti taas päevakorda tulnud on.⁷³

Käesoleva töö seisukohalt on oluline, et peaaegu kõik Pärnusse nõukogude ajal ehitatud suuremad avalikud hooned paiknevad vanalinna südamest väljaspool. Kuna vanalinna planeeringutes peeti juba alates 1960–70. aastatest oluliseks muuta liiklus võimalikult inimsõbralikuks, siis paljude autode ligipääsu nõudvad asutused, tööstus- ja avalikud hooned pidid olema kavandatud tiheda autoliikluse vältimiseks vanalinnast väljapoole jäävatele aladele.⁷⁴ Vanalinna piirile kerkisid vaid tüüpprojektide järgi ehitatud elamud, koolid ja lasteaiad hakkasid juba nõukogude perioodi algusaastatel üha linnast eemalduma, arenedes järjest Riia- ja Tallinna maantee suunas, jättes kesklinna puutumata.⁷⁵ Nõukogude ajal kerkinud individuaalmajad paiknevad samuti peaaegu kõik kesklinnast väljaspool ning ka vanas, enne 1940. aastat välja kujunenud kuurorditsoonis leidub nõukogudeaegseid ühepereelamuid vaid üksikuid.⁷⁶ 1960.–70. aastatele iseloomulik tüüpprojektide järgi ehitatud suurplokki- ja paneelilamute massiline ilmumine meie linnadesse läks Pärnu kesklinnast samuti kaarega mööda. Pärnus asuvad elamukompleksid kesklinnast eemal. Olukordi, kus vanade majade taha hoovidesse oleks ehitatud paneelmaju (nagu kahjuks oli tavaline Võrus, Valgas, Paides, isegi Tartus Ülejõe linnaosas), Pärnu kesklinnas peaaegu ei ole.⁷⁷

⁷³ Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt. Tekstiline osa, lk 60–66.

⁷⁴ O. Orro, Süstemaatiliste unistuste aeg – Muinsuskaitsealade planeeringutest Eestis 1960.–1980. aastatel, lk 117.

⁷⁵ E. Lankots, Hruštšovka. – 100 sammu läbi 20. sajandi Eesti arhitektuuri. Toim L. Välja. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2013, lk 46.

⁷⁶ K. Hallas-Murula, Kuuekümnendad – Eesti moodne arhitektuur. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2007, lk 6.

⁷⁷ Samas.

Pärnu kesklinn pääses siiski üsna napilt. 1961. aastal kirjutab toonane Pärnu linnaarhitekt, et ehitamine toimub aktiivselt põhiliselt kesk- ja Ülejõe linnaosas ja ka seal jätkub pinda ehitamiseks spekulatiivselt vaid kuni 1964. aastani. Oma intervjuus sõnab ta veel seda, et elanike arvult kiiresti kasvav linn vajab üha enam hooneid, mis mahutaksid võimalikult palju peresid. Mõistlikuks pidas ta vanalinna rekonstrueerimist, sealhulgas vanade puitelamute lammutamist uute ja kaasaegsete, rohkem mahutavate elamute püstitamiseks.⁷⁸ Selliste suurte muutusteni aga siiski ei jõutud ja linn jäi vanalinna osas suuresti ikkagi nõukogudeaegsest arhitektuurist puutumatuks. Oma rolli mängisid siin tärkava muinsusteadlikkuse kõrval pragmaatilised kaalutlused – keeruline oli vanade hoonete ja kvartalite tehnovõrkude ülesehitamine, palju lihtsam oli lahendada see massehitusega väljaspool linna.

9. Endla teater 1970ndatel.

Nõukogudeaegset arhitektuuri võib Pärnus eelkõige silmata Tallinna maantee suunalt üle kesklinna viiva silla sõites. Sillalt avaneb vaade linna keskele väljakule, mis on projekteeritud sõjajärgsetele planeeringutingimustele kohaselt sümmeetrilisena. Selle lähiümbruse silmapaistvaimaks ehitiseks on kindlasti algselt sellele kohale kavandatud, kuid teostamata jäänud oblastikomitee maja asemele hiljem paigutatud uus Endla teater (toonane L. Koidula nimeline Pärnu Draamateater, arhitekt I. Laasi, 1959–67).⁷⁹ Väljakut piiravad kahel pool paralleelselt asuvad kolmekorruselised pikad hooned, mis on ehitatud 1950. aastate keskel Alar Kotli projekti järgi. Hoonete fassaade on ehituse käigus esialgsete kavanditega võrreldes kõvasti lihtsustatud, samuti on vähendatud torne.⁸⁰ Pärnu Uue silla esise linnapoolse väljaku idee pärineb arhitekt H. Armanilt. Väljaku ehitamise tarbeks tehti, nagu eelpool juba mainitud, puhtaks vanalinna mitu taastamiskõlbulikku kvartalit, samuti hävitati praeguse linna keskraamatukogu kohal asunud ordulinnus.⁸¹ Väljaku kujundamisel toetus arhitekt suurte linnade eeskujudele,

⁷⁸ Ehituse ja Arhitektuuri toimetuse, Meie peaarhitektid vastavad toimetuse küsimustele. – Ehitus ja Arhitektuur 1962, nr 4, lk 17–22.

⁷⁹ L. Volkov, Eestimaa asustus, lk 132.

⁸⁰ E. Parek, Pärnu sajandeis, lk 62.

⁸¹ O. Orro, Süstemaatiliste unistuste aeg – Muinsuskaitsealade planeeringutest Eestis 1960.–1980. aastatel, lk 123.

nagu selleks on Pariis oma jõele avanevate väljakutega. 30 000 elanikuga Pärnus ei olnud tegelikult vajadust järjekordseks haljastatud väljakuks.⁸² Väljakult alguse saav Pikk tänav lahendati ajastule omaselt laia ja sirge magistraalpuiestena. Seda stalinistlike hoonetega palistada aga ei jõutud. Alles 1960. aastatel, juba modernismiperioodil rajati puiestee äärde sellele kümnendile omane neljakorruseliste korterhoonete rida, mida on hiljem sageli tembeldatud arhitektuurselt ilmetuks.⁸³

10. Endine Lenini, praegune Pikk tänav. Tänavalaaius ja teljeline lahendus pärineb veel stalinistlikust planeeringust, seda piiravad hooned on aga juba järgmisele perioodile omased nn hruštšovkad.

⁸² M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur, lk 261–263.

⁸³ O. Orro, Süstemaatiliste unistuste aeg – Muinsuskaitsealade planeeringutest Eestis 1960.–1980. aastatel, lk 123.

3. VANALINNADE KAITSE ENSV-S

Teadlik vastutus Eesti pärandi eest ulatub tagasi vähemalt aastani 1666, mil Karl XI, Rootsi kuningas, andis välja korralduse vanade mälestusmärkide ja muinasesemete kaitseks, tuues põhjuseks selle, et ajavaim oli hävitamas mälestisi.⁸⁴ Esimesed katsed reguleerimaks ajalooliste kaitseehitiste lammutamist Tallinnas tehti näiteks juba 19. sajandi lõpul.⁸⁵ Kaasaegsele muinsuskaitseaduste traditsioonile Eestis pani aluse 1925. aasta muinasvarade kaitse seadus.⁸⁶ Hoolimata sellest, et juba mitukümmend aastat oli kestnud vanavarakogumine ning Eesti Rahva Muuseumi rajamisega kaasnenud üldrahvalikust teadlikkuse tõusust oli üleüldine pärandi-alane haritus alles kujunemise staadiumis.⁸⁷ Eesti Vabariigi esimesel iseseisvusajal töötas Haridusministeeriumi juures vaid üks palgaline muinsuskaitse spetsialist, piirduda tuli üsna väheste, kõige silmapaistvamate ehitiste kaitsmisega ning laiemalt ajalooliste hoonestatud aladega tegeleda polnud muinsuskaitsetel veel võimalik. Sellest järgmine etapp oligi nõukogude aeg, mil kujunesid välja muinsuskaitse ja restaureerimisega tegelevad võimekad institutsioonid ning muuhulgas hakati hindama vanalinnades esinevaid erinevaid arhitektuurikihistusi.⁸⁸ Ka mujal maailmas jääb linnaehituslike kaitsealade moodustamine pigem II maailmasõjale järgnenud perioodi, mil muinsuskaitsete tähelepanu fookus hakkas üksikobjektidelt järjest enam nihkuma tervikeskkondadele.

Esimesed nõukogulikud määrused mälestiste kaitseks võeti ENSV-s vastu aastal 1947. Mälestisi kaitsevad dokumendid sisaldasid nii konkreetseid piiranguid kui ka nõukogude süsteemile omast, edasiviivaks jõuks peetud halvustavat ja kritiseerivat retoorikat.⁸⁹ 1950ndate aastatel nõudsid kõrgetele ametikohtadele pürginud venelased saksapärase arhitektuuri hävitamist. Nii mõndagi jõuti korda saata, samas tekkis kohe kõrvale ka restaureerimine.⁹⁰ Boris Groysi mainib, et totalitaarse režiimi ühiskonnamudeli ideaaliks oli luua üks ja ainus ruum, kus kaotatakse seinad kunsti ja elu vahel, praktilise elu ja muuseumi vahel. Oluliseks peeti sarnaseid ühiskondlike

⁸⁴ A. Ottenson, Kultuurimälestis on olnud riikliku kaitse all läbi aegade. Nõukogude õigus 1985 nr 3, lk 193–196.

⁸⁵ D. Bruns, Tallinn: Linnaehituslik kujunemine. Tallinn: Valgus, 1993, lk 8.

⁸⁶ Muinasvarade kaitse seadus. Riigi Teataja 1925 nr 111/112.

⁸⁷ R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: Rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia kunstikultuuri teaduskond. Tallinn, 2012, lk 41–42.

⁸⁸ H. Toss, Eesti ajalooliste linnade regenerereerimine. – Ehitus ja Arhitektuur 1985, nr 1/2, lk 62.

⁸⁹ Eesti NSV MN määrus Eesti NSV arhitektuuriliste muinsusesemete säilitamise ja restaureerimise abinõude kohta 21.VI 1947 nr 467. – Eesti NSV Teataja nr 19, 25. VII 1947.

⁹⁰ M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur, lk 424–425.

protsesse, mis toetasid tolele hetkele sobilikku ajaloo interpretatsiooni.⁹¹ 1947. aastal tehti katsed luua ka muinsuskaitsealad Tallinnas Toompeal ja Narvas, paraku tegelikus elus need tööle ei hakanud. Alles 1966. aastal loodi Eesti muinsuskaitse ajaloo seisukohalt murranguline Tallinna vanalinna kaitsetsoon – esimene omataoline Nõukogude Liidus. 1968. aastal alustas varasema Teadusliku Restaureerimise Töökoja baasil loodud Vabariiklik Restaureerimisvalitsus vaikselt Tallinnast väiksemate ajalooliste linnade kaitseks mõeldud reguleerimistsoonide ettevalmistamisega.⁹² 1970ndate esimeses pooles viidigi ellu ka väiksemate ajalooliste linnade kaitse alla võtmine.⁹³ Kaitsetsoonid kehtestati Tartus, Pärnus, Viljandis, Rakveres, Haapsalus, Paides, Lihulas, Kuressaares ja Võrus 1973. Pärnu ajaloolise keskuse kaitsega, st kaitsetsooni loomise ettevalmistamisega tegelesid 1967.–1970. aastatel Helju Sirel ja Albert Kukkur.⁹⁴ Kaitsetsoonide üleüldiseks loomise põhjuseks olid eelkõige järjest kiiremini vanalinnadesse kerkima hakanud sobimatud uusehitised, hooned hävitavad remondid ning ajaloolise hoonestuse järjepidav lammutamine.⁹⁵ Kõige teravamalt olid need probleemid Tallinna kõrval tol ajal ilmnenud Paides ja Võrus, ennetavalt otsustati kaitsealadega katta ka teised ajaloolised linnasüdamed.⁹⁶ 1970. aasta seisuga oli kaitse alla võetud 127 tsiviilehitist, 92 kultushoonet, 46 kaitseehitist, 30 mõisahoonet ja 19 külaehitist.⁹⁷ Kaitsealade moodustamine näitab, et Eesti muinsuskaitse oli tolle aja kontekstis vägagi eesrindlik. Laiema avalikkuse teadvusesse jõudnud soov kaitsta muinsusi oli igati aktuaalne ka juba varem, ent esimese muinsuskaitseaduseni jõudis NSV Liit alles 1976. aastal, järgneval aastal täienenud seadus oli põhimõtteliselt eelneva koopia.⁹⁸ Lisaks kaitse alla võtmistele tegeleti veel ka suuremate teavitustöödega – avaldati pärandi-teemalisi artikleid, kirjutisi ja kaastöid suurematele väljaannetele, lisaks korraldati näituseid.⁹⁹

⁹¹ L Hansar, Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.–20. sajandil. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia kunstikultuuri teaduskond. Tallinn, 2010.

⁹² Ü. Puustak, Muinsuskaitse ajalooline areng Eestis. – Muinsuskaitse aastaraamat 2008. Toim K. Matteus, L. Jänes. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, 2009, lk 82–86.

⁹³ Eesti Muinsuskaitse Selts 25. Toim J. Tamm. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 2012, lk 13.

⁹⁴ R. Alatalu, Vanalinnade kaitsetsoonid Eesti NSV-s. Kättesaadav internetist, http://ktu.artun.ee/articles/2009_3_4/ktu_2009_18_3_079-093_alatalu.pdf (20.XII.2017) lk 2.

⁹⁵ Ü. Puustak, Muinsuskaitse ajalooline areng Eestis. – Muinsuskaitse aastaraamat 2008, lk 82–86.

⁹⁶ Samas, lk 154–155.

⁹⁷ F. Tomps, Arhitektuurimälestiste kaitsest Eesti NSV-s. – Ehitus ja Arhitektuur 1970, nr 3, lk 13–15.

⁹⁸ Ü. Puustak, Muinsuskaitse ajalooline areng Eestis, lk 154–155.

⁹⁹ V. Saks, Kakskümmend aastat vabariiklikku restaureerimisvalitsust. – Ehitus ja Arhitektuur 1970, nr 3, lk 3–4.

Kui muinsuskaitsealade kontrollimine oli hoo sisse saanud, hakati mõtlema ka sellest alast välja jäävate rajoonide peale. Eeslinnade teadlikuks väärtustamiseks andis esimese tõuke Arhitektide Liidu noortesektsiooni 1980. aastal korraldatud Tallinna seminar, kus süvendatult tegeleti Nõmmet ohustanud arengute üle arutlemisega. Arutlus kandis vilja, sest juba mõne kuu pärast muutus aktuaalseks ajalooliste puitmajadega asumite totaalne ümberehitamine. Selle vastureaktsiooniks hakati kirjutama väärtuslikke piirkondi kaitsvaid artikleid ja samuti prooviti astuda esimesi samme miljöölade tekitamiseks Tallinnas ja Tartus. Reaalselt hakkasid miljöölad tekkima 2002. aastal, kui uue planeerimisseadusega oli kohalikel omavalitsustel õigus miljööalaseid määrata ja neid kaitse alla võtta.¹⁰⁰ Ka Pärnus hakati alates 1980. aastatest järjest enam tähtsustama kuurorditsooni ning sealset hoonestust, kuigi ametlikult see kuni 21. sajandi alguseni muinsuskaitseala (toonase nimetusega kaitsetsooni) koosseisu ei kuulunud.

Nõukogude ajastut võib muinsuskaitsest vaatevinklist käsitleda kui väga vastuolulist perioodi. Ühelt poolt oli muinsuskaitse ja restaureerimise alane tegevus okupatsiooni tingimustes paratamatult pärsitud, teisalt tuleb tõdeda, et 1960.–80. aastatel suudeti üles ehitada üsna suurejooneline ja hästi toimiv restaureerimisega tegelevate riiklike asutuste süsteem, mis muuhulgas võimaldas muinsuskaitset arvestatavalt kaasa rääkida ka linnaehituses. Vaatamata ajastule omasele tsentraliseeritusele jäid püsima suured valdkondlikud ja piirkondlikud erinevused. Mõne hooneliigi osas või mõnes konkreetsetes linnas saavutas muinsuskaitse oma eesmärgid suurepäraselt, teisel aga ignoreeriti muinsuskaitsete soove ja nõuandeid täielikult või ei jätkunud süstemaatiliseks pärandiga tegelemiseks seal lihtsalt inimesi, aega ja raha. Oma osa oli selles ka muinsuskaitsete endi seas ilmnunud vastuoludel ja eriarvamustel ning korduvatel administratiivsetel reformidel. Riin Alatalu sõnab oma doktoritöös, et Eesti mälestiste kaitset läbi nõukogude perioodi sobib iseloomustama ühelt poolt isikupõhine järjepidevus ja teisalt institutsionaalne ebastabiilsus.¹⁰¹ Niigi killustatud ametid ja inspektoreid reorganiseeriti või nimetati ümber pea igal II maailmasõjale järgneval kümnendil. Silmapaistev on see, et kogu käsitletava aja vältel suudeti suhteliselt liberaalset suhtumist hoida. Vaatamata sellele, et vahetult peale kaitsetsoonide moodustamist prooviti vältida uusehitiste rajamist vanalinna piires, käsitleti

¹⁰⁰ R. Alatalu, Mida tähendab kultuuripärandi kohalik kaitse ehk kümme aastat miljööalaseid. – Muinsuskaitse aastaraamat 2011. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, 2011, lk 8–10.

¹⁰¹ R. Alatalu, Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002, lk 41–42.

siiski ajaloolisi linnu muutuva nähtusena, mis paratamatult koosnevad erinevatest kihistustest.¹⁰² Enamasti hoonestati vanalinnades tühjaks jäänud krunte, mis pidid oma uue hoonestusega aitama kaasa linna struktuuri taastumisele. Hävinud hoonestuse gabariitide järgimist ei peetud alati vajalikuks, pigem oli oluline jälgida projekteeritava hoone vahetus läheduses paiknevate hoonete mahtusid.¹⁰³

Vanalinnades tegeleti sõjas kannatada saanud või ka lihtsalt ajahamba poolt kahjustatud ehitiste taastamisega, kuid mitte ainult. Oluline osa oli ka nendele uue funktsiooni andmine, mis nõukogude perioodil, mil eraomanike huvide ja soovidega praktiliselt arvestada ei tulnud, erilisi raskusi ei valmistanud.¹⁰⁴ Tallinna vanalinna regenereerimisel võeti aluseks just see aspekt – ehitised tuli kohandada tolle aja vajadustele. Samas oli ära märgitud, et hoone uus funktsioon peab lähtuma hoone arhitektuurilistest võimalustest, vältima liigseid ümber- ja juurdeehitusi.¹⁰⁵ Restaureerimistöodel peeti toona võimalikuks kasutada väga palju tehismaterjale, mis varjatud konstruktsioonides pidi ehitustöö odavamaks ja konstruktiivselt vastupidavamaks muutma. Kaasaja otstarbele kohandamisel on kaasaegsete materjalide kasutamine mälestiste puhul toonud nii häid kui ka kehvemaid tulemusi. Üheks õnnestunud näiteks on peetud Niguliste kiriku tornikiivri restaureerimist, mille korral kasutati kandva konstruktsioonina teraskarkassi. Raudbetoon ja profiilteras muutusid üha populaarsemaks ja leidsid kasutust paljude tööde korral. Üks suures mahus krohviga kaetud seinte puhul kasutatav nõukogude ajale iseloomulik materjal oli silikaattellis, millele soojapidavuse suurendamiseks lisati ka kãrgtellist. Nõukogudeaegne silikaattellige kvaliteet oli aga õpris kasin ja selle halb püsivus annab omakorda tööd tänapäeva restauraatoritele.¹⁰⁶ Konstruktsioonide osas kaasaegsetest materjalidest koopiana õles ehitatud maju ning betoontreppede- ja vahelagesid restaureeritud hoonetes kohtab palju ka Pãrnus.

Kokkuvõtteks võib õelda, et nõukogude ajal koostati väga erinevaid vanalinna planeeringuid – nii ajaloolist konteksti austavaid kui ka seda ignoreerivaid. Lõpptulemusena ei aktualiseeritud tavaliselt õht kindlat plaani, vaid teostamisele läksid jupid erinevatest plaanidest. Mõnedes linnades kavandati suurlinna mastaapides uusi tänavaid, mille tagajãrjel vanalinn kõvasti

¹⁰² L. Hansar, Linnast muinsuskaitsealaks, lk 155–157.

¹⁰³ O. Orro, Sõstemaatiliste unistuste aeg – Muinsuskaitsealade planeeringutest Eestis 1960.–1980. aastatel, lk 119–120.

¹⁰⁴ M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur, lk 425.

¹⁰⁵ R. Kangroopool, Tallinna vanalinna regenereerimisest. – Eesti ehitismãlestised. Toim H. Toss. Tallinn: Valgus, 1990, lk 10–11.

¹⁰⁶ F. Tomps, Arhitektuurimãlestiste säilitamine. – Ehitus ja Arhitektuur, 1974, nr. 1, lk 3–11.

kannatada sai. Sama mustrit on märgata ka Pärnu keskväljaku puhul, kus väljakuala on linna rahvaarvu ja mastaapi arvestades ilmselgelt liiga suur.¹⁰⁷ Pärnu planeeringuid silmates on vanalinna suhtunud pigem respektiivalt, püüti säilitada veel alles olevat tänavatestruktuuri, samuti restaureerida varemetes hooneid. Samas järgiti linna esimestes sõjajärgsetes planeeringutes tugevalt stalinistliku linnaplaneerimise printsiipe ega arvestatud linna väiksusega.¹⁰⁸ Linna omapära ja kultuuriväärtusi ohustavad plaanid olid jätkuvalt õhus ka 1960. aastatel. Alates 1970. aastatest hakati kõigis nendes Eesti linnades, kus olid loodud vanalinnade kaitsetsoonid (tänapäeva mõistes muinsuskaitsealad), tegema põhjalikele eeluuringutele tuginevaid vanalinnade detailplaneeringuid. Olulisele kohale tõusis nüüd just olemasoleva hoonestuse restaureerimine ning ajaloolise linnaehitusliku struktuuri säilitamine ja senisest parem esile toomine. Mälestiste restaureerimine, konserveerimine ja remont sai toimuda vaid riiklike organite loa ja kontrolliga. Tööde teostamiseks oli sobilik vaid spetsiaalne teadusliku restaureerimise organisatsioon või mõni teine sama suunitlusega kaasatud organisatsioon. Kõik planeeritavad tööd tuli enne nendega alustamist kooskõlastada mälestiste kaitse riiklike organitega. Riiklikud organid tegid ehitustööde ajal ka järelvalvet.¹⁰⁹

¹⁰⁷ K. Looveer, Saaremaa pealinna minevik, olevik ja tulevik – H. Toss, Eesti ehitismälestised. Tallinn: Valgus, 1990, lk 77–78.

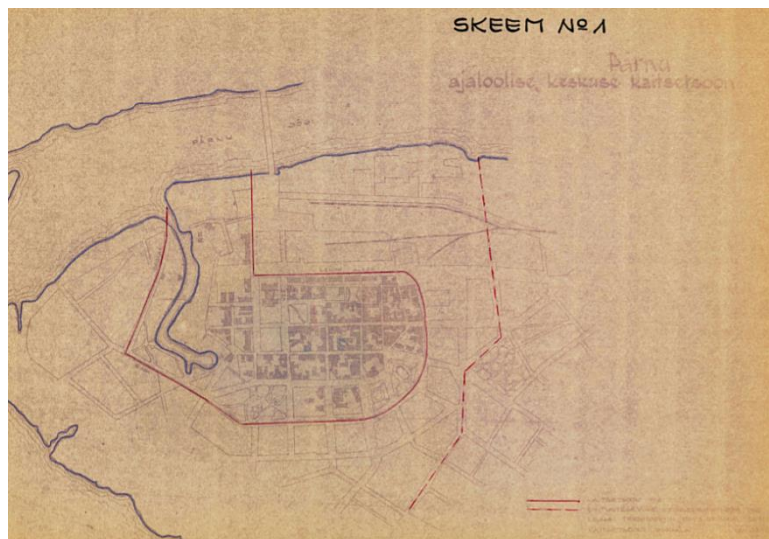
¹⁰⁸ L. Hansar, Linnast muinsuskaitsealaks, lk 117.

¹⁰⁹ Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi seadus ajaloo- ja kultuurimälestiste kaitse ja kasutamise kohta. – Eesti NSV Teataja nr. 51, 21.XII.1977, lk 1203.

4. PÄRNU VANALINNA MUINSUSKAITSEALA

4.1. Linnaehitusliku keskkonna kaitsest Pärnus

Pärnu vanalinn võeti esmakordselt kaitse alla Eesti NSV ministrite nõukogu määrusega aastal 1973. Lisaks teatud ala kaitse alla võtmisele oli linnas rida üksikmälestisi, mille hulk kasvas kiiresti peale Eesti taasiseseisvumist. Muinsuskaitse seisukohalt oli Pärnu kaitse alla võtmine vajalik mitmest erinevast aspektist. Ajalooliselt ja arhitektuuriselt oluliste alade hindamise juures võeti arvesse maastikulisi väärtusi, ehitusajalooliseid väärtusi ning üksikhoonete ja –ansamblite arhitektuuriajaloolisi väärtusi. Pärnul kui endisel hansalinnal olid muidugi kõik kriteeriumid täidetud.¹¹⁰ Muinsuskaitseala, ehk toonase terminoloogia kohaselt linnaehituslik kaitsetsoon Pärnus sisaldas ala, mis piirdus laias laastus vana ajaloolise linnatuumikuga. Erinevalt näiteks Kuressaarest on Pärnu kuurortiala planeeringutes vähem keskendutud kuurorti taastamisele tema algsel kujul kuna toona jäi ranna-poolne ala kaitsetsoonist väljapoole. Suurema tähelepanu all olid sõjas kannatada saanud jõeäärsed kvartalid, kuhu planeeriti linnatuumiku laiendust koos kaubanduskeskuste ja muude kultuuriasutustega. Tänapäevaks asuvadki kvartalid Pärnu suurimad kaubandusketid ja poed. Oluliseks peeti just antud ala hoonestamist ja tänavastruktuuri taastamist, lubades sinna ka uusehitisi, kuna sõjas hävinud linnatuumiku terviklik taastamine esialgsel kujul (eriti Endla teatri ümbruses) tundus reaalsusest kaugel olevat.

11. Ajaloolise keskuse kaitsetsoon nõukogude ajal, 1974. aasta skeem.

¹¹⁰ Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt. Tekstiline osa, lk 28.

Pärnu vanalinna 1974. aasta planeerimiskonkursi eritingimustes on välja toodud alles noore muinsuskaitsealuse vanalinna plaanilis-ruumilised väärtused, mis olid järgnevad:

- 1) XVIII sajandil lõplikult välja kujunenud tänavatevõrgustik kaitsetsooni piires, mis oli ette nähtud säilitada.
- 2) Bastionisüsteemid ja nende haljastus.
- 3) XVII-XVIII sajandi ehitust iseloomustavad Kuninga (endine Kingissepa) ja Uus (endine Vana) tänav.
- 4) XIX sajandi II poole miljööga Rüütli (endine Kalevi) tänav.
- 5) Suur hulk korrastatud rohealaid kaitsetsooni piires.
- 6) Arheoloogilised väärtused.¹¹¹

1984. aasta Pärnu ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimise projektiga lisandusid eelnimetad punktidele veel järgnevad olulised väärtused:

- 1) Kuurordi ja linnasüdamikku piiravate kvartalite linnaehituslikud ansamblid.
- 2) Puitarhitektuuriga eeslinnade kvartalid.¹¹²

Väärtuslikuks peeti seega eeskätt linna struktuuri ja tänavate paiknemist, samuti rohealaid ja bastionisüsteeme. Linnaehitusliku struktuuri kui iseseisva väärtuse rõhutamine on ilmselt ka omalaadne vastureaktsioon eelnevalt kirjeldatud 1950.–60. aastate linnaehituslikule praktikale, kus loodi vanalinna ajaloolist struktuuri ja iseloomulikke mastaapi täielikult eiravaid uusi tänavaid ja väljakuid. Hoonerühmadena on oluliseks peetud vaid kindlaid tänavasihte, kus olid säilinud teatud ajastule iseloomulikud ansamblid. Üksikhooneid ega varemeid ei peetud ilmselt eelmainitu kõrval võrdväärselt olulisteks, seega peeti nende olulisuse rõhutamist linnaehituslikku ajalugu puudutavates dokumentides ebavajalikuks. Kui 1970ndatel ei peetud kuurortarhitektuuri oluliseks, siis 1980ndatel aastatel hakati rohkem ka rannapoolset ala väärtustama, sealjuures arvesse võttes, et linnaarengu suhtes on tegemist olulise piirkonnaga. Kümne aastaga õpiti hindama ka puitarhitektuuri esindavaid eeslinnakvartaleid, eelkõige Liiva ja Turu piirkonnas.

¹¹¹ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires. Koost E. Parek, E. Sedman. MKA arhiiv, s P-2267, kd I, lk 16–66.

¹¹² Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt, lk 29–30.

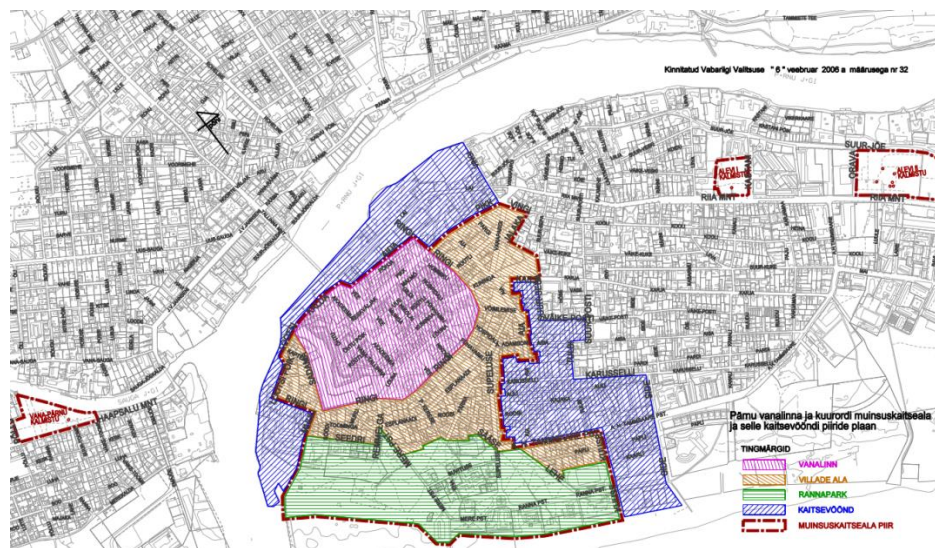
Tänapäevaks on Pärnus, erinevalt mitmetest teistest linnadest, kaitseala piire toonasega võrreldes tunduvalt laiendatud. Kaitsealune ala on alates 2006. aastast ka endise muldkindlustustevööndi piirkond koos mereäärse pargiga ja nende vahel paiknevate kuurortvilladega.¹¹³ Sellega seoses võeti 1991. aastal täiendavalt kaitse alla 200 puithoonet ja hooneterühma. Mõni aasta hiljem, 1994. aastal, astus Pärnu uue sammu, millega otsustati tähelepanu pöörata ka muinsuskaitsealast väljaspoole jäävatele hoonetele – mistahes remondiks, ümberehituseks või lammutuseks ajaloolistel hoonetel tuli ehitusmääruse kohaselt võtta eriluba.¹¹⁴

12. Aisa tänav Pärnus.

Kuna seadusandlus sellist kohaliku omavalitsuse initsiatiivi ajaloolise keskkonna kaitsel toona veel ei toetanud, ei hakanud see süsteem ka kuigi hästi tööle.

Märksa paremini võimaldas ajaloolist keskkonda väljaspool muinsuskaitsealaid säilitada alates 1990. aastatest planeerimispraktikas juurdunud ja 21. sajandi alguseks ka õigusliku sisu saanud miljööala mõiste.

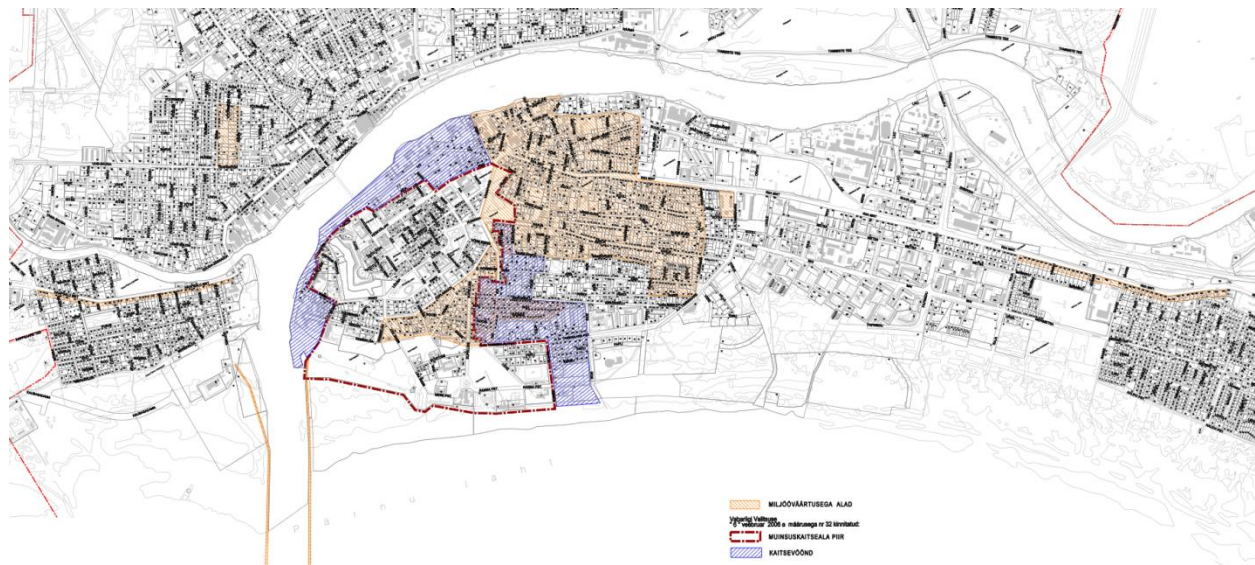

13. Pärnu vanalinna muinsuskaitseala 2017. aasta seisuga.

¹¹³ O. Orro, Süstemaatiliste unistuste aeg – Muinsuskaitsealade planeeringutest Eestis 1960.–1980. aastatel, lk 111.

¹¹⁴ Linnaehitus ja muinsuskaitse ajaloolistes ees- ja väikelinnades: konverents 15.–17. september 1944, Tallinn, Eesti. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 1994, lk 11–12.

Miljööalasiid hakati moodustama aga alles peale sajandivahetust, 2002. aastal.¹¹⁵ Pärnu miljööväärtuslike piirkondade hulka kuuluvad: Haapsalu mnt. äärsed kinnistud; Jaani – Voorimehe – Kadri – Uus-Sauga tänavate vaheline kvartal; jõe parema kalda äärne territoorium; Riia mnt. – A.H.Tammsaare pst. – Kooli tn. – Heina tn. vaheline piirkond; Aia tn. – Karusselli tn. – Auli tn. – Kajaka tn. vaheline ala; Riia mnt. äärsed kinnistud Raja ja Lennuki tn. vahelises lõigis; Pärnu muulid.¹¹⁶ Käesolevas töös on lähemalt vaadeldud aga peamiselt just nn vanal, 1973. aastal moodustatud muinsuskaitsealal toimunud.

14. Pärnu miljööväärtuslikud piirkonnad 2017. aasta seisuga.

¹¹⁵ R. Alatalu, Mida tähendab kultuuripärandi kohalik kaitse ehk kümme aastat miljööalasiid. – Muinsuskaitse aastaraamat 2011. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, 2011, lk 8–10.

¹¹⁶ Pärnu vanalinna ja kuurordi muinsuskaitseala põhimäärus. Riigi Teataja 06.II.2006, nr 32.

4.2. Vanalinna planeeringud

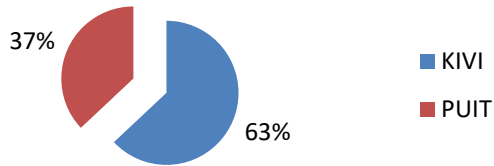
Kuigi varasemad stalinistlikud planeeringud ka nägid vähemasti teatud määral ette vanalinna sõjast alles jäänud osa säilitamise, kippusid teostamisele minema pigem ajaloolist keskkonda enam muutvad variandid. Muinsuskaitseala loomisega Pärnus 1973. aastal sai viimaks kehtestada nõudmiseid ja teha ettepanekuid linna ajaloolise mastaabi säilimise osas. Vaadeldaval perioodil tõi see endaga kaasa hulganisti küsimusi, kuidas ikkagi oleks võimalik toimida nii, et veel järele jäänud hoonestuse edaspidine häving peatataks. Sellega seoses koostasid muinsuskaitsejad näiteks põhjalikud eritingimused 1974. aastal korraldatud Pärnu keskosa planeerimiskonkursile. Tavapäraselt sisaldasid need endas piirkonna ajaloo lähiülevaadet, ajaloolise hoonestuse karakteristikat, säilitamisväärtuseid ja lisaks ka veel ettepanekuid planeerimiseks. Eritingimused koosnesid lisaks kirjalikule osale ka graafilisest osast, milles kajastati kaitsetsooni piire, linna arengut, iseloomulikke ehitusmaterjale, hoonestuse kõrgust, vanust, väärtust, funktsioone ja perspektiive.¹¹⁷

1974. aasta Pärnu vanalinna planeerimiskonkursi eritingimustes tuleb esile, kui süvitsi mindi süstematiseerimisega. Käsitatud on kõiki kaitsetsooni jäävaid hooneid erinevatest aspektidest. Plaane joonestati tol ajal teatavasti käsitsi, märgistades erinevaid tsoone, hoonete väärtusi, kasutusviise või kuuluvusi kas värvipliiatsite või vesivärvidega. See on ka põhjuseks, miks vanu jooniseid kohati raske lugeda on – värvid on aja jooksul luitunud ja moodustanud uusi toone, mis plaanide seletuskirjades võib-olla üldse leitavad ei ole. Siinkohal oleks sobilik välja tuua Pärnu vanalinna hooneid puudutavas 1974. aastast pärit kaustas leiduv graafiline info protsentuaalsel kujul. Plaanide värvigamma tõlgendamise kohatine keerukus võib tekitada realselt eksisteerinud olukorraga võrreldes väikesi statistilisi erinevusi. Antud plaani järgi on Pärnu vanalinna kaitsetsoonis 1974. aastal eristatud 35 kvartalit. Ajaloolises linnaosas on märgitud ära 149 hoonet. Kõige olulisem on aga see, et terve planeeritava piirkonna hooneid analüüsiti kui üksikobjekte, ei piirdutud hinnangu andmisega kvartalite kaupa. Välja on toodud metoodilised lähenemisprintsipiidid iga hoone kohta, millega määrati hoone tulevik ja säilitamise võimalus.¹¹⁸

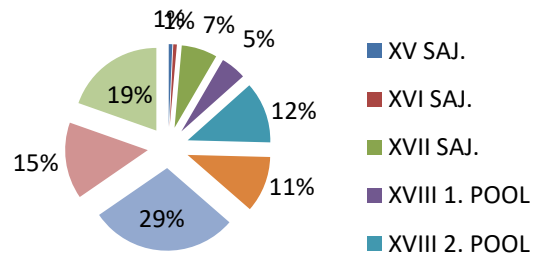
¹¹⁷ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires. Koost E. Parek, E. Sedman. MKA arhiiv, s P-2267, kd I, lk 4–9.

¹¹⁸ Pärnu kesklinna planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires. Graafiline osa. 1974. Koost E. Parek ja E. Sedman. MKA arhiiv, s P-2268, kd II, lk 3–20.

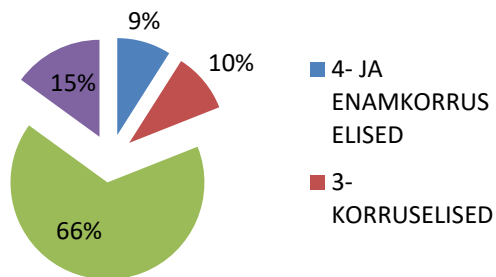
Hoonestuse ehitusmaterjal

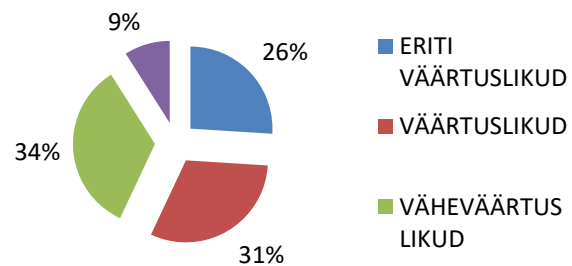
Hoonestuse vanus

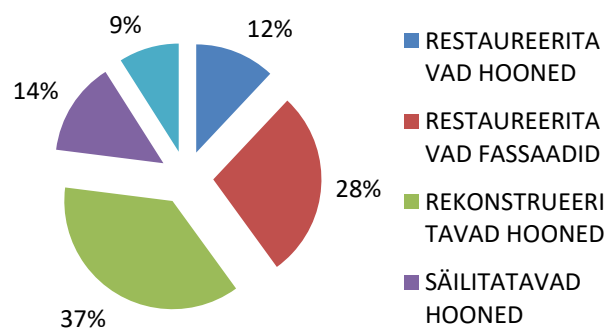
Hoonestuskõrgus

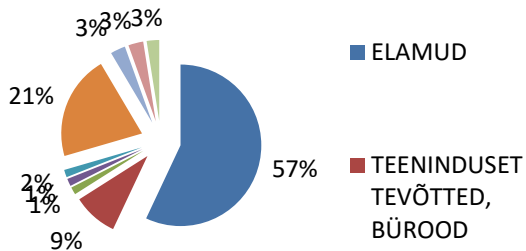
Hoonestuse väärtuste tugiplaan

Metoodilised lähenemisprintsipiibid

Algsed funktsioonid

15. 1974. aasta planeerimiskonkursi eritingimustes kajastuv info vanalinna hoonete kohta.

Hoonete väärtuste hindamisel peeti lisaks arhitektuurilisele väärtusele silmas veel ka kultuuriloolist ja ajaloolist väärtust, miljööväärtust kui ka kapitaalväärtust. Viimase all peeti silmas ennekõike hoonete ehitusviisi kapitaalsust: kõrgema hinde said kivihooned, seejärel segamaterjalist (osaliselt kivist, osaliselt puidust) hooned, järgnesid kõrgemal kivivundamendil puithooned jne. 1974. aasta planeeringu eritingimused väärtustavad ka väljaspoole toonase muinsuskaitseala kvartaleid jäävat hoonestust, kuid negatiivselt suhtuti bastionaalvööndisse sekundaarselt ehitatud majadesse, soovituslikuks on peetud näiteks Vallikäärul asunud Pärnu Merekooli õppebaasi, bastion Veenusel asunud kahe ühekorruselise XIX sajandi puitelamu ja kahekorruselise Sadama tänava ääres paiknenud tollihoone lammutamist. Vanalinna osas on soovitud tänavaid jalakäija-sõbralikumaks muuta. Suureks plaaniks oli transiitliikluse vanalinnast välja viimine, kohalikuks sissesõidutänavaks pidi jääma vaid Akadeemia tänav. Teised vanalinna tänavad pidid valdavalt jääma ligipääsetavaks vaid jalakäijatele. Vanalinna sisesteks liiklustänavateks oli planeeritud Lõuna tänav, teiste rajoonidega ühendavaks tänavaks endine Lenini allee, Ringi ja Vee tänav. Kohaliku liiklusega tänavateks planeeriti Nikolai ja Uus tänav. Planeeringuala väljaspool otsest vanalinna oli eritingimuste koostamisel jagatud kolmeks, igale sektorile sätestati eraldi detailplaneeringu tingimused, sealhulgas toodi välja hooned, mis ei olnud riikliku kaitse all, ent mida peeti piisavalt väärtuslikuks, et neid uue planeeringuga säilitada. Järgnevalt on välja toodud kõik kolm sektorit ja nende piirkondade olulisemad tingimused:

1) Vanalinna kaitsetsooni ja Pärnu jõe vaheline ala:

- Arvestades kvartalite ajaloolist asukohta, pidi iga ehitusobjekti juures olema arheoloogiline järeelvalve.
- Hooned pidid olema horisontaalse ja vertikaalse liigendusega, tuli vältida masside tekkimist.
- Hoonete maksimaalkõrguseks oli ette nähtu 4–5 korrust.
- Säilitamisele kuulunud hoone: Vee 2.

2) Ringi ning Aia-Komsomoli tänavate vahelised kvartalid:

- Mitte ette näha uusehitisi.
- Säilitada olemasolev kõrghaljastus.

- Säilitamisele kuulunud hooned: Rüütli 4, Aia 6, Rüütli 55, Rüütli 53, Kuninga 29, Rüütli 49, Võimlemise 1, Ringi 10, Ringi 14, Ringi 12, Ringi 22.

3) Vanalinna kaitsetsooniga mitte vahetult külgnevad ehitustegevuse reguleerimistsooni elukvartalid kuurortalaga:

- Vältida suuremahuliste hoonete planeerimist.

- Rakendada hoonete planeerimisel vertikaalset ja horisontaalset liigendamist.

- Hoonete kõrgused ei võinud olla jälgitavad läbi kaitsetsooni piirava haljastuse vanalinna poolt.

- Säilitada olemasolevad puisteed ja haljasalad.

- Karusselli tn. põhjapoolne hoonestus kuulus säilitamisele.

- Toominga, Remmelga, Seedri ja Muuli tänavatega piirnevate kvartalite hoonestus pidi säilima.

-Säilitamisele kuulunud hooned: Esplanaadi 2, Supeluse 18, Supeluse 20, Tammsaare/Aia tn. nurgal asuv sanatooriumikorpus „Estonia”, Võidu 28, Võidu 27, Supeluse 13, Sääse 25, Pärna/Sääse kvartali sanatooriumikorpused, Supeluse 25, hotell „Vaasa” korpus, Suvituse 5, Esplanaadi 30, Esplanaadi 10, Pärna 7, Roosi/Pärna/Vahtra kvartali endine Maaparanduse Valitsuse hoone, „Rannakohvik”, Mere puistee 7, Seedri 6 puhkekodu „Tervis”.¹¹⁹

1975–1977 aastatel Rein Raie juhtimisel toimunud arhiivsete ja paiksete vanalinna uurimistöde tulemusena täiendati 1977. aastal planeeringule kehtestatud eritingimusi. Tekkis selgem pilt vanalinna keskaegsest struktuurist ja linnakindlustuste paiknemisest. Sellega seoses sooviti kõiki rootsiaegseid kvartaleid säilitada ja võimalusel restaureerida. Lisaks taheti, et kindlustuste taastamine päevakorda võetaks.¹²⁰ Eraldi tegeleti ka pargialade ja oluliste linnamaastikulistele objektidega. 1980. aastal koostasid E. Sedman ja E. Parek eritingimused vallikääru puhastamise kapitaalremondi projektdokumendi koostamiseks.¹²¹ Koostatud eritingimustele praktilist tegevust ei järgnenud vaid jõuti selleni, et kaks aastat hiljem koostati R. Raie poolt vaallikraavi

¹¹⁹ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires, lk 14–66.

¹²⁰ Pärnu vanalinn. Täiendavad eritingimused ja soovitused kesklinna planeerimiskonkursile. 1977. Koost R. Raie. MKA arhiiv, s P-3263, lk 3–4.

¹²¹ Vallikäär. Eritingimused puhastamise kapitaalremondi projektdokumentatsiooni koostamiseks. Koost E. Sedman, E. Parek. MKA arhiiv, s A-485, pagineerimata.

puhastusprojekti koostamiseks uued eritingimused.¹²² Arhiivides vallikraavi heakorrastuse projekti ei leidunud. Kohalikud inimesed teavad aga rääkida, et 1980. aastate keskpaigas oli ala juba korrastatud. Ilmselt võeti tööd eritingimuste järgselt käsile ja lähtuti tööde tegemisel eritingimuses välja toodud punktidest. 1983. aastal koostati 1970ndate aastate regenereerimise lahendusele korrektuur.

4.3. Muinsuskaitsealused üksikobjektid

Kuna vaadeldaval nõukogude perioodil toimusid muinsuskaitset ja arhitektuuri puudutavates valdkondades pidevad muudatused, ei tule ühestki dokumendist välja, kui palju objekte oli kaitse all nõukogude aja lõpuks. Siinkohal saab välja tuua arhiivides ja seadustes kirjas olnud informatsiooni. Eesti NSV ülemnõukogu 1947. aasta määruse järgi oli Pärnus üksikmälestisena kaitse all 9 objekti:

- 1) Tallinna väravad (17. sajand).
- 2) Pärnu väravavahi maja (tollimaja) (18. sajand).
- 3) Pärnu lossi varemed.
- 4) Nikolai kirik (14. sajand).
- 5) Apostl. –õigeusu Ekateriina kirik (18. sajand).
- 6) Raekoda (toonane linna täitevkomitee hoone) (18. sajand).
- 7) 4 hauakabelit ev.-lut. Kalmistul ühes metallustega (18.sajand).
- 8) nn. Elevandi ait (17. sajand).

16. Endisesse Vallikäärü bastioni käiku viiv sissepääs. Tänapäeval kohandatud tualetiks. 2017. aasta foto.

¹²² Vallikraav. Muinsuskaitsealused eritingimused puhastusprojekti koostamiseks. Koost R. Raie. MKA arhiiv, s A-816, pagineerimata.

9) Elisabethi kirik (18. sajand).

Nagu eelnimetatust välja tuleb on kaitsealustest 4 seotud sakraalarhitektuuriga, 1 säilinud rootsiaegse bastionikindlustuse näide, tollimaja, administratiivselt seisukohalt oluline raekoja hoone ja ka Mohri kiviait (Rüütli 21b). Nimetatutest on tänaseks päevaks hävinud kõige vanemad ja vääriskamad objektid – lossi varemed ja Nikolai kirik, säilinud ei ole ka tollimaja hoone. Kokku oli 1947. aasta seisuga Eesti pinnal kaitse all 256 üksikmälestist.¹²³

1973. aasta seisuga oli arhitektuurimälestistena Pärnu linnas kaitse all 19 objekti:

- 1) Pärnu linnakindlustused – linnamüüri säilmed, bastionid ja vallikraav, 13.–17. sajand.
- 2) Pühavaimu 8 (endine J. Barbaruse tänav) elamu, 1674. aasta.
- 3) Pühavaimu 19 (endine J. Barbaruse tänav) võimla, püssirohukelder, 17. sajand.
- 4) Hommiku 11 Punane torn, 15. sajand.
- 5) Rüütli 1a (endine Kalevi tänav) elamu, 1930ndad.
- 6) Rüütli 21 (endine Kalevi tänav) elamu hoovil asuva aidaga, 17.–18. sajand.
- 7) Kuninga 24 (endine Kingissepa tänav) postkontori hoone hoovil asuva aidaga, 17.–18. sajand.
- 8) Kuninga 28 (endine Kingissepää tänav) elamu, 18. sajand.
- 9) Tallinna värav, 17. sajand.
- 10) Mere pst. 7 elamu, 1904.–1905. aastad.
- 11) Ranna pst. 1 supelasutuse hoone, 1926.–1927. aastad.
- 12) Ranna pst. 5 rannahotell, 1935.–1937. aastad.
- 13) Riia mnt. Alevi II kalmistu kolm sepiustega kabelit, 18. sajand.
- 14) Uus 12 (endine Vana tänav) raekoda, 1797 aasta.
- 15) Uus 15 (endine Vana tänav) ait, 1963. aasta.

¹²³ Eesti NSV Ülemnõukogu seaduste, Eesti NSV Ülemnõukogu Presiidiumi seaduste, Eesti NSV Ministrite Nõukogu määruste ja korralduste, Eesti NSV ministrite käskkirjade ja juhendite kogu. – Eesti NSV Teataja nr. 19, 25.VII.1947, lk 320–324.

16) Vee 12 postijaam, 19. sajand.

17) Vee 16 Jekateriina kirik, 1765.–1768. aastad.

18) Nikolai 22 (endine Võidu tänav) Elisabeti kirik, 1747. aasta.

19) Nikolai 26 (endine Võidu tänav) koolihoone, 1906.–1907. aastad.

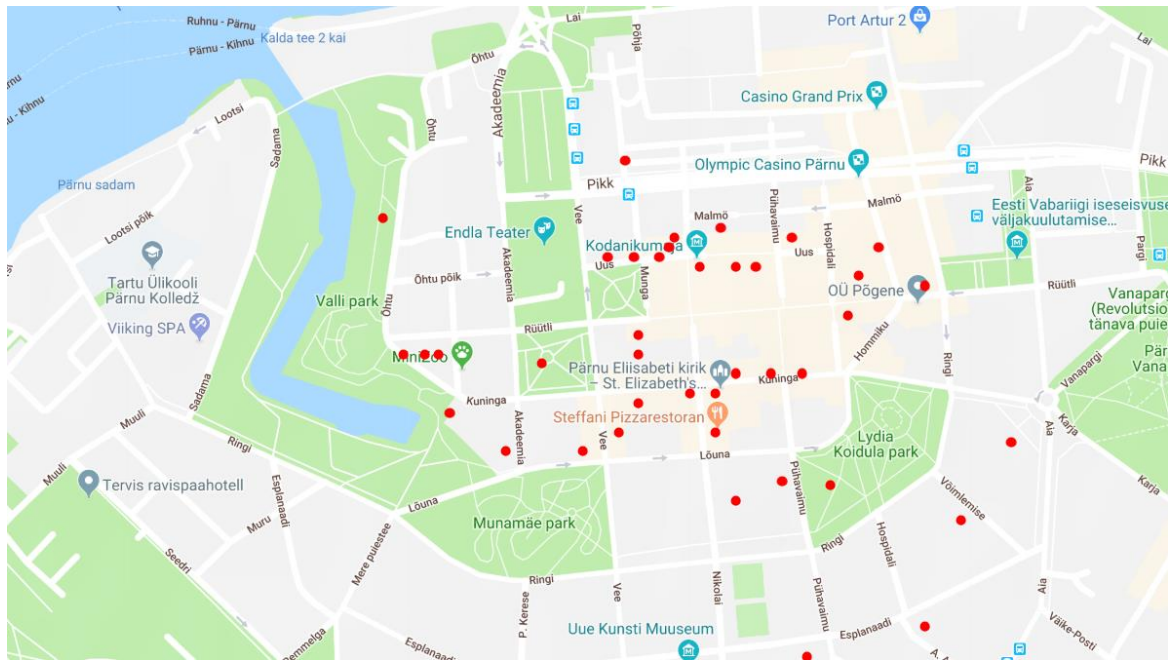
1974. aastaks oldi ajaloomälestisena kaitse alla võetud 21 hoonet, arhitektuurimälestise nime all 21.¹²⁴ Kõik eelnimetatud objektid on tänase päevani säilinud ja kaitse all.¹²⁵ Restaureerimistööd toimusid eelkõige kaitse all olnud hoonete juures. Järgmine suurem kaitse alla võtmise laine toimus juba taastatud vabariigis, 1997. aastal, mil nimekirja lisandus palju eelnevalt unarusse jäetud hooneid. Nimekiri täienes suurel määral veel ka 2001. aastal ja perioodil vahetult enne seda.¹²⁶ 2008. aasta seisuga on Pärnus mälestisena kaitse all 65 arhitektuurimälestist ja 16 ajaloomälestist. 20. sajandi arhitektuuri kontekstis (vaadeldav periood 1875–1992) on Pärnu linnas kaitse all 25 hoonet ja Ammende villa piirdemüür. Vaadeldes kaitsealuseid hooneid kasutusotstarbelisest vaatepunktist, võime tõdeda, et mõned valdkonnad on väga hästi esindatud samas kui osad on täiesti puudulikuks jäänud. Hästi esindatud on näiteks erinevad koolimajad, Siinmaa looming, EW aegsed märgilise tähendusega hooned. Katmata valdkondade alla jäävad ärihooned, tööliselamud, vernakulaarne arhitektuur, puitarhitektuur ja militaarobjektid. Mitmete märgiliste nõukogude ajal püstitatud hoonetega Pärnus ei ole kaitse all ühtegi selle perioodi objekti.¹²⁷

¹²⁴ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires. Koost E. Parek, E. Sedman. MKA arhiiv, s P-2267, kd I, lk 16–66.

¹²⁵ Eesti NSV Ministrite Nõukogu määrus kultuurimälestiste kaitse korraldamise kohta Eesti NSV-s. – Eesti NSV Teataja nr. 1, 4.I.1974, lk 153.

¹²⁶ Muinsuskaitse alla taotletavad üksikobjektid. – Pärnu linna kodulehekül, <http://www.parnu.ee/index.php/linnakodanikule/areng-ja-planeerimine/muinsuskaitse> (vaadatud 02.V.2018).

¹²⁷ Eesti XX sajandi arhitektuuri kaitse programm, Pärnu linn, välitööd ja hinnang ehituspärandile, lk 3–4.

17. Pärnu vanalinna kaistsetsoonis asuvad mälestised märgitud punasega.

5. RESTAUREERIMINE PÄRNUS

5.1. Seotud isikud ja institutsioonid

1973. aastal, kui Pärnu vanalinnast oli saanud kaitseala, vajati lisaks teistele linnaehituse ja selle kaitsega tegelevate organisatsioonidele Pärnusse ka restaureerimisele ja ajalooliste ehitiste väliuuringutele pühendunud projekterijaid. Lisaks Pärnule vajasisid spetsialiste ka teised, värskelt muinsuskaitse ala moodustanud vanalinnad. Enamikul juhtudel asutati kohapeal aga ainult praktiliste restaureerimistöödega seotud ehitusorganisatsioonid (Vabariikliku Restaureerimisvalitsuse ehk VRV filiaalid), projekterimine toimus siiski Tallinnas. Pärnu oli selles osas õnnelik erand, siin moodustati ka kohapeal töötavate projekterijate ning uurijate grupp (algul VRV, pärast eraldiseisva projekterimisorganisatsiooni Kultuurimälestiste Riikliku Projekterimise Instituudi ehk KRPI moodustamist selle koosseisus). Tihtipeale puudus arhitektidel kokkupuude neile määratud linnaga, seega mõõdusid esimesed kuud puhtalt piirkonna ja selle arhitektuuriajalooa tutvudes.

Pärnu KRPI grupi moodustasid suuresti endise Tallinna Ehitus- ja Mehaanikatehnikumi (TEMT), nüüdse Tallinna Tehnikakõrgkooli (TTK) Pärnumaa taustaga vilistlased. Gruppi kuulusid:

Rein Raie – ENSV Riikliku Kunstiinstituudi lõpetanud grupijuht, arhitekt. Töötanud veel lisaks Pärnu linnavalitsuse projekterimise osakonnas ja arhitektuuribüroos Henri projekt OÜ. Lisaks on ta 1980. aastast Eesti Arhitektide Liidu liige ja 1988–92 olnud Pärnu sektsiooni esimees. Pärnu restaureerimises on Raie olnud tegev alates 1977. aastast. 1989–2000 Pärnu linna muinsuskaitse inspektor.

Leevi Sokk – TEMT-i lõpetanud tehnik-arhitekt.

Maarika Paju – TEMT-i lõpetanud tehnik-arhitekt.

Lisaks eelmainitutele jooksevad projektidest, eritingimustest ja uuringutest läbi ka järgmised nimed: Hain Toss, Leon-Hannes Paiken, Kalvi Aluve, Helmi Üprus, Helle Kolmer, Jevgeni Kaljundi, M. Leinbok, Jaan Vali, Aarne Joonsaar, Lea Täheväli-Stroh, M. Michelson, Toivo

Erilt, Eervin-Johan Sedman, Kaur Altoa, I. Võsu, Aala Buldas, Udo Tiirmaa, H. Loog, Jüri Lass, Ülo Puustak. Väliuurimistöõdele pühendunud tehnikuna töötas grupi juures Kristi Raie.

Samal ajal tegutses praktilise restaureerimise alal VRV Pärnu osakond, mille suhted KRPI projekteerijate grupiga Rein ja Kristi Raie mälestuste kohaselt enamasti head, teinekord aga ka keerulised. Restaureerimistöõde teostamisse kaasati aga ka teisi kohapealseid ehitusorganisatsioone. Restaureerimisvaldkonda suhtus soosivalt ka 1980. aastatel Pärnu peaarhitekti kohuseid täitnud Kuno Raude.

Pärnu KRPI töökohustuste hulka kuulus uurimine ja projekteerimine Pärnu vanalinna kaitsetsoonis. Kuna varasem kokkupuude Pärnu arhitektuuriajaloo kohta oli põhimõtteliselt puudulik, tuli alustada puhtalt lehelt. Seal tuli Pärnumaa grupile appi kunstiajaloolane Elsbet Perek, kes rühmale ehitusajaloo kohta pealt esimesed juhtnöörid kätte andis. Esimese asjana otsustas grupijuht Rein Raie ette võtta külastuse Rootsi Sõjaarhiivi, et seal vajalikud ajaloolised linnaplaanid maha kalkeerida. Eelnevalt olid kättesaadavad vaid postkaardi suurused plaanid, mida äärmiselt raske lugeda oli. Rootsist saadud ajalooliste plaanidega said ajaloolased ja arhitektid palju põnevat tööd, sest neid plaane polnud linnaplaneerimisel ega uurimisel selle ajani kordagi kasutatud.¹²⁸ Nõukogude aja lõpus, 1989. aastal, loodi Pärnu linna initsiatiivil linna muinsuskaitseinspektori ametikoht, kuhu esimese inspektorina asus tööle uurija, projekteerija ja restaureerijana Pärnus tegev olnud Rein Raie. Raie ametiaeg kestis läbi nõukogude aja lõpu kuni 2000. aastani.¹²⁹

¹²⁸ Rein Raie ja Kristi Raie. Intervjuu. Küsitlesid autor, Riin Alatalu ja Oliver Orro. 13.IV.2018. Lindistus autori valduses.

¹²⁹ Rein Raie ja Kristi Raie. Intervjuu. Küsitlesid autor, Riin Alatalu ja Oliver Orro. 13.IV.2018. Lindistus autori valduses.

5.2. Olulisemad restaureeritud objektid

Olulisemad restaureeritavad objektid valiti arvestades ajaloolist ja linnaehituslikku konteksti. Lisaks sellele peeti silmas, et tegijaid oli vähe – töid võeti sisse vastavalt tööjõu võimetele ja ajalisele ressursile. Pärnus tegutsenud kohalikud võimuorganid olid tihtipeale samasuguses seisus kui projekteerijad, kes olid piltlikult õeldes võõras linnas külma vette visatud. Tegemist ei olnud üldiselt Pärnu enda inimestega, vaid sinna lähetatud ühe või teise eriala valdkonna spetsialistidega, kes samuti alles olukorraga kohandumas olid. Muinsuskaitse ja restaureerimise valdkond sellisel kujul oli alles uus ja välja kujunemas. Kuna aga Pärnu objektidel oli taga kiiret ja põhjalikku tööd tegev meeskond, suhtuti tehtud töösse austusega. Pärnu vanalinna olid sattunud oma ala täielikud fanaatikud, kes suutsid teha Pärnust kõige uurituma vanalinna Eestis.¹³⁰

18. Tallinna Värav enne restaureerimist.

1983. aasta detailplaneering nägi ette järgmiste arhitektuurimälestiste restaureerimistööd: Pühavaimu 8, Uus 3, Malmö 19, Kuninga 18, Kuninga 20, erinevad vanalinnade katused ja fassaadid, Ammende Villa, kuurorti 150. aasta juubeliga seoses olevad restaureerimistööd, Valge Torni restaureerimine, Steineri aia korrastamine, Nikolai 8, L. Koidula 8/10, Kuninga 11, Kuninga 13, Kuninga 26, Kuninga 28, Tallinna Väravad, Alevi II kalmistu, linnakindlustused ja vallikraavid.¹³¹ Neist töösse võtta jõuti enne Eesti taasiseseisvumist vaid osa – mõnede puhul valmisid küll projektid, aga ei tehtud tegelikke restaureerimistöid, mõnel juhul aga ei jõutud isegi projekteerimiseni.

Nõukogudeaegses Pärnus jõuti siiski restaureerida nii ühiskondlikke- kui ka eravaldues olnud objekte. Suurem rõhk oli siiski ajalooliselt ja arhitektuurselt olulistel elamutel kuna neid oli

¹³⁰ Rein Raie ja Kristi Raie. Intervjuu. Küsitlesid autor, Riin Alatalu ja Oliver Orro. 13.IV.2018. Lindistus autori valduses.

¹³¹ Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt. Tekstiline osa, lk 60–61.

võimalik väiksema raha eest, ent suuremas koguses restaureerida. Sellest tulenevalt kannatasid suuremad üksikobjektid, ent just nii oli võimalik maailmasõdade eelne korrastatud linnapilt suuremas mahus ja kiiremini taastada. Lisaks Kuninga, Rüütli, Nikolai ja Pühavaimu tänavatel paiknevatele hoonetele võeti siiski restaureerimisse ka „Tallinna värav”. Hoone restaureerimise projekti koostas 1976. aastal M. Keskküla.¹³² 17. sajandist pärineva vallivärava restaureerimistööd leidsid aset 1977–80. aastatel.¹³³

Nõukogude aja jooksul koostati elamutele projekte, eritingimusi ja uuringuid äärmiselt palju. Enamik hooneid, mida KRPI Pärnu spetsialistide poolt uuriti ja projekteeriti jäid just vanalinna või selle vahetusse lähedusse. Hoonete kohta koostatud kaustadega on võimalik tutvuda Muinsuskaitseameti arhiivis, Rahvusarhiivis ja Pärnu Muuseumis. Osa dokumente on avaldatud ka Muinsuskaitseameti registri kodulehel.

Pärnu restaureerimise eripärana võib välja tuua selle, et hooneid ja linnapilti prooviti vaadelda ja ka restaureerida kui ühtset tervikut. Kuna vanalinna keskaegne osa oli juba ammu hävinud, hakati väärtustama järgmist säilinud ajaloolist linnaehituslikku etappi, milleks oli barokiaeg. Lähtepunktiks ongi paljude Pärnu ehitiste või linnaruumi lõikude restaureerimisel võetud barokiaja ülistamine ja selle võimalikult audentne taastamine, võib-olla ka väikene romantiseerimine. Võimalusel välditi tolle aja kontekstis kaasaegsete detailide kasutamist, igal juhul prooviti kinni pidada ajaloolisest stiilist ja selle juurde kuuluvatest elementidest. Nende puudumisel võeti eeskujuks teisi antud stiili näiteid, mille alusel valmistati koopiaid. Lisaks teatud stiili järgimisele ja baroksete detailide erilisele rõhutamisele muudab Pärnu NSVL-aegse restaureerimise omanäoliseks ka see, et töödega tegeles pikka aega üks ja sama seltskond, kelle grupijuhiks ja juhendajaks oli Rein Raie. Raie, olles põhjalikult uurinud Pärnu arhitektuuri ajalugu, oskas linna vaadelda kui tervikut ja seeläbi ka taaslavastada barokset linnapilti, mis siin kunagi eksisteerinud oli.

¹³² Tallinna värav. Restaureerimis- ja konserveerimistööde projektettepanek. Arhitektuurse osa seletuskiri ja joonised. Koost M. Keskküla. MKA arhiiv, s P-2698, kd I.

¹³³ 16684 Pärnu „Tallinn värav“ Muinsuskaitseameti registri koduleht.

<https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=16684> (vaadatud 02.V.2018).

5.3. Rüütli tänava piirkond

Lisaks üksikhoonete restaureerimisele tegeleti ka hoonete ja tänavate kui ansamblite taastamisega. Näiteks võeti 1979. aastal käsile Rüütli (endine Võidu) tänava terviklik heakorrastus ja fassaadide värvilahendus. Projekti koostasid grupijuht Lilian Hansar, arhitekt Jüri Lass, tehnikud Ulvi Liiv ja Loore Mutso, kunstiajaloolane Anne Nurga ja fotograaf Viivi Rinaldo. Töö tellijaks oli Pärnu Linna Kommunaalmajanduse osakond, kes soovis ühe linnaehituslikult kõige olulisema tänava ühtset restaureerimist. Tolle aja seis on kirjelduste kohaselt olnud üpris nukker – hoonete korrastamiseks ei ole raha leitud, samuti on käest lastud hoovid, mis enamasti olid hoonestatud erinevate abihoonetega, mis võtsid enda alla suure osa võimalikust haljasalast. Ilmetud on ka Rüütli tänava kvartalitesse kerkinud uusehitised, mis ei arvesta oma mastaabilt ega arhitektuurselt lahenduselt kvartalite miljööväärtusliku hoonestusega. Rüütli tänava terviklahenduse juures on rekonstruktsiooniettepanekud tehtud vaid üksikute hoonete fassaadidetailide taastamiseks. Samuti ei ole enamiku rekonstrueertavate fassaadide puhul aluseks võetud algseid värvitoone. Sellel oli mitmeid põhjuseid – arvati, et värvikihid on erinevate remonttööde käigus hävinud; paljude hoonete puhul on mitmeid erinevaid ehitusetappe, seega on algse värvikihi selgeks tegemine raske. Hooneil, mille puhul mitte mingisugust kindlat tooni välja selgitada ei suudetud, rakendati kõrvalolevate hoonetega sobivaid toone.¹³⁴

Lisaks fassaadide renoveerimisele käsitleti ka kogu kvartali terviklikumaks muutmist. Sellega seoses sooviti kõnniteed sõiduteedest vanalinna rajoonis tasapinnaliselt eristatavaks muuta. Lisaks sooviti, et kõiki sõjas hävinud hooneid ei tuleks üles ehitada. Selle asemel sooviti linnas näha keskkonnaga sobituvaid uusehitisi. Välja on toodud koguni stalinistlike tüüpelamute Rüütli (endine Kalevi) 4 ja Rüütli 6 soovituslik lammutamine. Lammutada on soovitud ka garaažid O. Siinmaa elamu vahetus läheduses. Kõik eelmainitu on aga tänase päevani säilinud. Kõik eterniitkatused sooviti asendada plekk- või S-kivikatusega.¹³⁵

Järgnevalt on hoonete kaupa välja toodud projekteeritud viimistluslahendused ja olukord tänasel päeval:

¹³⁴ Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4292, pagineerimata.

¹³⁵ Samas, pagineerimata.

Rüütli 1

Kohaliku kaitse all olnud hoone. Hoone seisund oli suhteliselt avariiline, nõudis kapitaalremonti. Ette oli nähtud kõrvalhoonete lammutamine ja maakivisillutise taastamine sisehoovis.¹³⁶

Rüütli 2

Vajalikud tööd puudusid.¹³⁷

Rüütli 3

Kohaliku kaitse all olnud hoone. Korrastada sooviti hoone plekk-katus. Osa katust, mis oli kaetud eterniidiga, tuli välja vahetada ja seejärel kogu katus üle värvida.¹³⁸

Rüütli 4; 6

Tüüpprojekti järgi ehitatud stalinistlikud elamud korrastustöid ei vajanud. Korrastada tuli hooneid piirav haljasala.¹³⁹

Õhtu 7

Väga halvas seisukorras olnud hoone, vajas kapitaalremonti.¹⁴⁰

Rüütli 14

Hoone on erinevatel aegadel läbinud ümberehitusetappe. Antud projektiga taotleti taastamist 1928. aasta jooniste ja fotode järgi.¹⁴¹

Rüütli 16

Kavandatud oli taastada hooneosade nurgakvaadrid, keskrisaliidi frontoon, akendepealsed kaar-karniisid, akendealused veelauad ja Nikolai tänava poolne välisuks. Lisaks sooviti mansardkorruse aknad alumiste korruste akendega samasse tasapinda viia. Kõik eelnimetatu,

¹³⁶ Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

¹³⁷ Samas, pagineerimata.

¹³⁸ Samas, pagineerimata.

¹³⁹ Samas, pagineerimata.

¹⁴⁰ Samas, pagineerimata.

¹⁴¹ Samas, pagineerimata.

välja arvatud keskrisaliidi frontoon, taastati.¹⁴² Värvilahenduses kasutati heledamat kollast kui ette nähtud.¹⁴³

Rüütli 18

Hilisem tagafassaadi trepikoda soovitati lammutada.¹⁴⁴ Lisaks sooviti telliskivist hoone värvida roosaks, mida õnneks teostada ei jõutud.¹⁴⁵

Rüütli 19

Väliskonstruktsioonid hästi säilinud, kapitaalremonti vajasis vaid interjöörid. Vajalike tööde nimekirjas on olemasoleva plekk-soomus-katuse korrastamine ja värvimine. Tagaõues asunud endine kuur-käimla oli ette nähtud lammutada ja korrastada endine kütusehoidla.¹⁴⁶ 1978. aastal esitas ka KRPI hoonele sarnased nõuded reaalseks kapitaalremondiks.¹⁴⁷

Rüütli 20

Avariilises seisukorras olnud hoone vajas kiiremas korras kapitaalremonti.¹⁴⁸ Hoone on läbinud täieliku ümberehituse.¹⁴⁹

19. Vasakult: Rüütli 16, Rüütli 18 ja Rüütli 20. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused.

¹⁴² Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

¹⁴³ Samas, pagineerimata.

¹⁴⁴ Samas, pagineerimata.

¹⁴⁵ Samas, pagineerimata.

¹⁴⁶ Samas, pagineerimata.

¹⁴⁷ Samas, pagineerimata.

¹⁴⁸ Samas, pagineerimata.

¹⁴⁹ Samas, pagineerimata.

Rüütli 21

Rõhtpalk-välissein vajab kapitaalremonti, värvapealsele sooviti paigaldada S-kivi ja taastada karniisid. Katus tuli taastada ka ülejäänud hoonel. Lisaks sooviti tahutud nurgakvaadrid välja puhastada. Selle asemel on kvaadrid tasandatud ja üle värvitud. Nõukogude ajal on hoone ehisviilul paiknenud raidkivist kaksikvapp mis oli ette nähtud puhastada ja selgitada välja võimalik polükroomia. Vappi tänasel päeval enam fassaadil näha ei ole. Sooviti vahetada välja esifassaadi aknad, mis pidi asendama originaali koopiatega, eemaldada sooviti ka akende piirdelauad. Korrastada sooviti ka sisehoovis asuv kaitsealune ait.

20. Vasakult: Rüütli 21 ja Rüütli 19. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused.

Rüütli 22

Hoone taga- ja külgfassaad oli kogu hoone ulatuses ette nähtud krohvida. Kogu hoone I korruse ulatuses jäi aga krohvimata. Eterniitkatus sooviti välja vahetada plekk-katusega, mis paraku vahetati välja ainult osaliselt. Tänapäeval on hoone avariilises olukorras ja kasutuseta.

Rüütli 23

Korrastamist vajab vaid S-kivikatus.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

Rüütli 24

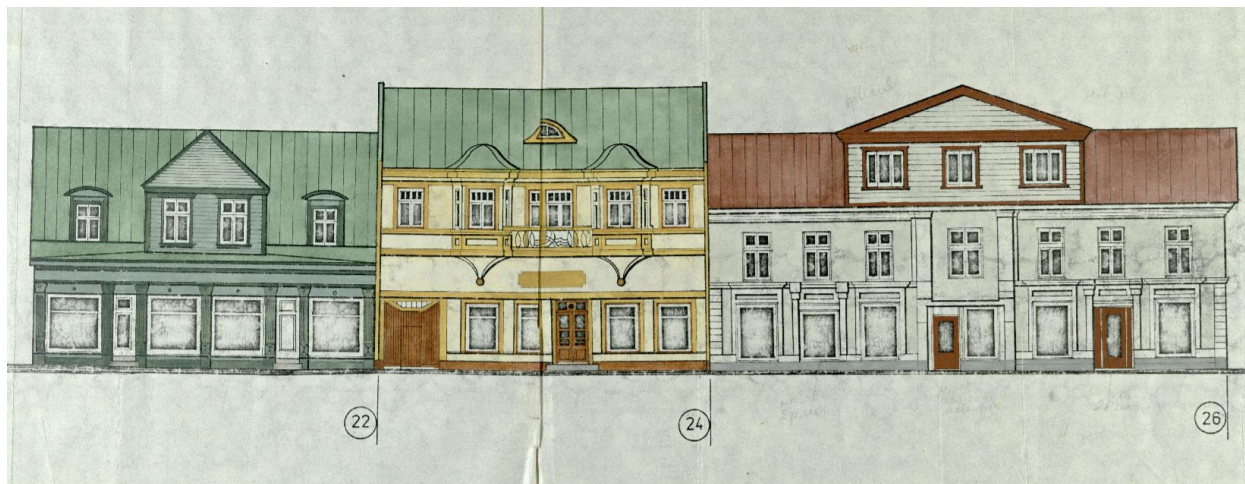
Olemasolev plekk-katus sooviti remontida ja üle värvida, pööninguaknale valmistada sobiv aknaraam, kangialuse värav korrastada ja valmistada invent. jooniste järgi uus Rüütli tänava poolne uks. Kahjuks jäi uks valmistama ja avatäitena on kasutusele võetud masstoodanguna valmistatav kaupluseuks.¹⁵¹

Nikolai 9 (endine Rüütli 25)

Silikaattellistest 3-korruseline vanalinna pilti mittesobituv hoone oli ette nähtud krohvida ja värvida. Lisaks korrastada eterniitkatus. Täna on hoone soojustatud, täiendavalt krohvitud ja värvitud.¹⁵²

Rüütli 26

Olemasolev eterniitkatus sooviti asendada plekk-katusega.¹⁵³

21. Vasakult: Rüütli 22, Rüütli 24 ja Rüütli 26. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused.

Rüütli 27

Sooviti taastada katusekorruse väljaehitamisel lõhutatud erkeri ehisviil, mis on siiani taastamata. Lisaks sooviti vintskappide eemaldamist, mille asemele on täna ehitatud uus ja

¹⁵¹ Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

¹⁵² Samas, pagineerimata.

¹⁵³ Samas, pagineerimata.

ilmetum väljaehitus.¹⁵⁴ Tänapäevane värvilahendus on projekteeritud rohelisest erinev, pigem sinaka alatooniga.¹⁵⁵

Rüütli 28

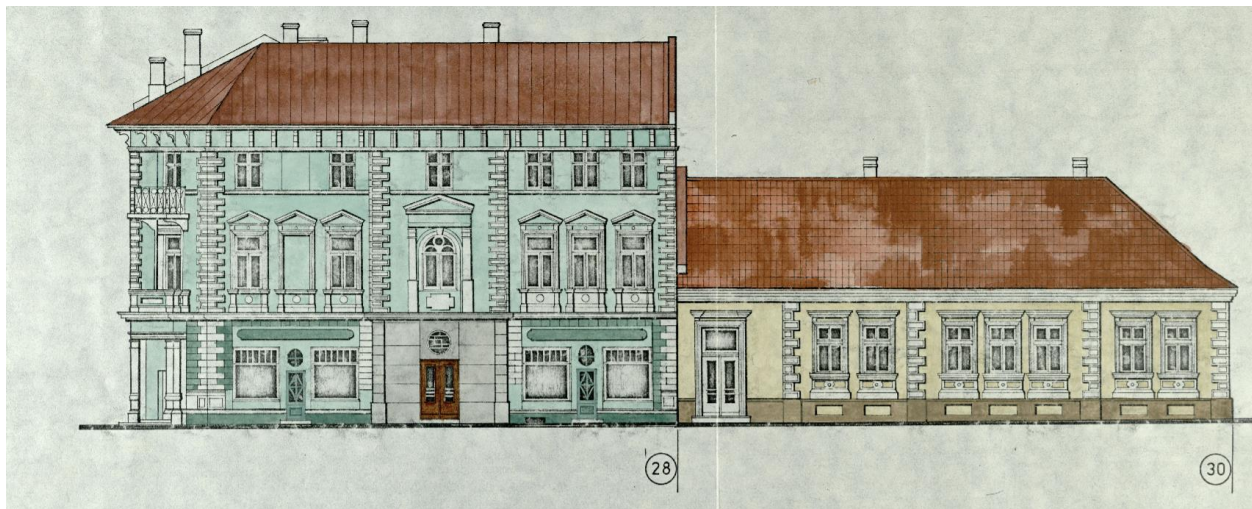
Nähti ette eterniitkatuse korrastamist ja võimaluse korral välja vahetamist plekk-katusega.¹⁵⁶

Rüütli 29

Olemasolev pekk-katus sooviti remontida, kangialusele valmistada uus värv.¹⁵⁷ Värvitoonina on kasutatud kavandatud värvilahendust.¹⁵⁸

Rüütli 30

Olemasolev eterniitkatus sooviti asendada S-kivi katusega. Katusekate tänase päevani vahetamata.¹⁵⁹

22. Vasakult: Rüütli 28 ja Rüütli 30. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused.

¹⁵⁴ Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

¹⁵⁵ Samas, pagineerimata.

¹⁵⁶ Samas, pagineerimata.

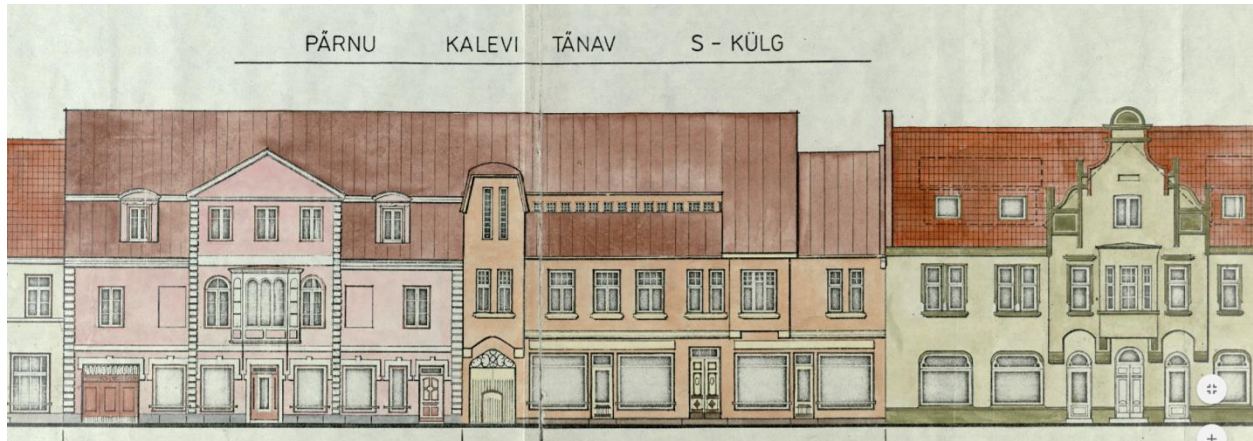
¹⁵⁷ Samas, pagineerimata.

¹⁵⁸ Samas, pagineerimata.

¹⁵⁹ Samas, pagineerimata.

Rüütli 31

Olemasolev plekk-katus sooviti remontida, kangialusele valmistada uus värv.¹⁶⁰ 1979. aasta fassaadide eskiisprojekt nägi ette hoone värvimist heleroosaks, tänasel päeval on hoone kollane.¹⁶¹

23. Vasakult: Rüütli 31, Rüütli 29 ja Rüütli 27. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused.

Rüütli 32

Olemasolev valtskivikatus sooviti korrastada, korrastamiseks kasutada Rüütli tn. 20 katusekive.¹⁶²

Rüütli 33

Eterniitkatus sooviti vahetada S-kivi katusega.¹⁶³

Rüütli 34

Olemasolev plekk-katus oli ette näha korrastada.¹⁶⁴

Rüütli 35

Sooviti korrastada olemasolev S-kivi katus.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

¹⁶¹ Samas, pagineerimata.

¹⁶² Samas, pagineerimata.

¹⁶³ Samas, pagineerimata.

¹⁶⁴ Samas, pagineerimata.

Rüütli 36

Olemasolev plekk-katus oli ette nähtud korrastada.¹⁶⁶

24. Vasakult: Rüütli 32, Rüütli 34 ja Rüütli 36. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused.

Rüütli 37/39

Olemasolev plekk-katus sooviti korrastada ja värvida, säilinud vihmaveetorude ja nende lehitrite eeskujul valmistada uued. Remontida sooviti ka kangialuse väravad ja välisused.¹⁶⁷

Rüütli 38

Hoone valtskivikatus oli ette nähtud korrastada. Sarnaselt Rüütli tn. 32 hoonele, soovitati ka Rüütli tn. 38 hoone puhul kasutada Rüütli 20 katusekive. Ette oli nähtud avada kinnimüüritud ukseava Kalevi tänava fassaadil. Ukseava avati, ent olemasoleva ukse järgi ei valmistatud ühtki koopiaust. Kõik olemasolevad ukсед on asendatud 2000. aastate tüüp-ustega.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

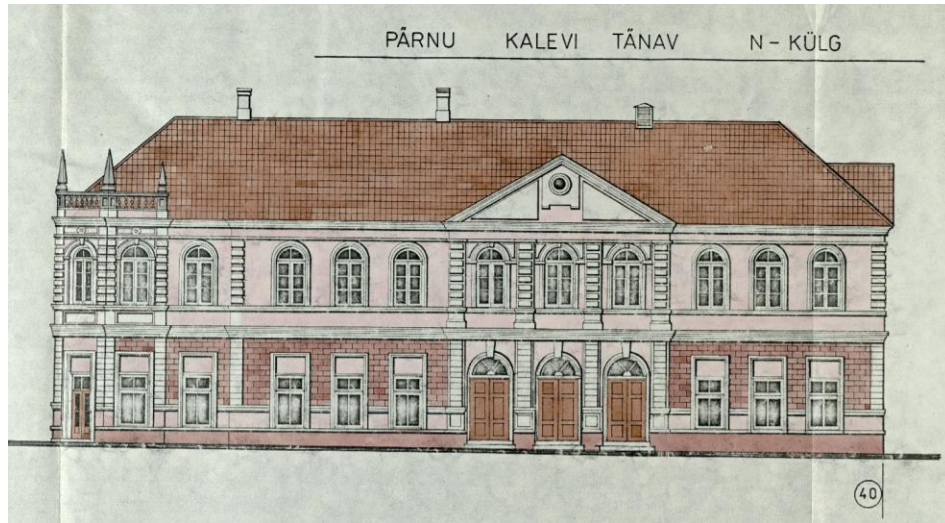
¹⁶⁶ Samas, pagineerimata.

¹⁶⁷ Samas, pagineerimata.

¹⁶⁸ Samas, pagineerimata.

Rüütli 40

Hoone eterniitkatus sooviti vahetada S-kivi katusega. Korrastada hoone fassaadi dekoorielemente. Lisaks sooviti avada kaarsillustega kolmikuks hoone keskrisaliidil ja hoone Rüütli tänava poolne kinnimüüritud aken. Mõlemad tööd jäid teostamata.¹⁶⁹

25. Rüütli 40. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused.

Rüütli 41

Korrastada sooviti olemasolev katus. Fassaadil hävinud puitornamendid sooviti taastada säilinud ornamentide eeskujul. Nõukogude perioodi lõpus on katusekorrus välja ehitatud ja tekitatud hoonele ebaloomuliku II korruse fassaadilahenduse.¹⁷⁰ Kasutatud on projekteeritud värvilahendust, välja arvatud puitdekoori osas mis oli ette nähtud valgeks värvida.¹⁷¹

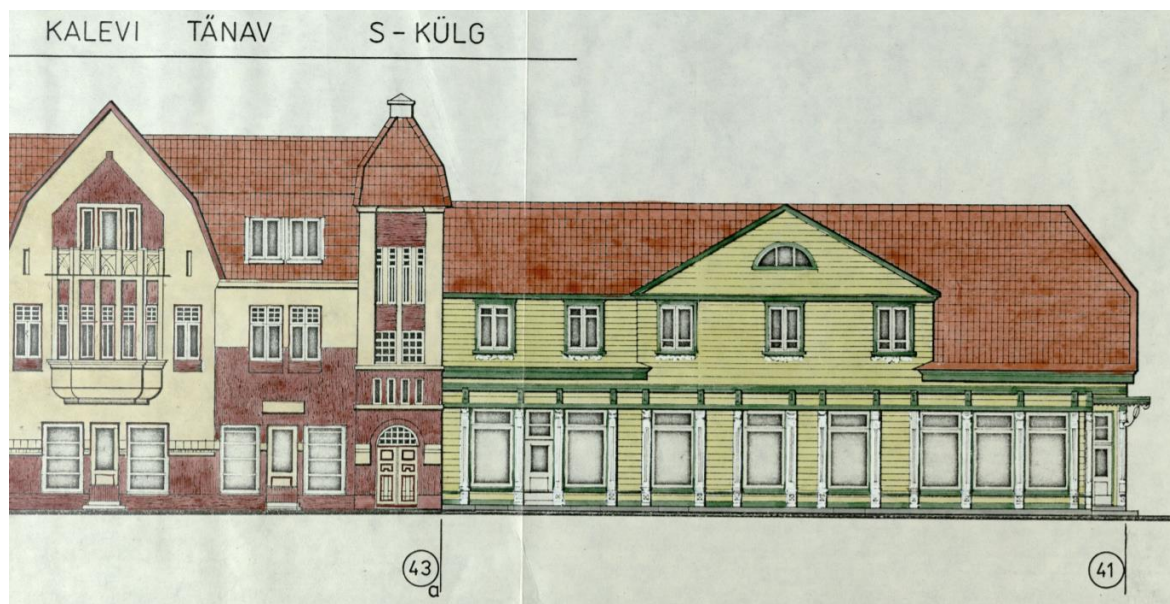
¹⁶⁹ Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

¹⁷⁰ Samas, pagineerimata.

¹⁷¹ Samas, pagineerimata.

Rüütli 43

Sooviti taastada ja ka taastati akende ja uste algne sümmeetriline paigutus hoone Rüütli tänava poolsel fassaadil, korrastada olemasolev S-kivi katus.¹⁷² Tänapäevases hoone värvilahenduses on kasutatud kõvasti heledamaid toone kui ette oli nähtud.¹⁷³

26. Vasakult: Rüütli 43 ja Rüütli 41. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused.

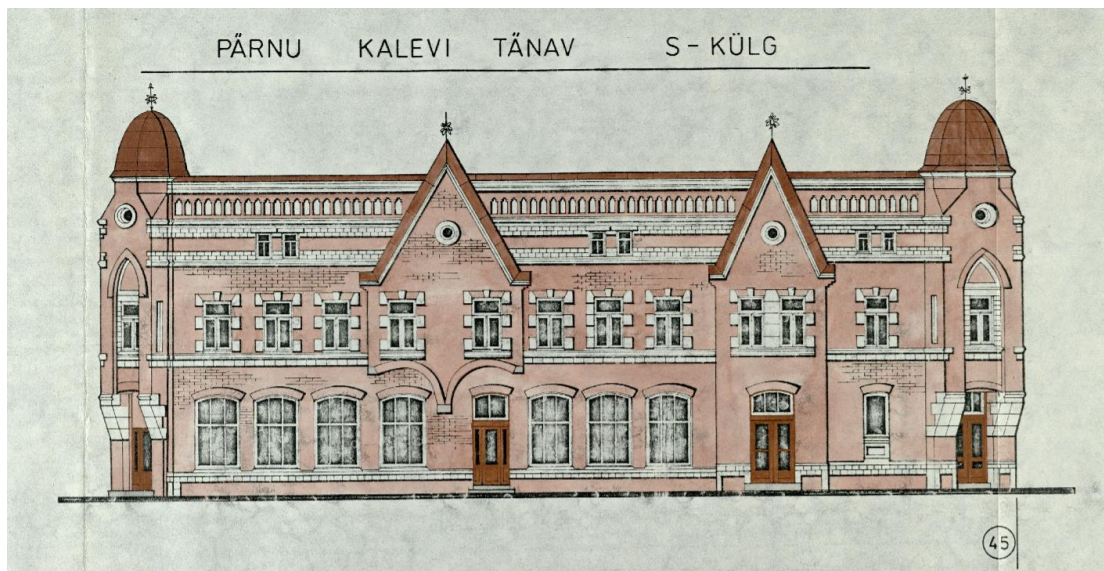
Rüütli 45

Halvas seisukorras olnud katus oli ette nähtud värvida ja korrastada. Hoone Rüütli tänava poolne fassaad oli erinevate vajumiste tulemusena pragunenud ja kohati ebastabiilne.¹⁷⁴ Hoone S-külje vaatel on hoone seinad koloreeritud roosa värviga. Ebatõenäoline on, et hoone plaaniti krohvida ja roosaks värvida. Ilmselt on roosaga üritatud imiteerida tellise värvust, sest seletuskirjas fassaadi muutmisest juttu ei ole. Teostatud on vaid krohviparandused pragudes, hoone säilitas oma esialgse välimuse.

¹⁷² Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

¹⁷³ Samas, pagineerimata.

¹⁷⁴ Samas, pagineerimata.

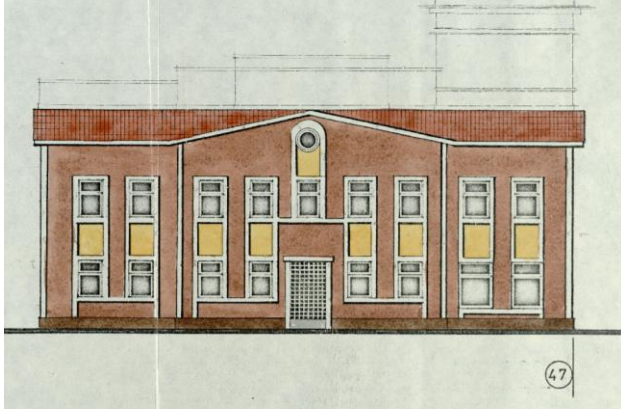
27. Rüütli 45, 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus.

Rüütli 47

Krundil asus algselt 3–4 korruseline laudvoodriga kaetud püstpalkidest välisseintega hoone. Maailmasõdades suuresti kannatada saanud, oli hoonest sõjajärgselt alles kaks korrust, mis kaeti silikaatvoodriga. Hoone oli kaotanud oma algse arhitektuurse väärtuse. Hoone rekonstruktsiooni aluseks võeti 20. sajandi alguse fotod, pannes rõhku just sellele, et hoone suhtleks linnaga. Ära hoida püüti just seda mis asub krundil tänasel päeval.¹⁷⁵ Hoonele on antud 1979. aasta eskiisprojektis ka värvilahenduse skeem, millest ei ole lähtutud.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

¹⁷⁶ Samas, pagineerimata.

28. Rüütli 47, 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus.

29. Rüütli 47 täna sel päeval.

Rüütli 49

Olemasolev eterniitkatus sooviti välja vahetada plekk-katuse vastu. On siiani välja vahetamata.¹⁷⁷

Rüütli 51

Olemasolev katus korrastada ja värvida.¹⁷⁸ Värvilahendus kavandatuga identne.¹⁷⁹

30. Vasakult: Rüütli 51a, Rüütli 51 ja Rüütli 49. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused.

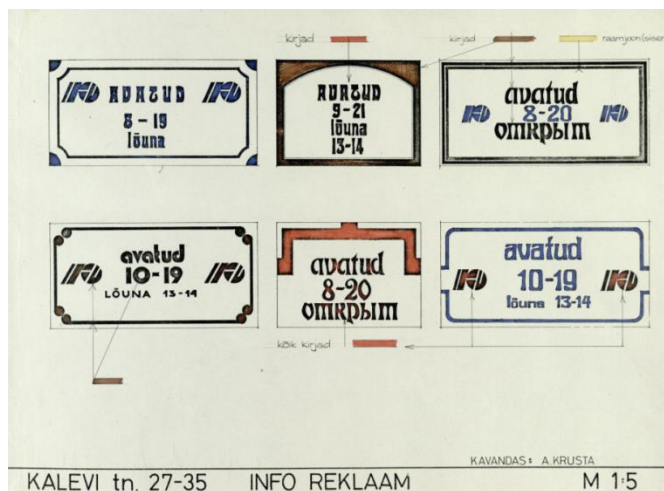
¹⁷⁷ Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri, pagineerimata.

¹⁷⁸ Samas, pagineerimata.

¹⁷⁹ Samas, pagineerimata.

5.4. Linna heakord

Lisaks restaureerimisele tegeleti linna taastamise ja arendamise käigus ka reklaamidega. Vanalinna piirkonnas hoonete fassaadidel ripuvad reklaamtahvlid võisid olla tihtipeale ajaloolisse linnapilti mitte sobituvad, seega tuli reklaamlahenduste välja töötamisel arvestada ümbritseva keskkonnaga. Sageli tegid hoonete valdajad ettepanekuid, mis rikkusid hoone välimust ja varjasid olulisi hooneid kaunistavaid detaile. Vanalinna kaitsetsooni reklaamiprojekti pidi koostama Kultuurimälestiste RPI, see saadeti omakorda kooskõlastamiseks arhitektuurikaitse organitele ja linna. Loomulikult ei välistatud ka kaasaegseid lahendusi, ent tähtis oli igal juhul arhitektuuri esiletõstmine. Eelistati 20. sajandi alguskümneid juugendlikke lahendusi ja kirjatüüpe, kuna suur osa hoonete fassaadidest dateerus just sellesse aega. Eelnimetatud praktikad, kus reklaami paigaldamine riikliku kontrolli alla võeti, st. koostati kogu kaitstava vanalinna alale ühtne teabekandjate kujundus, kasutati esmakordselt Pärnus. Positiivseid tulemusi andnud taktikat hakati seejärel kasutama ka ülejäänud Eesti vanalinnades. Väikelinnades ei olnud probleem eriti suur kuna vajadus reklaamile oli väiksem. Katastroofiline oli olukord aga Tallinnas, kus reklaamide püstitamise ja visuaalse väljanägemise üle kontroll täielikult puudunud oli.¹⁸⁰ Lisaks reklaamtahvlite projekteerimisele tegeleti ka vanade säilinud

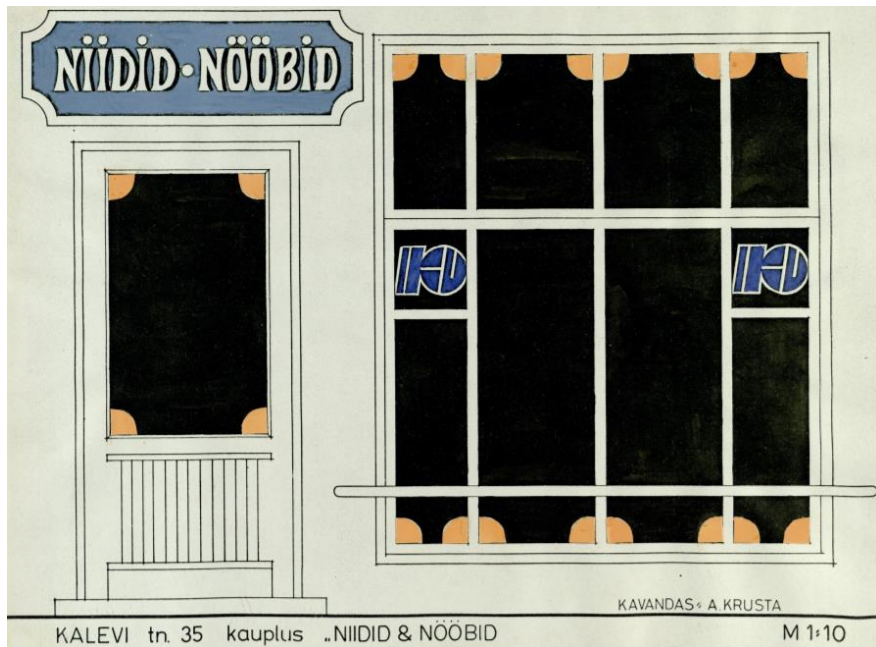

tahvlite, ennekõike omaaegsete otse krohvile maalitud ja seetõttu hilisemate värvikihtide all säilinud reklaamkirjade uurimisega. Selle kallal töötas Kristi Raie KRPI uurimisosakonnast, kellele olid abiks endise Pärnu IV keskkooli (praegune Pärnu Ülejõe Põhikool) abiturientid.¹⁸¹

31. Kalevi tänava reklaamkavandid.

¹⁸⁰ Rütli tänav (Kalevi tn). Tänav heakord, reklaam (Nikolai ja Pühavaimu tänavate vahelise lõigu paaritud numbrid). Koost A. Joonsaar, A. Buldas. MKA arhiiv, s P-5207, lk 3–7.

¹⁸¹ Rein Raie ja Kristi Raie. Intervjuu. Küsitlesid autor, Riin Alatalu ja Oliver Orro. 13.IV.2018. Lindistus autori valduses.

32. Rütli 35 kaupluse reklaamkavand.

33. Rütli 24 reklaamtahvel täna sel päeval.

34. Rütli 35 reklaamtahvel täna sel päeval.

5.4. Teostamata jäänud ideid

Pühavaimu 17

Vanalinna kaitsetsoonis, Pühavaimu tänav nr. 17 asuvad laohooned sooviti korrastada ja osaliselt ümber ehitada. Arvesse oli võetud, et tegemist on ainsate südalinnas asuvate võrdlemisi hästi ja originaalilähedaselt säilinud tootmishoonetega, mida tuli ka edaspidi säilitada.¹⁸² Hoone korrastamiseni ei ole tänase päevani jõutud.

35.Pühavaimu 17 tänasel päeval.

Valge torn

1970. aastate lõpus korraldas Rein Raie koos üliõpilastega Pärnus uurimispraktika, mille käigus kaevati välja varemeteks muutunud Valge torni müürid. Valge torn oli küll kaitse all, ent selle täpse asukoha ja reaalse olemasolu kohta ei osatud keegi midagi öelda. Uurimistöodel ja kaevamistel löid kaasa ka sellised suured nimed nagu Fredi Toms ja Jaan Vali.¹⁸³ 1977. aastal koostati köide torni eksponeerimiseks ja müüride konserveerimise projekt-ettepanekuks.¹⁸⁴ Raha kavandi teostamiseks aga ei leitud. Kuna tegemist oli Moskva 1980. aasta suveolümpiamängude eelse ajaga, tuli torni varemed igal juhul uuesti kinni katta ja selle asukoht asfalteerida. Pärnu

¹⁸² Pärnu, J. Barbaruse t. 17 ladude administratiivkompleksi osalise ümberehituse muinsuskaitsealased eritingimused. Pärnu Muuseumi arhiiv, PÄMu 23182, Ar.3736, lk 3–11.

¹⁸³ Rein Raie ja Kristi Raie. Intervjuu. Küsitlesid autor, Riin Alatalu ja Oliver Orro. 13.IV.2018. Lindistus autori valduses.

¹⁸⁴ Valge Tornu konserveerimise ja eksponeerimise projekt-ettepanekud. Pärnu Muuseumi arhiiv, PÄMu 13530, Ar18903, lk 5–12.

asus Riia poolt Tallinna tulles läbisõidul, seega pidi kõik tolle aja kontekstis esinduslik välja nägema.¹⁸⁵

Vee 10/Kuninga 16

Endist kino „Kiir” sooviti Kuninga tänava poole laiendada. Sellega seoses koostasid R. Raie, L. Sokk ja T. Osipov 1985. aastal laienduse eritingimused. Eritingimustes taotletakse II maailmasõjas hävinud kvartali edelanurgas asunud „Grand Hotel”-i hoone täielikku taastamist. Kuna hoonest polnud plaane säilinud, sooviti hoone taastamisel tugineda olemasolevatele fotodele.¹⁸⁶ Reaalsuses aga midagi ei teostatud, tänasel päeval asub planeeritud hoone kohal parkla.

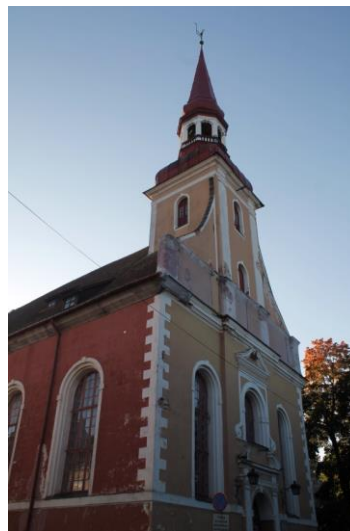
36. Hoonestamata plats 2018. aastal. Vasakul endine kino „Kiir”.

¹⁸⁵ Rein Raie ja Kristi Raie. Intervjuu. Küsitlesid autor, Riin Alatalu ja Oliver Orro. 13.IV.2018. Lindistus autori valduses.

¹⁸⁶ Pärnu, Vee 10/V. Kingissepa 16 Kino Kiir laiendusprojekti muinsuskaitsealased eritingimused. PärMu 23218, Ar.3762, lk 5–10.

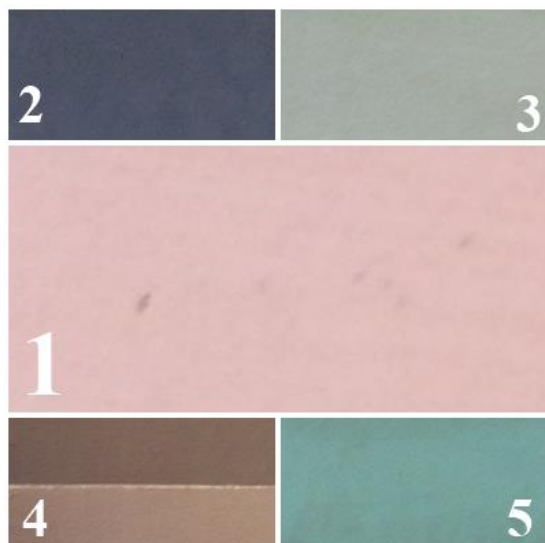
Elisabeti kirik

1750. aastal lõplikult valmis saanud kirik on üks barokkperioodi silmapaistvamaid ehitisi Eestis. II Maailmasõja üle elanud hoone on maakivist, krohvitud seintega ühelööviline saalkirik. Kiriku korrastamise tarbeks koostati 1965. aastal, enne kaitseala moodustamist, Tartus K. Aluve ja V. Raami poolt kiriku konserveerimistöode kaalutlus. Leiti, et värvitoonide valik oli eelnevalt olnud vastuolus baroki ja klassitsismi reeglitega. Plaanis oli värvida torni kiiver õlivärviga koobaltrohelisteks, torni kiivri karniisid ja rõdu postid ning balustraadid heledamas toonis halliks. Sama tooniga sooviti värvida ka torni avanevad luugid, katuse akente karniisid ja akende raamid. Kiriku seinad

pidid saama lubivärviga roosaks värvitud. Aknaraamid sooviti värvida valgeks, ukсед kahes toonis pruuniks. Lisaks sooviti välja vahetada amortiseerunud katusekate, sealjuures tuli

harjakivid ja üks või kaks rida harjaaluseid katusekiviridasid vedela lubimördiga valgeks võõbata. Reaalsuses jäid peaaegu kõik tööd teostamata, üle värviti vaid Nikolai tänava poolne peasissepääsu sein.¹⁸⁷

38. Ette nähtud toonid kiriku restaureerimisel: 1-seinad; 2-sokkel; 3-aknaluugid, torni rõdupostid; 4-välisüksed; 5-tornikiiver. Aknaraamid, karniisid ja teised arhitektuurilised detailid olid ette nähtud valged.¹⁸⁸

¹⁸⁷ Pärnu Eliisabeti kirik. Arhitektuurimälestise pass. Koost A. Nurga. MKA arhiiv, VLAKV.1.11, lk 1–5.

¹⁸⁸ Samas.

Läbi aegade on suureks jututeemaks olnud nii hävinud Endla teatri kui isegi ka Nikolai kiriku rekonstrueerimise idee. Viimane mõte on aktuaalne olnud isegi 1980. aastate lõpus. Loomulikult on keskaegse kiriku uuesti ülesehitamine teostamata jäänud, kuna see oleks lisaks suurtele rahalistele väljaminekutele ka eeldanud terve Pärnu kesklinna, eeskätt liikluse, ümberplaneerimist. Samal ajal toimus Tartus Jaani kiriku restaureerimine, mis kõik võimalikud rahalised vahendid juba enda alla võttis, seega oli Pärnu Nikolai kiriku taastamise idee kõike muud kui reaalne.

1983. aasta detailplaneering pakkus välja jõe kaldal paikneva teraviljasalve hoonete hotelliks kohandamise. Lisaks sooviti endine REV-ile kuulunud jõeäärne hoone näitusehalliks kohandada.¹⁸⁹ 1989. aastal koostati eritingimused Hommiku 1 krundile, mis võttis enda alla kaks keskaegset kvartalit. Kvartalisse on kuulunud esimene mittesakslaste luteriusu kirik, Suure Gildi hoone ja terve rida kasarmuid, mille kohta projektdokumentatsioon puudub. Eritingimused koostati sooviga ehitada alale 100-kohaline söökla. Projekteerijale välisilme ja plaanilahenduse koha pealt ettekirjutusi ei tehtud, soovitati lihtsalt vana kirikukoha asemele mitte ehitada, jätta ala vabaks võimalikuks markeeringu tegemiseks.¹⁹⁰ Söökla ehitamiseni ei jõutud, ala sai hoonestatud panga tarbeks alles uue Eesti aja alguses.

Kokkuvõtteks võib öelda, et projekteerida jõuti nõukogude ajal palju rohkem, kui õnnestus teostada, siin on ära toodud vaid väike valik paberile jäänud ideedest. Ellu viimata jäänud kavandite hulgas leiab nii klassikalisi restaureerimisprojekte (Elisabeti kirik) kui ka omas ajas küllalt innovaatilisi varemete eksponeerimisega (Valge torn) või laohoonetele uue sisu andmisega seotud ideid, lisaks uusehitisi. Toonasele restaureerimisele laiemalt, aga iseäranis just Pärnule on omased ka sõjas hävinud hoonete koopiatena üles ehitamise projektid, millest paljud jäid ellu viimata.

¹⁸⁹ Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt. Tekstiline osa, lk 62.

¹⁹⁰ Pärnu, Hommiku 1, 100-kohalise söökla muinsuskaitsealased eritingimused, 1989. PäMu 23186, Ar.3730, lk 3–5.

6. JUHTUMIUURINGUD

6.1. Hooned

Pärnu vanalinnas restaureeriti nõukogude perioodil hulganisti hooneid. Endist vanalinna suurust silmas pidades oli tegu siiski väikese osaga, ent tolelaegses raha ja oskustööjõu, ennekõike aga kvaliteetsete ehitusmaterjalide puuduses oli see vägagi arvestatav hulk.

Igale restaureerimisprojektile ja ehitusprotsessile eelnesid muidugi ka väga põhjalikud uuringud. Uurimistööde käigus otsiti arhiividest hoonete kohta käivat ajaloolist informatsiooni ja kirjeldusi. Lisaks sellele mängisid olulist rolli viimistlusuuringud. Nende käigus teostati hoonetes algsele võimalikult sarnase värvilahenduse loomiseks sondaaže. Mõnikord võisid sondaažid viia ka maalinguteni, mis nende olemasolu korral üles joonistati ja välja puhastati. Siseviimistluse uurimistöid nõukogude ajal juhtis ja suuresti ka teostas KRPI-s töötanud Rein Raie abikaasa Kristi Raie. Taastamisel kasutati enamasti muldvärve, mis vastavalt vajalikule värvitoonile ise kohapeal kokku segati. Alati jäeti ka mingisugune väike osa maalingust taastamata, et oleks võimalik näha selle restaureerimisele eelnenud olukorda.¹⁹¹

Ehitustöid Pärnu vanalinnas teostasid üldiselt VRV Pärnu filiaali töömehed. Nende peakontor asus Nikolai tänav 24 hoones. VRV filiaali töömehed teostasid töid nii muinsuskaitsealustes hoonetes kui ka teistel objektidel. Lisaks VRV restauraatoritele tegutsesid vanalinna objektidel veel näiteks Pärnu REV-i töömehed. Viimased tegid restaureerimistöid näites Malmö 19 keskaegsetel müüridel asuvas hoones, mis ehitati üles Narva plokkidest. Ehitusmehi, kes Pärnu vanalinna kaitsetsoonis hoonete restaureerimise juures töötasid oli kahekümne ringis. Tihtipeale toimusid restaureerimistööd nii, et REV-i mehed tegid nii-öelda hoone tooriku ja VRV restauraatorid tegelesid juba peenemate ja rohkem nokitsemist vajavate viimistlevate töödega. Ehitusjärelvalvet teostasid KRPI projekteerijad ja uurijad, eeskätt Rein Raie isiklikult.

¹⁹¹ Rein Raie ja Kristi Raie. Intervjuu. Küsitlesid autor, Riin Alatalu ja Oliver Orro. 13.IV.2018. Lindistus autori valduses.

Läbisaamine projekteerijate ja töömeeste vahel oli Rein Raie sõnul hea, järele ei antud ka kvaliteedi osas.¹⁹²

Nikolai 8 (endine Võidu 8)

Peainsener: M. Leinbok

Osaonna juhataja: L.-H. Paiken

Osakonna peaarhitekt: K. Aluve

Projekti peainsener: L.-H. Paiken

Arhitekt: R. Raie

Juba keskajal hoonestatud olnud krundile oli 1738. aastal rajatud barokne puitlamu. 20. sajandi esimesel kümnendil oli hoonet kohendatud kaasaegsemaks ja nõukogude aja lõpu vältimiseks oli puhtalt 1907. aasta oma. Peale II Maailmasõda oli hoone räsitud ja amortiseerunud.

39. Elamu 1977. aastal.

Restaureerimistöõde tarbeks viidi hoones läbi ka viimistlusuuringud, mille käigus midagi märkimisväärset välja ei tulnud, sellest tulenevalt sai sisekujunduses valdavaks XIX sajandi ilme. Õuefassaadi XIX sajandi miljöö välja toomiseks planeeriti taastada hoovis munakivisillutis.

Endise Võidu tänava poolne välisfassaad oli ette nähtud restaureerida XIX sajandi kaupluse eeskujul järgides. Hoone tänavapoolses seinas planeeriti aga taastada vana otsaviilu esialgne vahvärkkonstruktsioon. Teine tänavapoolne külg kaeti lõunapoolse külje (säilinud algne laudis) eeskujul profileeritud ülekate-püstlaudisega. Akendele oli ette nähtud luukide paigaldamine. Katusekatteks traditsiooniline S-kivi. Kõik algsed konstruktsioonid säilitati.

¹⁹² Rein Raie ja Kristi Raie. Intervjuu. Küsitlesid autor, Riin Alatalu ja Oliver Orro. 13.IV.2018. Lindistus autori valduses.

Vundament – remonditi tsementmördi ja looduskiviga. Samuti rajati seinte alla hüdroisolatsioon, mis koosnes kahest kihist ruberoidist bituumenmastiksil.

Vahelaed – olemasolevad puittalastikul paiknevad vahelaed restaureeriti.

Katus – restaureerimiseelne eterniidiga paigaldatud plekk-katus asendati traditsioonilise S-kiviga, mis paigaldati olemasolevatele sarikatele. Sarikate mädanenud ja kahjustunud otsad vahetati välja ja proteesiti.

Põrandad – säilinud olid laiadest laudadest puitpõrandad, mis ka hoonesse põrandakatteks jäeti.¹⁹³

2003. aastal toimusid hoones järjekordsed uuendustööd, mille siseviimistluse projekti autoriks oli taas Rein Raie. Nikolai 8 põhikorrus kohandati uuele kasutusele lähtuvalt 20. sajandi alguse olukorrast ja tolele ajastule omastest kujundusvõtetest, seinad kaunistati maalides need ornamentide ja vanikutega. 2004. aastast alates on hoone tuntud kui Pärnu linnakodaniku maja.¹⁹⁴

40. Restaureerimisjärgne hoone 2017. aastal.

¹⁹³ Pärnu Võidu t. 8. Tööprojekt. Arhitektuur-ehituslikud tööjoonised (peahoone). MKA arhiiv, P-7556, Köide AE-I, lk 3–20.

¹⁹⁴ O. Esna, Pärnu: Nikolai kirik, millest jäi vaid mälestuskivi. Pärnu Postimees, <https://parnu.postimees.ee/2370481/parnu-nikolai-kirik-millest-jai-vaid-malestuskivi> (vaadatud 14.X.2017).

Kuninga (endine Kingissepa) 24

Peaspetsialist ajaloo alal: M. Lumiste

Peaspetsialist arhitektuuri alal: E. Sedman

Projekti peainsener: J. Vali

Objekti autor: E. Tomson

Grupijuht: R. Raie

41. Vaade Kuninga tänavale Lõuna tänava poolt.

Barokse elamu ehitusaeg ulatub tagasi 17. sajandi lõppu, peale mida on hoonet mitmeid kordi ümber ehitatud. Esimene postkontor Pärnus on hiljem põhiliselt kasutusel olnud elamuna. 1977. aasta seisuga oli hoone olukord halb, samuti puudusid kanalisatsioon ja vesivarustus. Lisaks elamule asusid antud krundil ka kolm abihoonet. Sisehoov on olnud kaetud maakivisillutisega ja ajalooliselt on õu olnud haljastamata.

Hoonel on säilinud barokne põhiplaan ja keskne mantelkorsten. Lisaks hoone restaureerimisele oli projektis ette nähtud ka katusekorruse väljaehitamine. Projekti koostamisele eelnevalt toimusid ka uurimised, mille käigus tuli välja hoone tänavapoolse fassaadi portaali kohal asuv kolmnurk-frontooni motiiv. Tänavale ulatub originaalne 5-astmeline looduskivist trepp. I korruse akendest valmistati vana eeskujul koopiad, soklikorruse akende kohta puudus aga informatsioon – seepärast vormistati ka need silmas pidades I korruse akende vormi ja jaotust. Analoogsed kavandati ka hoovipoolse fassaadi aknad. II korruse kaubaluuk otsustati kasutusele võtta aknana, seal kohal säilitades puidust luugi. Fassaadide viimistlusmaterjaliks määrati looduslik lubivärv.

Vundament – hoone vundament oli hästi säilinud, ei kuulunud uuendamisele.

Vahelaed – algseid vahelaed halvas seisus, nähti ette valada uus raudbetoonist vahelagi.

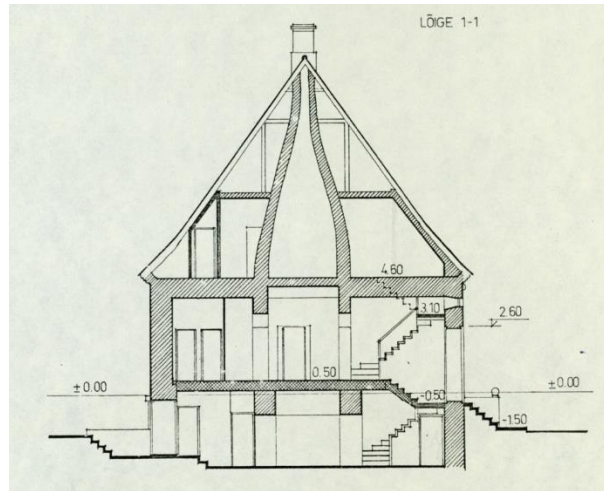
Katus – algne konstruktsioon oli osaliselt säilinud, see säilitati ka edasi. Kuninga tänava pool asunud ärkel eemaldati ja taastati katuse oletatav algne vorm. Lisaks taastati kogu räästa ulatuses karniis.

Põrandad – algne põrand ei olnud säilinud või lihtsalt ei olnud mõistlik säilitada. Uus põrand ette nähtud puitkilpparkett.

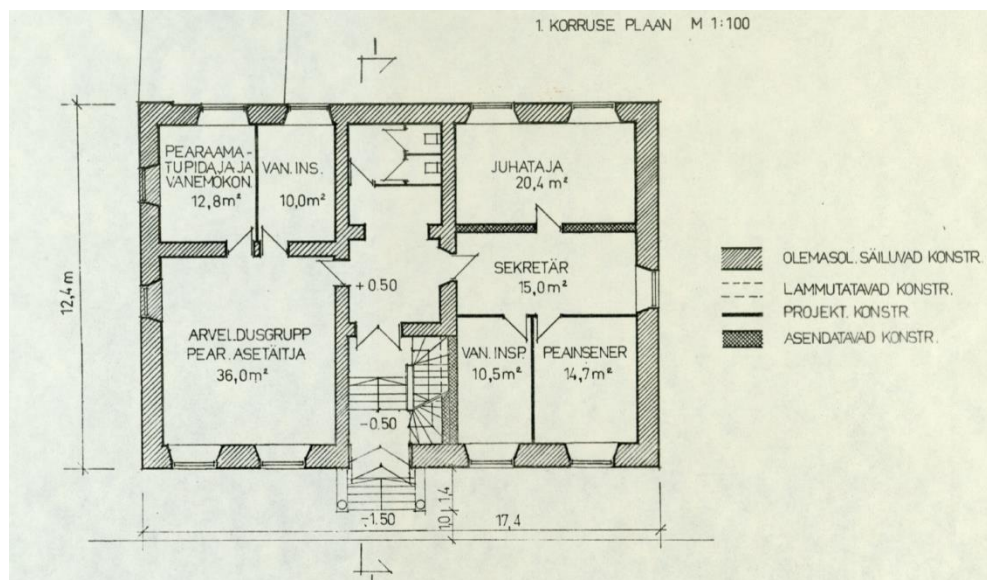
Sisetrepp – ehitusaegset treppi säilinud ei olnud, samuti ei olnud teada trepi algne asukoht. Samuti ei olnud säilitamiskõlbulik olemasolev trepp. Kavandati uus raudbetoist trepp.¹⁹⁵

42. Vaade Kuninga tänavale Elisabethi kiriku tornist.

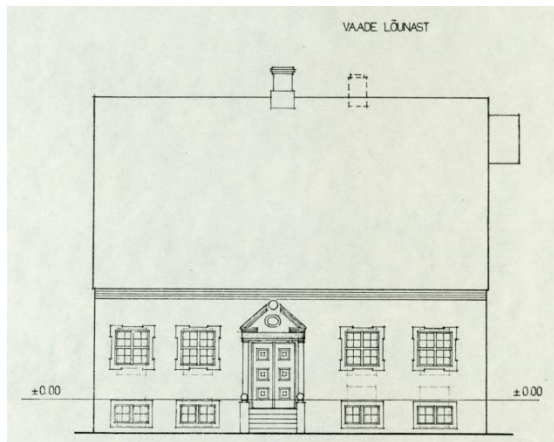

43. Hoone lõige.

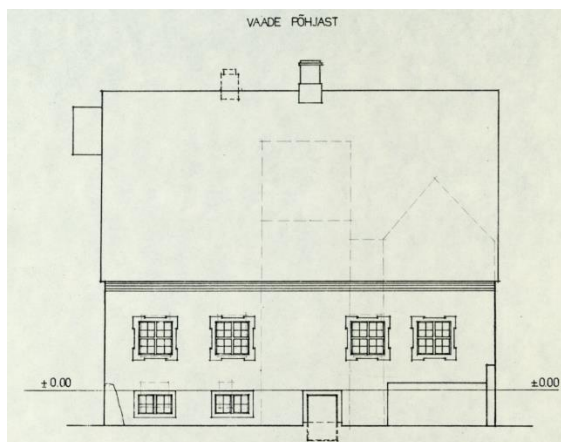

44. I korruse plaan.

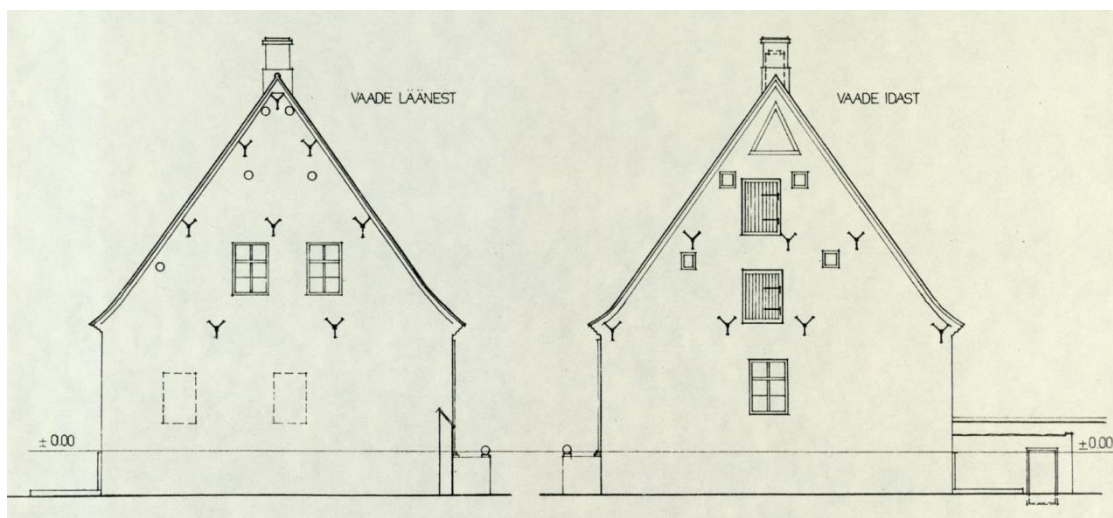
¹⁹⁵ Pärnu, V. Kingissepa tän. 24 eskisprojekt. Koost E. Tomson. MKA arhiiv, s P-3018, lk 3–16.

45. Vaade lõunast.

46. Vaade põhjast.

47. Vaade läänest ja idast.

48. Hoone 2017. aastal.

Malmö tänav 19

1) hooneteansambli uurimis-projekteerimistöõde programm, 1979.¹⁹⁶

Arhitekt: R. Raie

Tehnik: L. Täheväli

2) Pärnu, Malmi tänav 19 eskiisne ettepanek (1975)¹⁹⁷

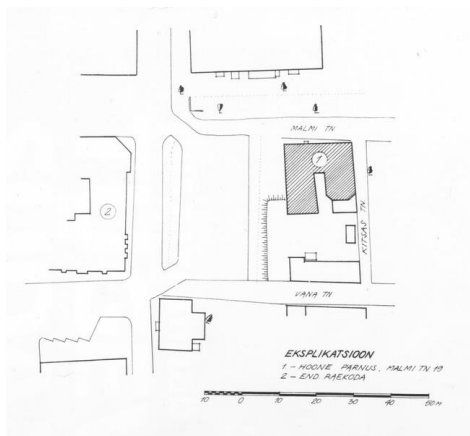
Peaspetsialist ajaloo alal: H. Üprus

Peaspetsialist arhitektuuri alal: E. Sedman

Projekti peainsener: A. Sandberg

Objekti autor: M. Lume

Hiliskeskaegse tüüpilise kaupmehe-elamu esmamainimine toimub aastal 1543. Keskaegne algne vorm tänaseni säilinud ei ole, ümber- ja juurdeehituste käigus on hävitatud või kaetud varasemaid konstruktsioone. Tänapäeval näeme me hoone 18. sajandi ümberehituste tulemust.¹⁹⁸

49. Hoone asendiplaan.

¹⁹⁶ Malmö 19 uurimis-projekteerimistöõd. 1979. Koost R. Raie, L. Täheväli. MKA arhiiv, s A-245, pagineerimata.

¹⁹⁷ Pärnu, Malmi tänav 19 eskiisne ettepanek, 1975. Koost M. Lume. MKA arhiiv, s P-2272, paginerimata.

¹⁹⁸ L. Abileid, Malmö 19. Arhitektuurimälestise pass. Muinsuskaitseameti register, <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=6778> (vaadatud 6.I.2018)

1979. aastaks on kõnealune hoone jõudnud avariihohtlikusse seisundisse, selle tarbeks oli Pärnu Linna Elamute Valitsus tellinud taastamistööd, kohandamaks hoone Pärnu Linna RSN TK pansionaadiks.¹⁹⁹

50. Avariihohtlik Malmö 19 aastal 1977.

51. Avariihohtlik Malmö 19 aastal 1977.

Kahekorruseline hoone oli jagatud erinevate korterite vahel, keldris asus 1975. aasta seisuga saun, lisaks riietus- ja pesuruum koos puhkeruumiga. Mansardkorrusel asus kolm eluruumi. Viimaste otstarvet oli plaanis muuta – pansionaat soovis selle kasutusele võtta vaba-aja veetmise ja lauamängude mängimise ruumina.

Antud projektiga oli ette nähtud hoone kaasajastamine ka tehnosüsteemide koha pealt. Rajati nõuetekohane kanalisatsioon, elektri- ja gaasivarustus, elu mugavdamiseks tuli hoone lülitada linna keskküttesüsteemi.²⁰⁰

¹⁹⁹ Malmö 19 uurimis-projekteerimistööd, 1979, pagineerimata.

²⁰⁰ Pärnu, Malmi tänav 19 eskiisne ettepanek, 1975, pagineerimata.

52. Malmö 19 aastal 2017.

Eelmainitud hooned moodustasid vaid osa restaureeritud elamutest. Lisaks ülaltoodud objektidele restaureeriti veel rida teisi hooneid. Olulistemate näidetena: Rүүtli 1, Kuninga 1, Rүүtli 21, Rүүtli 23, Hospitali 1, Hospitali 6, Kuninga 32, Kuninga 26, Kuninga 28, Nikolai 13, Kuninga 13, Kuninga 20, Kuninga 18, Nikolai 24, Vee 12, Uus 6, Uus 3 ja Malmö 15. Järgnevalt on välja toodud erinevate hoonete fotod koos detailidega.

53. Rütli 1. Vaade Rütli tänavalt.

54. Rütli 1. Katusekorrusele valguse lisamiseks projekteeritud aken.

55. Rütli 1. Mälestisena kaitse all olev välisuks.
Mälestise reg. nr. 16703.

56. Rütüti 23 vasakul ja Rütüti 21 paremal. Taamal sisehoovis nähtav 17. sajandisse dateeruva aida viil.

57. Korduvalt läbi projekteeritud, ent siiani restaureerimata ait Rütüti 21 sisehoovis.

58. Hospitali 1.

59. Hospitali 1 ja 6 vaheline pseudo-ajalooline ühendus.
Ajalooliselt on tegemist olnud kahe eraldi seisva hoonega.

60. Hospitali 6.

61. Hospitali 6 koopiaaken.

62. Kuninga 32.

63. Kuninga 13.

64. Kuninga 26.

65. Kuninga 20.

66. Vaade Kuninga tänavalt Elisabeti kiriku poole.

67. Koopiana üles ehitatud Nikolai 24.

68. Kuninga 18.

69. Kuninga 18. Ajastuhõngu
lisav uus kaubavints.

70. Kuninga 18. Hoone originaaldetail.

71. Vee 12. Koopiana üles ehitatud endine postijaam.

72. Vee 12. Vaade Kuninga tänava poolt.

Juhtumiuuringute kokkuvõtteks võib öelda, et kõik vaadeldud tööd on teostatud tolle aja kontekstis nii põhjalikult, kui sel ajal üldse võimalik oli. Sellele viitavad hoonete projekteerimisele eelnenud ajaloolised ja arhiivsed uuringud, samuti on tähelepanu pööratud ka siseviimistlusele ja algsetele toonidele. Oluliseks peeti maalingute säilitamist ja võimalusel ka taastamist. Toonid segati ise vastavalt vajadusele, mitte ei kasutatud juba valmis segatud värve. Rekonstruktsioonideks koguti ajalooliseid fotosid ja uuriti hoonete paiknemise osas olulisi vanu linnaplaane. Latti ei tahetud alla lasta ka restaureerimisel kasutatavate ehitus- ja viimistlusmaterjalide koha pealt, ent projekteerijatel ega ehitajatel ei olnud selles küsimuses lihtsalt sõnaõigust. Projekti kirjutatu ei tähendanud, et seda materjali ka realselt kasutati. Pärnus teostas ajalooliste hoonete puhul ehitusjärelvalvet peamiselt projekteerija (Rein Raie), kes sai suunata ehitustegevust kuid mitte eriti materjali kasutust.

Fakt on see, et ka kõik hoonete avatäited ja detailid on koopiad. Säilinud originaal joonestati üles ja selle alusel telliti Tallinnast koopiad. Akna ja ukse puhul valiti näiteks kataloogist (VRV-l olid olemas erinevate ajastute akna- ja ukseuluste ning metallmanuste näidised, mida nende töökoda suutis toota) sobilikud garnituurid, vana säilitamine ja restaureerimine tolle aja kontekstis mõeldav ei olnud. Kuna paljude hoonete originaaldetailid olid hävinud, tuli koopiade kavandid joonestada üksnes fotode ja fantaasia abil. Paljude hoonete puhul on tegemist peaaegu tervenisti rekonstruktsiooniga ja seda tuleb analüüsimisel silmas pidada.²⁰¹ Rekonstrueerimisel ja restaureerimisel vaadati igat hoonet kui osa baroksest linnapildist – sellega seoses läksid kaduma hilisemased kihistused ehitusajaloost. Selle kõige tagajärjel ärkas Pärnu uuesti, kohati võibolla baroksemana kui kunagi varem.

²⁰¹ Lea Täheväli-Stroh. Intervjuu. Küsitles autor. 05.IV.2018. Lindistus autori valduses.

7. UUSEHITISED LINNAPILDIS

7.1. Uusehitised vanalinnas

1952. aastal oblastikeskuseks saanud Pärnus tekkis vajadus uute administratiiv, kultuuri, ning kaubanduslike hoonete järgi.²⁰² Nõukogudeaegsed uusehitised jäid eelkõige kesklinna servadesse, vanalinna säilinud tänavavõrgustikuga keskselt alalt üritati üldjuhul nõukogudeaegne arhitektuur eemale hoida.²⁰³ Muidugi nägid juba tol ajal inimesed vanalinna kruntides kaubanduspindade näol tänapäeva mõistes ärilist potentsiaali, sellega seoses sooviti hooneid sobimatult ümber ehitada ja laiendada.

1970ndatest aastates astus ajaloolise linnaehitusliku struktuuri kaitseks välja KRPI, kes koostas hoonetele eritingimusi ja ei lasknud vanalinna piires midagi eriliselt kolossaalset ja suurt ehitada. Uusehitiste ehitamist kaitsetsoonist välja toetas ka muinsuskaitseeadus – piiritledes vanalinna ehitamise võimalusi. Kõik vanalinna tsooni jäävad ehitised on valdavalt ehitatud kaitseala moodustamisele eelnenud stalinistlikul perioodil.²⁰⁴ Samas väärtustati aga ka mõningaid kaasaegseid hooneid. Näiteks võib välja tuua 1974. aasta planeerimiskonkursi eritingimused, kus eraldi väärtuslike ja säilitamisväärsete hoonetena on välja toodud ka üksikud nõukogude perioodil kerkinud majad, mida tulevikus säilitada tasuks. Arhitektuurselt väärtuslike hoonetena vanalinnas on märgitud vaid kaks hoonet:

1) Vee 2, endine kauplus-kohvik „Vikerkaar” ja elamu.

73. Vee 2. 2018. aasta foto.

²⁰² Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt. Tekstiline osa, lk 17.

²⁰³ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires, lk 14-66.

²⁰⁴ Rein Raie ja Kristi Raie. Intervjuu. Küsitlesid autor, Riin Alatalu ja Oliver Orro. 13.IV.2018. Lindistus autori valduses.

2) Rüütli 53, endine muuseum, 1970. aastal rekonstrueeritud.

74. Rüütli 53 tänapäeval.

Ülejäänud 7 säilitamisvääreks nimetatud hoonet asuvad kaitsetsoonist väljas, ning on välja toodud järgmises, vanalinna kaitseala väliseid uusehitisi käsitlevas alapeatükis. Pöördudes tagasi vanalinna kaitsetsooni jäävate nõukogude ajal valminudhoonete juurde, saab öelda, et eristatavad on erinevad ehitusetapid, mis on võimalik kokku võtta järgnevate punktide alla:

a) 1940.–50. aastate stalinism. Oma ajaloolistest traditsioonidest lähtuva arhitektuurikeelega ei vastandu toona valminud hooned arhitektuurse vormi mõttes teravalt vanalinnale, kuid ajaloolist linnaehituslikku struktuuri eiravad need oma paiknemise ja mastaabiga enamasti täielikult. Vanalinnale iseloomulike paljudest erinäolistest hoonetest koosnevate tänavaseintega löi terava kontrasti ka tüüpprojektide kasutamine. Stalinismi näitena on Pärnu vanalinna piires kõige mastaapsem Endla teatri ees asuv, stalinistlike korteritega piiratud keskväljak. Lähemalt on keskväljakust juttu peatükis nr. 2.4.

b) Nõukogude modernism. 1950. aastate II poolest kuni 1970. aastateni. Sellesse gruppi kuulub Pärnus nii tüüphooneid (hruštšovkad) kui ka eriprojektide järgi valminud väärtarhitektuuri. Tegemist on enamasti üsna eneseteadlike majadega, mis vanalinnaga ega ka ajaloolise kuurordipiirkonna ehitustraditsioonidega pigem haakuda ei püüa, sageli lähtuti kuni 1960. aastate lõpuni isegi eeldusest, et ümbritsev ajalooline hoonestus kuulub tulevikus niikuinii likvideerimisele ja asendamisele teiste samasuguste modernistlike ehitistega. Samas paiknevad

isegi hruštšovkad, mis küll eiravad vanu krundipiire, linnasüdames siiski loogiliselt perimetraarses tänavaseinas, Pärnu kesklinnas ei asendatud õnneks kuskil ajaloolist hoonestust vabaplaneeringulise linnaosaga, nagu tehti Narva vanalinnas või Tallinnas Keldrimäel. Ka on Pärnu pääsenud modernistlike hoonete paigutamisest vanade majade õuedesse, mida näeb palju Paides, Võrus ja Valgas. Kõige ebamastaapsemana ja ümbritseva linnaruumi suhtes ebadelikaatsemana näib oma asukohas ehk kunagise EKP Pärnu rajoonikomitee maja (hilisem Chaplini keskus). Omaette alagrupina tuleks esile tuua neofunktsionalistlikus laadis kavandatud ehitisi kuurorditsoonis. Need näitavad seda, kuidas ajaloolise keskkonna mõiste vähehaaval laienes nii geograafilises mõttes (hakati tähelepanu pöörama ka kaitsealusest linnasüdamest väljaspoole jäävatele väärtuslikele majadele ning linnaruumi lõikudele) kui ka ajalises mõttes (hakati väärtustama 1930. aastate funktsionalistlikku arhitektuuri ning uusehitisi, eriti kuurordiga seotud uusehitisi, püüti rajada just tolle ajastu hoonetest inspireerituna).

Teater „Endla”

Eraldi tasuks välja tuua Endla teatri uue hoone, mille projekt valmis Ilmar Laasi poolt 1959. aastal. Teater valmis alles 1967. aastal ja oli oma uue keskväljaku suhtes dominantsel kohal siiski liiga väike ja tagasihoidlik. Hoone juurdeehitused pärinevad 1990ndatest ja ka 2000ndate aastate algusaegadest.²⁰⁵ Hästi projekteeritud ja teostatud juurdeehitused on vana osa suhtes respektierivad ja seda isegi esile seadvad. Vaatamata juurdeehitustele mõjub hoone omal kohal ikkagi liialt kahvatu ja tagasihoidlikuna.

75. Teater „Endla”. 2018. aasta foto.

²⁰⁵ L. Välja, Jalutaja teejuht – Pärnu, lk 54.

Hotell „Pärnu” (Rüütli 44)

Ühe sellise näitena võib välja tuua 1973. aastal valminud hotelli Endla teatri endisel asukohal. Projekt hotellile valmis 1968. aastal, sellest ka paigutus nõukogude modernismi rühma. Hoone on projekteerinud S. Luik ja K. Luts. Tegemist on seitsmekorruselise hoonega, mille numbritoad asuvad seitsmekorruselises korpuses ja restoran madalas, parki eenduvast tiivas. Tolleaegne nõukogude varjatud elitarism avaldub kuue kahetoalise luksusnumbri eksisteerimises hotellis.²⁰⁶ Oma küllaltki iseseisva ja varasemat linnapilti otseselt mitte järgiva paiknemisega hoone samas miljööd ei kahjusta.

76. Vaade hotell „Pärmule” 2018. aastal.

c) 1970. aastate lõpu – 80. aastate postmodernism. Nii hoonete arhitektuurikeele, mastaapide kui ka paiknemise osas püüti nüüd palju enam arvestada ümbritseva linnaruumiga. Lähenemine arhitektuurile on vabam ja mängulisem, väheneb surve tüüpprojektide kasutamiseks. Pärnu kesklinna näited võib (näiteks Tallinna ja Kuressaarega võrreldes) sealjuures pigem aga pidada suhteliselt tagasihoidlikuteks ja neid on ka üsna vähe.

Kuninga 3A

Postmodernismi perioodi sobib täiuslikult 1990ndatel aastatel Raine Karbi poolt projekteeritud elamu olümpiavõitja Jaan Taltsile. Maja valmis aastal 1994, sealjuures on tegu Pärnu vanalinnas peaaegu, etainsa arhitektuurselt tähelepanuväärse hoonega tollest ajastust.²⁰⁷ Tegemist on küll juba 1990ndatel aastatel valminud hoonega, aga sealjuures ongi huvitav, kuidas on nõukogude ajalt iseseisvumisele üleminekul sümbioositud Pärnu supelfunktsionalismi traditsioone, postmodernismi ja 1990ndate aastate monumentaalsust.

²⁰⁶ Samas, lk 26-27.

²⁰⁷ L. Välja, Jalutaja teejuht – Pärnu, lk 39.

77. Kuninga 3a. 2018. aasta foto.

d) Täiesti eraldiseisva nähtusena tuleb nimetada kaitsealusesse vanalinna ehitatud koopiamaju või ka fantaasiat rakendades kerkinud n.ö. „vanas stiilis” hooneid. Kuressaare kõrval oli ka Pärnu selline linn, kus ehitati 1970.–80. aastatel üsna palju koopiaid, moodsatest materjalidest (silikaattellis, nn Narva plokid jne) konstruktsioonid kaeti krohvi või laudisega. Siinkohal võib näiteks tuua Malmö 19, mis on praktiliselt koopiana üles ehitatud. Hoone kohta saab täpsemalt lugeda peatükis nr. 6.

Nagu eelpool väljatoodust selgub, asuvad enamik nõukogudeaegseid arhitektuurset tähtsust omavaid hooneid vanalinna ajaloolisest alast väljaspool. Vanalinna südames asuvat nõukogudeaegset ehitust lihtsalt on võrdlemisi vähe ja sedagi on juba 1970. aastatel peetud arhitektuuriliselt ilmetuks ja vanalinna keskkonda mitte sobituvaks.²⁰⁸ Siinkohal on paslik välja tuua mõningad vanalinna siiski püstitatud, ajaloolise linnastruktuuriga mittearvestavad nõukogudeaegsed uusehitised:

1) 1960. aastate modernismiperioodil Pika tänava äärde rajatud neljakorruseliste hoonete kompleks. Koos sellega rajati ka Pärnu kontekstis liialt lai puiestee, mis mõjub keskaega ulatuva

²⁰⁸ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires, lk 14–66.

ajalooga linnas liiga avaralt ja on kontrastis vanalinnale iseloomuliku tiheda ruumilise struktuuriga.

78. Vaade puisteele. 2018. aasta foto.

2) Nikolai 9 ja 18. Kaks ajaloolist struktuuri eitavat hruštšovkat, mis on rajatud otse linna ajaloolisesse südamesse.

79. Nikolai 9. 2018. aasta foto.

3) Hospidali 3. Linnaruumis suhteliselt peidetud, ent vanalinna kindlasti mitte sobituv ja ilmetu endine õmblustöökoda.

80. Hospidali 3. 2018. aasta foto.

Lisaks eelnimetatud kesklinna tsoonis asuvatele mittesobilikele hoonetele tuleks veel lisaks ära märkida mõningad kaitsetsooni piiridesse jäävad, ent pigem otsesest ajaloolisest linnasüdamest eemal asuvad hooned. Näiteks on üheks selliseks teatrihoonest lõuna suunas asuv 1965. aastal ehitatud endine sidekontori hoone.²⁰⁹ Selle läheduses (Rüütli 4; 6) asuvad nõukogude aja alguses ehitatud stalinistlikud kortermajad. Veel kaitsetsooni jäävaid uusehitisi: Munga 2 funktsionalistlik ümber- ja juurdeehitus, Akadeemia 2, Kuninga 3, Kuninga 3a, Endine kino „Kiir” Vee 10 ja Rüütli 47.

81. Munga 2. 2018. aasta foto.

82. Akadeemia 7 ja selle juurdeehitus Rüütli 5.

²⁰⁹ Pärnu linna ehitusajalooline, arhitektuuriajalooline ja kultuurilooline ülevaade muinsuskaitse aspektist. Tekstiline osa. Köide A. Pärnu Muuseumi arhiiv, PäMu 13930, Ar1801010, lk 102–103.

83. Rütli 4. 2018. aasta foto.

84. Akadeemia 2. 2018. aasta foto.

85. Kuninga 3. 2018. aasta foto.

86. Endine kino Kiir. 2018. aasta foto.

87. A. Kotli projekteeritud korterelamu keskväljaku ääres.

7.2. Uusehitised väljaspool vanalinna

Nõukogude aastatel ehitati palju ühiskondlikke hooneid – riik vajas uusi instituute, raamatukogusid, kultuurimaju, kinosid, spordihooneid. Nendegi puhul võeti tavaliselt aluseks tüüpprojekt. Ka kõige erifunktsionaalsemate ehitiste puhul oli sageli tarvis vähemalt formaalselt näidata lähtumist ühest või teisest tüüplahendusest. Eriprojekti järgi tohtis ehitada vaid erandjuhtudel. Vahetult sõjajärgsel perioodil keskenduti rohkem sõjas hävinud või eesti ajal pooleli jäänud hoonetele. Massiline avalike ja mitteavalike hoonete ehitamine sai alguse siiski juba 1950ndatel aastatel ja jätkus järgnevatel kümnenditel. Selle kõige tulemusena sisaldab Pärnu endas mitmekesisist arhitektuuripärandit.

Järgnevalt on keskendunud mõnedele uusehitistele, mis asuvad Pärnu kuurorditsoonis, alal, mis toona polnud veel ametlikult muinsuskaitseala (kaitsetsooni) osa, kuid mida üha enam hakati mõtestama Pärnu jaoks olulise ajaloolise piirkonnana. 1974. aasta planeerimiskonkursi eritingimustes on välja toodud seitse nõukogudeaegset säilitamisväärtset hoonet Pärnu vanalinnast väljas asuval alal:

- 1) Ringi 10, „Eesti Maaehitusprojekt” Pärnu osakonna hoone, 1969–70, arh. V. Pormeister.
- 2) Tammsaare/Aia tn. nurgal asuv sanatooriumikorpus „Estonia”, 1960ndate lõpp.
- 3) Supeluse 13, 1950ndate lõpp.
- 4) Pärna/Sääse kvartal, Estonia SPA, 1960.–70. aastad.
- 5) Esplanaadi 10, endine EKP Pärnu Linnakomitee hoone, 1974.
- 6) Roosi/Pärna/Vahtra kvartalis asuv endine Maaparanduse Valitsuse hoone, 1970ndad.
- 7) Sanatoorium „Tervis”, 1971–72, K. Vanaselja ja E. Väärtnõu.²¹⁰

Enamik eelpool mainitud hoonetest jäävad rannarajooni ja on tugevalt seotud kuurortarhitektuuriga. Kuna suvitusarhitektuur ja Pärnu kuurortlinna staatus oli Nõukogude Liidu jaoks oluline, ei pidanud arhitektid hooneid tüüpprojekti järgi projekteerima, vaid said ise

²¹⁰ Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires, lk 14-66.

oma nägemuse järgi töötada. Sellest tulenevalt on tegu ka arhitektuurselt huvitavamate hoonetega. Järgnevalt mõnedest olulisematest avalikest hoonetest Pärnus lähemalt:

Staadioni „Kalev“ tribüün

Arhitekt Ago Pähni aastail 1978–1985 projekteeritud hoone ei ole tänaseni säilinud. Asus kohal, kus varem oli olnud Olev Siinmaa projekteeritud eestiaegne tribüün, Eesti puitfunktsionalismi üks tippteoseid (valminud 1933). Arhitektuurselt ilmelt oli uus, 1980. aastate algul ehitatud tribüün vanast täiesti erinev, ent neid ühendas materjalikasutus – ka Pähni kavandatud tribüün kasutas näiteks varikatuse osas puittarindeid. Tänasel päeval on näha samal krundil paiknevat vanas mahus uut staadionihoonet (mis taas kasutab materjalina valdavalt puitu, arhitektuuribüroo Kamp arhitektid, 2016).²¹¹

88. Pärnu staadioni tribüün 1980ndatel. Arhitekt Ago Pähn.

Pärnu rannakohviku siseruum

Pärnu rannakohviku siseruumi rekonstrueerimine 1958. aastal oli üheks esimeseks katseks tekitada juba olemasolevasse, ajalooliselt teise perioodi jäävasse hoonesse kaasaegset interjööri. Projekteerijateks olid toonased sisearhitektid M. Plees ja L. Pärtelpoeg. Hoone siseprojekti koostamise tegi tunduvalt kergemaks see, et tegemist on funktsionaalses stiilis hoonega, mille puhul oli ruumi visuaalselt lihtne jaotada.

²¹¹ L. Välja, Jalutaja teejuht – Pärnu. Tallinn: Solnessi Arhitektuurikirjastus, 2008, lk 3–68.

Pärnu sanatooriumi „Tervis“ I ehitusjärg

Endise nimetusega kolhoosidevaheline puhkekodu on rajatud Pärnusse 1960. aastate II pooles. Kolmekorruseline hoone on ehitatud kontrastiks mõned aastad varem valminud „Kajaka“ kuurortkeskusele. Kokku pidi puhkekodu mahutama 31 numbritoas 140 puhkajat, igast toast oli ette nähtud pääs merepoolse vaatega rõdule. Lisaks eluruumidele asusid hoones ka administratiiv- ja meditsiinilised teenused. Projekti autoriks on arhitektid K. Vanaselja ja E. Väärtnõu ning insenerid R. Lumiste ja A. Ringo. Sisekujunduse ja mööbli on projekteerinud T. Gans. Omas ajas väga moodne hoone esindab 1960. aastate modernismi, mis selgelt eristub ümbritsevast ajaloolisest keskkonnast ega püüa ei oma mahtude ega arhitektuurikeele poolest sellega haakuda.²¹²

89. Pärnu sanatorium Tervis, I järg. 1980ndate aastate foto.

Pärnu sanatooriumi „Tervis“ II ehitusjärg

Arhitektuurivõistlus toimus 1975. aastal, mille tulemusena valiti välja V. Künnapuu funktsionaalses stiilis projekt. Ehitus algas 1976 ja kestis kuni valmimiseni 1988. aastal. Hoone lähtub selgelt sõjaeelsele funktsionalismile omastest arhitektuurivormidest neid samas uuel viisil

²¹² L. Välja, Jalutaja teejuht – Pärnu. Tallinn: Solnessi Arhitektuurikirjastus, 2008, lk 3–68.

ümber interpreteerides. Nii püüab see vaatamata oma hiiglaslikule mastaabile haakuda Pärnu arhitektuuritraditsioonidega, näidates vahepeal muutunud suhtumist ajaloolisesse keskkonda.²¹³

90. Pärnu sanatorium Tervis, 1995. aasta foto.

Pärnu sanatooriumi „Tervis“ katlamaja

Tegemist on aastatel 1976–82. ehitatud sanatooriumi juurde kuuluva katlamajaga. Hoone on projekteerinud Jüri Okas. Hoone segab neofunktsionalismi postmodernistliku mängulisusega.²¹⁴

91. Pärnu sanatorium Tervis katlamaja, 1993. aasta foto.

Nõukogude perioodi uusehitiste teema kokkuvõtteks võib öelda, et eelnevalt analüüsitud eriprojektide järgi valminud hooned olid siiski erandlikud ning peamiselt saime pärandina suures koguses masstoodangut, kus kvaliteedi asemel hinnati kvantiteeti. Toonastes ehitusvaldkonda

²¹³ L. Välja, Jalutaja teejuht – Pärnu. Tallinn: Solnessi Arhitektuurikirjastus, 2008, lk 3–68.

²¹⁴ Samas.

puudutavates artiklites tunnistati halba ehituskvaliteeti iseseisva probleemina. Puudujääke nähti protsessi kõigis osades, alates ehitusmaterjali ebakvaliteetsest tootmisest ja projekti ebatäpsest koosseisust kuni ehitustööliste lohaka tööni. Lisaks eelmainitule oli probleemiks ka tööjõupuudus – ehitajaid tuli sisse tuua naaberliiduvabariikidest. Samuti oli puudus haljastusarhitektidest – 1960. aastate lõpuks oli konkreetse erialase haridusega inimesi kümmekond, mida oli ilmselgelt toonaste suurte planeerimis- ja ehitusmahtude juures liiga vähe.²¹⁵ Seetõttu kannatas just hoonete vahele jääva ruumi professionaalne kvaliteet. Õnneks jäävad Pärnus asuvad nõukogude ajal kerkinud elamurajoonid linnast kaugele ja üleüldse on vanalinnas toonast arhitektuuri võrdlemisi vähe. Ülejäänud Pärnu linn on aga just tol perioodil meeletult kasvanud, tuues endaga kaasa nõukogudeaegset tüüpi elamuarhitektuuri ja paneelmaju. Kesklinna kerkinud hooneid on ikkagi mingil määral üritatud linnaga integreerida. Näiteks võib tuua jällegi Enda teatri, kus hoone pidi pargiosaga terviku moodustama. Samas ehitati ikkagi ka ajaloolise keskkonna kontekstis liialt mastaapseid hooneid, mis küll Pärnu puhul jäävad vanalinna südamest väljapoole.

²¹⁵ U. Sisa, Kriitilisi mõtteid ehitustegevusest, arhitektuuriloomingust ja arhitektist. – Ehitus ja Arhitektuur, 1969, nr. 3, lk 16–20.

KOKKUVÕTE

Pärnu kirjus ehitusajaloos mängib nõukogude periood suurt ja olulist rolli. Sel ajal on kujunenud välja linn sellisena nagu me seda tänasel päeval näeme, lisaks on just tol perioodil hakatud rohkem hindama arhitektuuriajalugu ja tähtsustama kultuuriväärtusega ehitiste säilimist. Teadliku muinsuskaitse kujunemine, mis Pärnus päädis muinsuskaitseala (linnaehitusliku kaitsetsooni) moodustamisega 1973. aastal, oli omalaadne vastureaktsioon 1950. aastate lõpul alguse saanud ning linnapilti tundmatuseni muuta ähvardanud jõulisele moderniseerumisele. Muinsuskaitseala loomine tõi kaasa ka kohaliku arhitektuuripärandi põhjaliku uurimise ja dokumenteerimise. Varem oli ajalooliste uurimistega tegelenud Pärnus peamiselt ainult Elsbeth Parek, kelle kogutud informatsiooni nõukogude aja II poolel tegutsevad projekteerijad abiks võisid võtta. Võib öelda, et Pärnu vanem arhitektuur oli nõukogude perioodile eelnevalt praktiliselt uurimata.

Muinsuskaitseala loomise järel võttis nii uurimistööde kui projekteerimise osas juhtimise üle VRV (alates 1978. a KRPI), mille Pärnu osakond, eeskätt Rein Raie, usinalt Pärnu ehitusajalugu uurima hakkas. Rootsi arhiivist kalkeeriti üles ajaloolised linnaplaanid ja seejärel hakati olemasolevat linnapilti vanaga kõrvutama, proovides tulevast planeeringutes baroksest linnaajaloo kihistusest lähtuda. Projekteerimisel arvestati ajalooliste kruntide, hoone gabariitide ja arhitektuurstiiliga. Oma töö käigus vaatasin läbi kõik nõukogude ajal vanalinna kaitstava tsooni kohta koostatud planeeringud, mis arhiivides saadaval olid, lisaks valiku muinsuskaitse eritingimusi ja restaureerimisprojekte. Peamiselt töötasin Muinsuskaitseametis ja Pärnu Muuseumis leiduvate materjalidega, abiks olid ka Rahvusarhiivi allikad. Projekte ja seletuskirju läbi töötades sain selge pildi sellest, et iga detail oli üldiselt viimseni läbi joonestatud ja kirjeldatud. Kogu projekteerimistööd ja sellele eelnenud uuringuid iseloomustab äärmine rafineeritus. Kuna tolele ajale oli iseloomulik originaaldetailide kopeerimine, mitte säilitamine, siis ka selle eest kanti kõvasti hoolt, et koopiatena valmistatavad detailid saaksid originaalile võimalikult ligilähedased. Nõukogude ajal teostatud põhjalikele uuringutele toetuvad oma töös väga sageli isegi veel tänased arhitektuuriajaloolased ja restaureerimisarhitektid.

Linnapildi kujunemine selliseks, nagu ta täna on, ei ole ainult projekteerijate töö. Käsud tulid kõrgemalt ja peamiselt oli tellijaks riik. Kuna restaureerimine ja muinsuskaitse olid läbi terve

nõukogude perioodi väikelinnade kontekstis alles uued nähtused, ei mõistnud riigi- ja linnaametnikud algul tihtipeale selle tegevuse vajadust ja mõtet. Aja edenedes kasvas ka skeptiliste ametnike teadlikkus ajaloolise keskkonna kaitse olulisuse suhtes: hakati teadvustama arhitektuuri- ja kultuuriajaloo säilitamise vajalikkust ning mõisteti seda, et ajaloolise konteksti olemasolu muudab linna väärtuslikumaks ja atraktiivsemaks. See tõi kaasa ka enam finantsvahendeid mäletiste restaureerimiseks, 1970.–80. aastatel tehti Pärnus silmapaistvalt palju erinevaid restaureerimistöid. Suuresti oli suhtumise muutumise taga just toonaste uurijate ja projekteerijate väga põhjalik töö ning oskus selle tulemusi efektselt ning veenvalt esitada.

20. sajandi keskel vaadati Pärnut kui potentsiaalset suurlinna, 1950ndate aastate algul oli linn isegi üks kolmest oblastikeskusest nõukogude Eestis. Sellega seoses alustati oblastikeskusele omaselt suurte planeeringute teostamist. Pärnust pidi saama moodne ja avar stalinistlikele projekteerimise printsiipidele rajanev linn. Ei arvestatud rahvastiku suhteliselt väikese arvuga, vaid eeldati, et sellises oblastikeskuseks ümber muudetud linnas hakkab rahvastiku arv jõudsalt kasvama. Oblastikeskuse ajad olid aga peagi läbi ja midagi muud erilist peale keskväljaku teostada ei jõutud. Keskväljak ise oli aga piisav näitamaks seda, et nii avarad väljakud ja stalinislik hoonestus on keskaega ulatuva ajalooaga kuurortlinnas liialt mastaapsed. 1970ndatel aastatel plahvatanud Pärnu linna puudutava restaureerimislainega jõuti tagasi reaalsusesse, hakati hindama seda, mis on maailmasõdade tagajärjel tugevasti kannatanud linnas säilinud. Selle asemel, et linna lihtsalt maha tõmmata ja uuesti ehitada, leiti, et väärtus on ikkagi selles, mis on konkreetsel kohal eksisteerinud juba varem. Paiguti mindi retrospektiivse suhtumisega isegi äärmusesse, ehitades ajalooliste hoonete ligikaudseid koopiaid ning viies restaureerimise käigus hooneid tagasi võimalikult originaalilähedasele kujule (ignoreerides sealjuures hilisemaid kihistusi). Pärnu vanalinna säilitamiseks on samas tehtud ära suur töö, mis sellest, et mõnes osas on tegu ka rekonstruktsiooni ja ilustamisega. Nii suures ulatuses tehtud tööd annavad tänapäeval võimaluse näha linna teatud kvartaleid sellistena, nagu nad sajandeid tagasi olla võisid. Siinkohal ei olegi oluline pöörata tähelepanu detailidele, mis on enamasti koopiad, hoopis olulisem on taaslavastatud tõetruu ajastu hõng, mis igal sammul nendel tänavatel inimestega kaasas käib.

SUMMARY

Soviet-era restoration on the example of the old town of Pärnu

The soviet period plays an important role in Pärnu's diverse history of architecture. During that time the city developed to the place that is seen today. In addition, that is the time when people started to value historical places. The formation of conscious heritage protection which in Pärnu started with heritage protection restriction areas, was a counteraction to the modernism movement in 1950's. The formation of the heritage protection areas was a starter to thorough research and documentation. Elsbeth Parek (1902–1985) was the first person who gathered information about Pärnu's older architecture. That material helped architects who had just started in Pärnu and had no information about the town's architectural history.

Just after the formation of the protected areas, VRV (Republican Restoration Government) took over the research, planning and engineering duties. In Pärnu the group of the restorers and architects was lead by Rein Raie. During my work with this topic I worked through all the soviet-era architectural projects and special regulations which were written for each object. Mostly I worked with documents from Natural Heritage Board archive and Pärnu Museum. At the end of the studies I realized that restoration projects from the soviet period were extremely detailed and professional. Even though it was typical that the original details were not used in restoration, the architects tried to do their best to capture down details as identical as possible. The extremely thorough research that was done is still often used by architects nowadays.

The development of Pärnu to what we see today is not only the job of architects who were working here during that period. The commands were given from people who worked on higher positions and the main client was the country. As the restoration and heritage protection in smaller cities was a new phenomenon during the soviet period, the national- and city officials did not understand the necessity of the restorations. As the time went by, the awareness of the skeptical officials increased: they started to understand that the existence of the historical context is only good for the city itself. With that progress the financial resources for restoration increased. From 1970 to 1980 Pärnu bloomed in restorations that were done at this time. A

change in the attitude came true only because of the hard work that architects, engineers and researchers had done.

In the middle of the 20th century Pärnu thought to be a potential metropol. In 1950 the city was even named as one of the three oblast centres in Estonia. About that they started to make promising city planning to turn Pärnu as a big centre. The city was supposed to become a modern and spacious place that followed the stalinist design principles. At that time the upper class did not think about how small Pärnu really was and that the designs were too much for such a small city. With the restoration wave in the 1970's people finally came to realize that there is more to protect to renew. Instead of dismantling the city they found value in historical buildings and the atmosphere itself. It is true that at some point the retrospective attitude was maybe too much – houses were often embellished (all the older layers of architectural history were destroyed) and even projecting buildings that were copies was topical. Nevertheless, a great job was done to maintain the preserved heritage. Works that were done on that large scale give an opportunity to see Pärnu how it would have been centuries ago.

KASUTATUD KIRJANDUS

Arhiiviallikad

Muinsuskaitse Ameti arhiiv (MKA)

1. Pärnu ajalooline linnakeskus. Linnaehitusajalooline, arhitektuuriajalooline ja kultuurilooline ülevaade muinsuskaitse aspektist. Tekstiline osa. Koost H. Sirel. Muinsuskaitseameti arhiiv (edaspidi MKA), s P-1287, kd A.
2. Vanalinn. Planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires. Koost E. Parek, E. Sedman. MKA arhiiv, s P-2267, kd I.
3. Vanalinn. Ajaloolise keskuse kaitsetsooni detailplaneerimisprojekt. Tekstiline osa. Koost E. Sedman. MKA arhiiv, s P-6105, kd I.
4. Pärnu kesklinna planeerimiskonkursi eritingimused vanalinna kaitse- ja ehitustegevuse reguleerimistsoonide piires. Graafiline osa. 1974. Koost E. Parek ja E. Sedman. MKA arhiiv, s P-2268, kd II.
5. Pärnu vanalinn. Täiendavad eritingimused ja soovitused kesklinna planeerimiskonkursile. 1977. Koost R. Raie. MKA arhiiv, s P-3263.
6. Vallikäär. Eritingimused puhastamise kapitaalremondi projektdokumentatsioonikoostamiseks. Koost E. Sedman, E. Parek. MKA arhiiv, s A-485.
7. Vallikraav. Muinsuskaitsealased eritingimused puhastusprojekti koostamiseks. Koost R. Raie. MKA arhiiv, s A-816.
8. Rüütli tn. (Kalevi tn.) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Kd II. Seletuskiri. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4292.
9. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
10. Rüütli tänav (Kalevi tn). Tänavava heakord, reklaam (Nikolai ja Pühavaimu tänavate vahelise lõigu paaritud numbrid). Koost A. Joonsaar, A. Buldas. MKA arhiiv, s P-5207.
11. Pärnu, V. Kingissepa tän. 24 eskiisprojekt. Koost E. Tomson. MKA arhiiv, s P-3018.
12. Pärnu Võidu t. 8. Tööprojekt. Arhitektuur-ehituslikud tööjoonised (peahoone). MKA arhiiv, P-7556. Köide AE-I.

13. Pärnu, Malmi tänav 19 eskiisne ettepanek, 1975. Koost M. Lume. MKA arhiiv, s P-2272.
14. Pärnu Eliisabeti kirik. Arhitektuurimälestise pass. Koost A. Nurga. MKA arhiiv, VLAKV.1.11.
15. Tallinna värav. Restaureerimis- ja konserveerimistööde projektettepanek. Arhitektuurse osa seletuskiri ja joonised. Koost M. Keskküla. MKA arhiiv, s P-2698, kd I.
16. Eesti XX sajandi arhitektuuri kaitse programm, Pärnu linn, välitööd ja hinnang ehituspärandile, Tallinn, 2008. Koost L. Välja. MKA arhiiv, s A-8497.
17. Malmö 19 uurimis-projekterimistööd. 1979. Koost R. Raie, L. Täheväli. MKA arhiiv, s A-245.

Pärnu muuseumi arhiiv (PäMu)

1. A. Tapfer, Tänavanimedest Pärnus. Aastatöö, Pärnu Sütevaka Humanitaargümnaasium, 2004. Pärnu Muuseum (edaspidi PäMu), 15649:4, Ar3122:4.
2. Pärnu rajooni planeerimisskeemi korrektuur, I osa, rajooni iseloomustus. Looduslikud ressursid ja iseärasused. PäMu 15471, Ar3594.
3. Valge Tornu konserveerimise ja eksponeerimise projekt-ettepanekud. PäMu 13530, Ar18903.
4. Pärnu linna ehitusajalooline, arhitektuuriajalooline ja kultuurilooline ülevaade muinsuskaitse aspektist. Tekstiline osa. Köide A. PäMu 13930, Ar1801010.
5. Pärnu, Hommiku 1, 100-kohalise söökla muinsuskaitsealased eritingimused, 1989. PäMu 23186, Ar.3730.
6. Pärnu, J. Barbaruse t. 17 ladude administratiivkompleksi osalise ümberehituse muinsuskaitsealased eritingimused. PäMu 23182, Ar.3736.
7. Pärnu, Vee 10/V. Kingissepa 16 Kino Kiir laiendusprojekti muinsuskaitsealased eritingimused. PäMu 23218, Ar.3762.

Publitseeritud allikad

1. Abiline, Sigrid. Eesti XX sajandi ruum. – Tuginedes traditsioonidele: 1920. aastad. Toim L. Lapin. Tallinn: Leonhard Lapin, 2000, lk 49–82.
2. Alatalu, Riin. Muinsuskaitse siirdeühiskonnas 1986–2002: Rahvuslikust südametunnistusest Eesti NSV-s omaniku ahistajaks Eesti Vabariigis. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia kunstikultuuri teaduskond, Tallinn, 2012.
3. Bruns, Dmitri. Tallinn: Linnaehituslik kujunemine. Tallinn: Valgus, 1993.
4. Hallas-Murula, Karin. Kuuekümnendad – Eesti moodne arhitektuur. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2007.
5. Hansar, Lilian. Linnast muinsuskaitsealaks. Linnaehituslike struktuuride muutused Eesti väikelinnades 13.–20. sajandil. Doktoritöö, Eesti Kunstiakadeemia kunstikultuuri teaduskond, Tallinn, 2010.
6. Helemäe, Ernst. Pärnumaa ja pärnumaalased. Tallinn: Perioodika, 1989.
7. Höövel, Helmut. Minu Pärnu. Pärnu: Perona, 1995.
8. Jaanits, Lembit. Iseloomulikku Pärnumaa esiajaloo. – Pärnu linnas ja rajoonis: kodu-uurijate seminar-kokkutulek 20.–23. augustil 1981. Toim J. Eilart. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1981, lk 95–101.
9. Jansen, Ea. Pärnumaa rahva kultuurielust 19. saj. II poolel. – Pärnu linnas ja rajoonis: kodu-uurijate seminar-kokkutulek 20.-23. augustil 1981. Toim J. Eilart. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia, 1981, lk 158–165.
10. Juske, Jaak. Lood unustatud Pärnust. Tallinn: Pegasus, 2015.
11. Kalm, Mart. Eesti 20. sajandi arhitektuur. Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, 2001.
12. Kangroo, Rasmus. Tallinna vanalinna regenereerimisest. – Eesti ehitismälestised. Toim H. Toss. Tallinn: Valgus, 1990, lk 10–20.
13. Lankots, Epp. Hruštšovka. – 100 sammu läbi 20. sajandi Eesti arhitektuuri. Toim L. Välja. Tallinn: Eesti Arhitektuurimuuseum, 2013, lk 46–47.

14. Lehtmets, Jaak. Pärnu. Tallinn: Maalehe Raamat, 2000.
15. Looveer, Kristin. Saaremaa pealinna minevik, olevik ja tulevik. – Eesti ehitusmälestised. Toim H. Toss. Tallinn: Valgus, 1990, lk 76–84.
16. Orro, Oliver. Süstemaatiliste unistuste aeg – Muinsuskaitsealade planeeringutest Eestis 1960.–1980. aastatel. – Aja lugu – muinsuskaitse ja restaureerimise ajaloost. Toim A. Randla. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia, 2016, lk 93–160.
17. Parek, Elsbeth. Pärnu sajandeis. Tallinn: Eesti Raamat, 1971.
18. Puustak, Ülo. Muinsuskaitse ajalooline areng Eestis. – Muinsuskaitse aastaraamat 2008. Toim K. Matteus, L. Jänes. Tallinn: Muinsuskaitseamet, Tallinna Kultuuriväärtuste Amet, Eesti Kunstiakadeemia muinsuskaitse ja restaureerimise osakond, 2009, lk 82–86.
19. Rammul, Aleksander. Pärnumaa tervishoiuline kirjeldus. Tartu: Tervishoiu- ja Hoolekandevalitsuse ja Tartu Ülikooli Tervishoiu Insituudi väljaanne, 1930.
20. Toht, Andres. Pärnu kuurort. Tallinn: Eesti Raamat, 1976.
21. Treuberg, Hilja. Rannahotellist Estoniani. Pärnu: AS Taastusravikeskus ESTONIA, 2002.
22. Solomõkova, Irina. Eesti kunsti ajalugu I. Tallinn: Kunst, 1975.
23. Veinpalu, Endel, Veinpalu, L. Pärnu kuurort 150. Tallinn: Valgus, 1988.
24. Vilgats, Kalev. Esimene punane aasta Pärnus (1940-1941). Pärnu: Pärnu Linnakodaniku Maja, 2014.
25. Volkov, Leonid. Eestimaa asustus. Tallinn: Eesti Raamat, 1980.
26. Vunk, Aldur. Pärnu ümberkujundamise katsed 1940–1955. – Reis Nõukogude läände, kuurortlinn Pärnu 1940-88, artiklite kogumik. Toim T. Kask, A. Vunk. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus, 2009, lk 11–36.
27. Vunk, Aldur. Pärnu ülesehitamine 1956–1988. – Reis Nõukogude läände, kuurortlinn Pärnu 1940-88, artiklite kogumik. Toim T. Kask, A. Vunk. Pärnu: Pärnu Linnavalitsus, 2009, lk 61–86.

28. Vunk, Aldur. Pärnu vanadel fotodel, fotosid Pärnu Muuseumi kogust. Tallinn: Tänapäev, 2007.
29. Vunk, Aldur. Pärnumaa loodus, aeg, inimene I. Pärnu: Pärnu Muuseum, 2008.
30. Vunk, Aldur. Pärnumaa loodus, aeg, inimene II. Pärnu: Pärnu muuseum, 2010.
31. Vunk, Aldur, Kask, Tiit. Valikud ja otsused – Pärnu kuurort. Pärnu: Pärnu Muuseum, 2014.
32. Välja, Leele. Jalutaja teejuht – Pärnu. Tallinn: Solnessi Arhitektuurikirjastus, 2008.
33. Eesti Muinsuskaitse Selts 25. Toim J. Tamm. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 2012.
34. Muinaswarade kaitse seadus. –Riigi Teataja 1925 nr 111/112.
35. Eesti NSV MN määrus Eesti NSV arhitektuuriliste muinsusesemete säilitamise ja restaureerimise abinõude kohta 21.VI 1947 nr 467. – Eesti NSV Teataja 25. VII 1947, nr 19.
36. Linnaehitus ja muinsuskaitse ajaloolistes ees- ja väikelinnades: konverents 15.-17. september 1944, Tallinn, Eesti. Tallinn: Eesti Muinsuskaitse Selts, 1994.

Artiklid perioodilistes väljaannetes

1. Esna, Olav. Nikolai 8 ehk Pärnu linnakodaniku maja. – Pärnu Postimees 21.IX 2016, nr. 181. <https://parnu.postimees.ee/3843997/nikolai-8-ehk-linnakodaniku-maja> (vaadatud 14.X.2017).
2. Ottenson, Andres. Kultuurimälestis on olnud riikliku kaitse all läbi aegade. – Nõukogude õigus 1985, nr 3.
3. Sirel, H. Pärnu linnaehituslik areng. – Ehitus ja Arhitektuur 1983, nr 3, lk 24–30.
4. Toss, Hain. Eesti ajalooliste linnade regenereerimine. – Ehitus ja Arhitektuur 1985, nr 1/2.

5. Arman, Harald. Mõningaid linnade planeerimise küsimusi. – Ehitus ja Arhitektuur 1962, nr 4, lk 3–16.
6. Ehituse ja arhitektuuri toimetus, Meie peaarhitektid vastavad toimetuse küsimustele. – Ehitus ja Arhitektuur 1962, nr 4, lk 17–25.
7. Orm, Aino; Kusmin, Nikolai. Kuurortehitisi Eesti NSV-s. – Ehitus ja Arhitektuur 1963, nr 2, lk 12–21.
8. Sisa, Uno. Kriitilisi mõtteid ehitustegevusest, arhitektuuriloomingust ja arhitektist. – Ehitus ja Arhitektuur 1969, nr 3, lk 16–20.
9. Kerge, Ago. Kohalike keskuste määramisest Eesti NSV-s. – Ehitus ja Arhitektuur 1970, nr 1, lk 13–16.
10. Saks, Valeri. Kaksikümmend aastat vabariiklikku restaureerimisvalitsust. – Ehitus ja Arhitektuur 1970, nr 3, lk 3–4.
11. Tomps, Fredi. Arhitektuurimälestiste kaitsest Eesti NSV-s. – Ehitus ja Arhitektuur 1970, nr 3, lk 13–18.
12. Tomps, Fredi. Arhitektuurimälestiste säilitamine. – Ehitus ja Arhitektuur 1974, nr 1, lk 3–12.
13. Kotšenovski, Oleg. Pärnu linnaehituslik kujunemine alates XIX sajandi lõpust. – Ehitus ja Arhitektuur 1975, nr 3, lk 13–22.
14. Kotšenovski, Oleg; Arro, H. Pärnu üldhariduslike koolide arhitektuur. – Ehitus ja Arhitektuur 1979, nr 1, lk 45-51.

Internetiallikad

1. Pärnu vanalinna ja kuurordi muinsuskaitseala põhimäärus. – Riigi Teataja,

<https://www.riigiteataja.ee/akt/991693> (vaadatud 10.XI.2017).

2. Elamu Nikolai 8. Arhitektuurimälestise pass. – Kultuurimälestiste riiklik register, <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=6778> (vaadatud 6.I.2018).
3. Alatalu, R. Vanalinnade kaitsetsoonid Eesti NSV-s. Kunstiteaduslikke uurimusi veebilehekülgl, http://ktu.artun.ee/articles/2009_3_4/ktu_2009_18_3_079-093_alatalu.pdf (vaadatud 20.XII.2017).
4. Muinsuskaitse alla taotletavad üksikobjektid. – Pärnu linna kodulehekülgl, <http://www.parnu.ee/index.php/linnakodanikule/areng-ja-planeerimine/muinsuskaitse> (vaadatud 02.V.2018).
5. Muinsuskaitseameti registri kodulehekülgl, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monument&action=view&id=16684> (vaadatud 02.V.2018).
6. Omavalitsus Pärnu linn. – Pärnu linna kodulehekülgl, <http://www.parnu.ee/index.php/linnakodanikule/omavalitsus/uehinemine> (vaadatud 18.V.2018).
7. Pärnu linn. – Eesti Entsoklüpeedia, <http://entsyklopeedia.ee/artikkel/p%C3%A4rnu3> (vaadatud 10.X.2017).

Suulised materjalid

1. Rein Raie ja Kristi Raie. Intervjuu. Küsitlesid autor, Riin Alatalu ja Oliver Orro. 13.IV.2018. Lindistus autori valduses.
2. Lea Täheväli-Stroh. Intervjuu. Küsitles autor. 05.V.2018. Lindistus autori valduses.

ILLUSTRATSIOONIDE NIMEKIRI

1. Pärnu 1554. aastal. Autor teadmata.
https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/df/Pernau_1554.jpg
(vaadatud 21.XI.2017)
2. Pärnu linn 17. ja 18. sajandi vahetusel. Rahvusarhiivi kaardikogu, LVVA.6828.4.545.
3. Auli tn. elamud Pärnus. 1980ndate aastate foto. Eesti Arhitektuurimuuseumi fotokogu (edaspidi EAM), Fk 465.
4. Pärnu eeslinnade plaan 19. sajandi algusest. Rahvusarhiivi kaartikogu, LVVA.6828.4.557.
5. Pärnu 19. sajandi lõpus, plaan koostatud aastal 1898 linnaarhitekt E. von Wolffeldti poolt. Rahvusarhiivi kaartikogu, EAA.2110.1.4818.
6. Vaade purustatud Rüütli, Akadeemia ja Vee tänavale. Rahvusarhiivi (edaspidi RA) fotokogu, AMF3661_124_1-01.
7. Pärnu keskväljak 1967. aastal. Eesti Rahva Muuseumi fotokogu (edaspidi ERM), Fk 2977:39.
8. Pärnu kesklinna ajaloolise kaitsetsooni detailplaneering 1983. aastast. Muinsuskaitse Ameti arhiiv (edaspidi MKA), ERA.T-0-76_001_0006125.
9. Endla teater 1970ndatel. Eesti Arhitektuurimuuseumi fotokogu, EAM Fk 10787.18.
10. Endine Lenini, praegune Pikk tänav. Tänavalaaius ja teljeline lahendus pärineb veel stalinistlikust planeeringust, seda piiravad hooned on aga juba järgmisele perioodile omased nn hruštšovkad. Pärnu Muuseumi fotokogu, (edaspidi PäMu), PäMu_1586_9F3118_9_1.
11. Pärnu ajaloolise keskuse kaitsetsoon Nõukogude ajal, 1974. aasta skeem. MKA, s P-2268, kd II.
12. Aisa tänav Pärnus. PäMu _ 1053 F 2862:13.
13. Pärnu vanalinna muinsuskaitseala 2017. aasta seisuga. Pärnu linna kodulehekül, <http://www.parnu.ee/failid/muinsuskaitse/muinsuskaitseala.pdf> (vaadatud 12.XI.2017).
14. Pärnu miljööväärtuslikud piirkonnad 2017. aasta seisuga. Pärnu linna kodulehekül, <http://www.parnu.ee/index.php/linnakodanikule/areng-ja->

planeerimine/muinsuskaitse/muinsuskaitseala-ja-miljoevaartuslikud-piirkonnad/302-miljoovaartuslikud-piirkonnad (vaadatud 12.XI.2017).

15. 1974. aasta planeerimiskonkursi eritingimustes kajastuv info vanalinna hoonete kohta. Autori skeemid.
16. Endisesse Vallikääru bastioni käiku viiv sissepääs. Tänapäeval kohandatud tualetiks. 2017. aasta foto. Autori foto.
17. Pärnu vanalinna kaistsetsoonis asuvad mälestised märgitud punasega. Muinsuskaitseameti kaart. Muinsuskaitseameti kodulehekülg, <https://register.muinas.ee/public.php?menuID=monumentmap> (vaadatud 15.IV.2018).
18. Tallinna Värav enne restaureerimist. Foto: K. Oras. RA, EFA.209.P.1-3313.
19. Vasakult: Rüütli 16, Rüütli 18 ja Rüütli 20. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
20. Vasakult: Rüütli 21 ja Rüütli 19. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
21. Vasakult: Rüütli 22, Rüütli 24 ja Rüütli 26. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
22. Vasakult: Rüütli 28 ja Rüütli 30. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
23. Vasakult: Rüütli 31, Rüütli 29 ja Rüütli 27. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
24. Vasakult: Rüütli 32, Rüütli 34 ja Rüütli 36. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid.

- Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
25. Rüütli 40. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
 26. Vasakult: Rüütli 43 ja Rüütli 41. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendused. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
 27. Rüütli 45, 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
 28. Rüütli 47. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
 29. Rüütli 47 tänasel päeval. Autori foto (28.III.2018).
 30. Vasakult: Rüütli 51a, Rüütli 51 ja Rüütli 49. 1979. aasta plaaniga kavandatud värvilahendus. Rüütli tn (Kalevi tn) heakorrastus ja fassaadide värvikavandid. Eskiisprojekt. Joonised. Koost H. Toss, J. Vali, K. Aluve, A. Joonsaar. MKA arhiiv, s P-4293, kd III.
 31. Kalevi tänava reklaamikavandid. Rüütli tänav (Kalevi tn). Tänav heakord, reklaam (Nikolai ja Pühavaimu tänavate vahelise lõigu paaritud numbrid). Koost A. Joonsaar, A. Buldas. MKA arhiiv, s P-5207, lk 23.
 32. Rüütli 35 kaupluse reklaamkavand. Rüütli tänav (Kalevi tn). Tänav heakord, reklaam (Nikolai ja Pühavaimu tänavate vahelise lõigu paaritud numbrid). Koost A. Joonsaar, A. Buldas. MKA arhiiv, s P-5207, lk 21.
 33. Rüütli 24 reklaamtahvel tänasel päeval. Autori foto (20.IV.2018).
 34. Rüütli 35 reklaamtahvel tänasel päeval. Autori foto (20.IV.2018).
 35. Pühavaimu 17 tänasel päeval. Autori foto (21.V.2018).
 36. Hoonestamata plats 2018. aastal. Vasakul endine kino „Kiir”. Autori foto (21.V.2018).
 37. Elisabeti kirik 2017. aastal. Autori foto (30.IX.2018).

38. Ette nähtud toonid kiriku restaureerimisel: 1-seinad; 2-sokkel; 3-aknaluugid, torni rõdupostid; 4-välisüksed; 5-tornikiiver. Aknaraamid, karniisid ja teised arhitektuurilised detailid olid ette nähtud valged. Autori skeem.
39. Elamu 1977. aastal. Foto: V. Rinaldo. – Kultuurimälestiste riiklik register, <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=archivalmaterial&action=view&id=6778> (vaadatud 15.X.2017).
40. Restaureerimisjärgne hoone tänasel päeval. Vaade Nikolai ja Uue tänava nurgalt. Autori foto (30.IX.2018).
41. Vaade Kuninga tänavale Lõuna tänava poolt. Kuninga 24 kõrge viilkatusega, paremalt vaadates kolmas hoone. Foto: A. Tuulse 1943. aasta. MKA, T-0-76_001_0010739.
42. Vaade Kuninga tänavale Eliisabeti kiriku tornist. Kuninga 24 vasakul all ääres. Foto: A. Joon Saar. – Kultuurimälestiste riiklik register, <http://register.muinas.ee/public.php?menuID=photolibrary-cmtype46&action=view&id=16843&page=1&filter%5Baddress%5D=kuninga&filter%5Bcounty%5D=9> (vaadatud 15.X.2017).
43. Kuninga 24 lõige. Pärnu, V. Kingissepa tän. 24 eskiisprojekt. Koost E. Tomson. MKA arhiiv, s P-3018.
44. I korruse plaan. Pärnu, V. Kingissepa tän. 24 eskiisprojekt. Koost E. Tomson. MKA arhiiv, s P-3018.
45. Vaade hoonele lõuna suunalt – peafassaad. Pärnu, V. Kingissepa tän. 24 eskiisprojekt. Koost E. Tomson. MKA arhiiv, s P-3018.
46. Vaade hoonele põhja suunalt – õuefassaad. Pärnu, V. Kingissepa tän. 24 eskiisprojekt. Koost E. Tomson. MKA arhiiv, s P-3018.
47. Vaade idast ja läänest. Pärnu, V. Kingissepa tän. 24 eskiisprojekt. Koost E. Tomson. MKA arhiiv, s P-3018.
48. Kuninga 24 tänasel päeval. Vaade Kuninga tänavalt. Autori foto (30.IX.2018).
49. Malmö 19 asendiplaan. – Kultuurimälestiste riiklik register, http://register.muinas.ee/ftp/DIGI_2012/fotodjpg/parnu_mk2/Scan-120614-P-K20-1.jpg (vaadatud 15.X.2017).

50. Avariiohtlik Malmö 19 aastal 1977. Foto: V. Rinaldo. – Kultuurimälestiste riiklik register,
http://register.muinas.ee/ftp/DIGI_2012/fotodjpg/parnu_mk2/Scan-120614-P-K20-3.jpg
(vaadatud 15.X.2017).
51. Avariiohtlik Malmö 19 aastal 1977. Foto: V. Rinaldo. – Kultuurimälestiste riiklik register,
http://register.muinas.ee/ftp/DIGI_2012/fotodjpg/parnu_mk2/Scan-120614-P-K20-2.jpg
(vaadatud 15.X.2017).
52. Malmö 19 aastal 2017. Autori foto (30.V.2017).
53. Rüütli 1. Vaade Rüütli tänavalt. Autori foto (30.V.2017).
54. Rüütli 1. Katusekorrusele valguse lisamiseks projekteeritud aken. Autori foto (30.V.2017).
55. Rüütli 1. Mälestisena kaitse all olev välisuks. Mälestise reg. nr. 16703. Autori foto (30.V.2017).
56. Rüütli 23 vasakul ja Rüütli 21 paremal. Taamal sisehoovis nähtav 17. sajandisse dateeruva aida viil. Autori foto (30.V.2017).
57. Korduvalt läbi projekteeritud, ent siiani restaureerimata ait Rüütli 21 sisehoovis. Autori foto (30.V.2017).
58. Hospidali 1. Autori foto (30.V.2017).
59. Hospidali 1 ja 6 vaheline pseudo ühendus. Ajalooliselt on tegemist olnud kahe eraldi seisva hoonega. Autori foto (30.V.2017).
60. Hospidali 6. Autori foto (30.V.2017).
61. Hospidali 6 koopiaaken. Autori foto (30.V.2017).
62. Kuninga 32. Autori foto (30.V.2017).
63. Kuninga 13. Autori foto (30.V.2017).
64. Kuninga 26. Autori foto (30.V.2017).
65. Kuninga 20. Autori foto (30.V.2017).
66. Vaade Kuninga tänavalt Elisabeti kiriku poole. Autori foto (30.V.2017).
67. Koopiana üles ehitatud Nikolai 24. Autori foto (30.V.2017).
68. Kuninga 18. Autori foto (30.V.2017).
69. Kuninga 18. Ajastuhõngu lisav uus kaubavints. Autori foto (30.V.2017).

70. Kuninga 18. Hoone originaaldetail. Autori foto (30.V.2017).
71. Vee 12. Koopiana üles ehitatud endine postijaam. Autori foto (30.V.2017).
72. Vee 12. Vaade Kuninga tänava poolt. Autori foto (30.V.2017).
73. Vee 2. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
74. Rüütli 53 tänapäeval. Autori foto (21.V.2018).
75. Teater „Endla”. 2018. aasta foto. Autori foto (21.V.2018).
76. Vaade hotell „Pärnule” 2018. aastal. Autori foto (21.V.2018).
77. Kuninga 3a. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
78. Vaade puiesteele. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
79. Nikolai 9. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
80. Hospidali 3. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
81. Munga 2. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
82. Akadeemia 7 ja selle juurdeehitus Rüütli 5. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
83. Rüütli 4. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
84. Akadeemia 2. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
85. Kuninga 3. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
86. Endine kino Kiir. 2018. aasta foto. Autori foto (20.IV.2018).
87. A. Kotli projekteeritud korterelamu keskväljaku ääres. Autori foto (20.IV.2018).
88. Pärnu staadioni tribüün 1980ndatel. Arhitekt Ago Pähn. Arhitektuurimuuseum,
<https://www.muis.ee/museaalview/2629566> (vaadatud 21.V.2018)
89. Pärnu sanatorium Tervis, I järk. 1980ndate aastate foto. Arhitektuurimuuseum,
<https://www.muis.ee/museaalview/2629666> (vaadatud 21.V.2018)
90. Pärnu sanatorium Tervis, 1995. aasta foto. M. Kalm, Eesti 20. sajandi arhitektuur.
Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, lk 398.
91. Pärnu sanatorium Tervis katlamaja, 1993. aasta foto. M. Kalm, Eesti 20. sajandi
arhitektuur. Tallinn: Prisma Prindi Kirjastus, lk 399.

LISAD

Rein Raie ja Kristi Raie intervjuu osaline transkriptsioon

Intervjueeritavad:

- Rein Raie (edaspidi R.R.)
- Kristi Raie (edaspidi K.R.)

Intervjueerijad:

- Töö autor Marleen Mihkelson (edaspidi M.M.)
- Riin Alatalu (edaspidi R.A.)
- Oliver Orro (edaspidi O.O.)

Intervjueerimise koht: Selja küla, Tori vald, Eesti. R. Raie ja K. Raie elukoht.

Intervjueerimise aeg: 13.IV.2018.

Lindistus autori valduses.

R.A.: Kuidas moodustati Pärnu KRPI grupp ja kuidas Teie Pärnu restaureerimise juurde sattusite?

R.R.: Restaureerimisvalitsusel ei olnud meile Tallinnas piisavalt tööd pakkuda ja meie tööavalduse peale siis Restaureerimisvalitsuse juht käskiski avalduse tagasi võtta. Nõukogudeaeg, hullumeelsus, ei ole tööd. Kõrgharidusega arhitekt ja ei ole tööd. Tohoh, saadame kuhu vaja. Ja siis leiti, et see kamp tuleb nüüd küll laiali puistata. Puistati ka. Ja niimoodi siis minu see Tallinna värk lõppes ja tulin Pärnusse. Ja nüüd need mehhaanikatehnikumi noored, ka Pärnu maakonnast pärit inimesed, nendest see kokku komplekteeruski.

M.M.: Kas Pärnusse saatmine hirmutas Teid?

R.R.: Ma ei olnud üldse ju seda uurinud. Jumal tänatud, et tol hetkel oli täiesti elus Elsbeth Parek. Ja mina kohe vudinal Pareku juurde – häda suur, mis see Pärnu üldse on selline? Miks neil plaane pole, miks need ainult fotodel on? Ja nii udused, et mitte muhvigi ei saa aru. Arhitekt ju lihtsalt vajab linnaplaani normaalses suuruses. Siis selgus, et osa plaane on hoopis Rootsi

sõjaarhiivis ja kuidas neid kätte saada. Jube sahkerdamine ja selline väike riskimine ka ikka. Mine KGB-le selgeks tegema miks sul linnaplaane vaja on. Kindluse plaane, heledene aeg – ah et Pärnus kindlus ka veel on. Aga kätte saime. Ja nüüd uuesti need plaanid reastada ja üle kontrollida. Muidugi, ajaloolastele meeldis ka, et mõtle üks arhitekt tuleb ka linna arhiivi uurima, pole enne näinud.

R.A.: Kui palju oli Pärnu grupis töötajaid?

R.R.: Mina, Anne Nurga oli Tallinnas, aga seal oli Eesti arhitektuuriajaloo uus koostamine, ehk tänu sellele oli tal tööd ka Tallinnas. Lisaks Soku Leevi, tehnik-arhitekt, ta oli just ehitusmehaanika tehnikumi lõpetanud. Marika, tänase nimega Paju, oli samuti tehnik-arhitekt.

R.A.: Mis olid Sinu tööülesanded?

R.R.: Uurimine ja projekteerimine, nii nagu on ka asutuse pealkiri.

R.A.: Kes valis objektid?

R.R.: Siin ei olnud midagi valida, sest kui oli vaja midagi teha, siis meid ei olnud ju rohkem kui käputäis. Ütleme, et Tallinnast siis käisid kontserti andmas Dubovik ja Pandejev. Kohalikest oli Tomson Ats. Oi see on vägev. Valget torni kaevasime tudengitega, tudengid mõõtsid, ütlesid, et teeme midagi muud ka. Tegime, see oli lõbus. Valge torni kaevasime välja, sest minul oli lihtne küsimus Fredi Tompsile. Kuidas see ikka nii on, et on kaitse all, aga sa ei oska õelda ka kus kohal. Nii totralt lihtne küsimus, Fredi on arhitekt ja kohe jagas välja. Labidad hammaste vahele ja kohe uurima. Peab ju olema. Ja Valge torn oli see mille me välja kaevasime. Ja 1980ndal aastal aeti see pidulikult kinni. Projekti kõik tegime, et kuidas seda lahtiselt eksponeerida. Valge torn ajalooliste uurimiste järgi lendas õhku ja meie kaevasime torni põhikorruse välja. Ja vähe sellest, vee alt toksisime välja veel ühe torni. Algse väikese torni, sama väikese kui Punane torn. Valge torn on nii suur, et see läheb lihtsalt sinna sisse. Rein Zobel ütles, et see on nii tõsine asi, et see küll enam maa sisse ei saa maetud. Oli ju nõukogude aeg ja vaja oli Olümpiaks valmistuda ja asfalteerida.

O.O.: Kuidas üldiselt oli, kas Pärnus kohalike võimude suhtumine restaureerimise ja muinsuskaitse valdkonda oli pigem soosiv, tunti uhkust oma linna üle või oli nendega ärplemist?

R.R.: Esmasuhe oli, et nii nagu mina tulin Pärnusse jääkülma vette, silmad kinni ja pea ees, siis samamoodi ka nemad ei saanud aru mis siin toimub. Nad ei oskanud seisukohta võtta – keskaegne, mis me temaga nüüd peale hakkame? See oli see. Tähendab alguses vaadati eemalt ja hoiti tagasi, sest et mingisugune tegevus siin ju käis. Tallinna Värav oli töös, miilitsamaja tol ajal maha põlenud, Seegi maja koos Pärnu õpilasmaleva terve kvartaliga. Sellised asjad olid. Aga need olid töös olevad objektid, ega siis keegi ei uurinud. Nüüd tuleb üks kari, Dubovik eesotsas, Pantelejev tuleb ka järgi ja Raie Rein ka ja muudkui lõhuvad. Nagu need majad veel vähe oleks lõhutud olnud. See lõhkumine, mis inimesel on tänava pealt lõhkumine, oli meie jaoks uurimine. Pesuehtne uurimine kohe. Tõsiselt me tegime oma tööd. Ja tulemused olid ka vastavad. Kui me ei oleks saanud nii efektseid tulemusi nagu me saime kiirkorras ruttu-ruttu paberile ja ruttu-ruttu vormistamisele, ega siis Tomps ei oleks sellel tegevusel nii väikeses linnas siukest prii luba andnud. Just et me ei vedanud alt vaid tulime sõitsime ühte unisesse kuurortlinna täie auruga sisse ja põrutasime ka täies rauas.

R.A.: Mis plaanidele toetus linnaarhitekt Linnakivi?

R.R.: Linnakivi pani kõrvad pea alla ja temal puudus enda käsiarhiiv. Nende tööruumides olid küll linnaplaanid. Muuseas Jakob Linnakivi oli see kes 1948. aastal suht tõsiselt Ehituskomitees kinnitas ära Pärnu linna generaalplaani. Mina sain ühe originaali korra ruttu-ruttu ja siis sai selle ära kopeerida.

R.A.: Millega tegelesite Teie, Kristi Raie?

K.R.: Mina tegelesin uurimistöödega 30 aastat. Nüüd ma olen pensionäär ja enam ei tee. Minu põhiülesanne oli vanade majade siseviimistlus – maalingud, bordüürid, mismoodi olid kujundatud seinad ja laed. Need maalingud ma puhastasın välja, joonistasın maha, tegin uued joonised ja nende põhjal oli võimalik taastada siis kogu siseviimistlus.

R.A.: Kuidas see taastamine käis? Kas toneeriti või värviti uuesti üle?

K.R.: Tähendab see olenes kui hästi või halvasti nad säilinud olid. Kasutada tohtis ja ka tänapäeval tohib ainult sama värvi – siis tuli ise segada. Põhiliselt olid need muldvärvid, millega olid siis kunagi seest maalitud.

R.A.: Kust neid värve saadi?

K.R.: Pärnis nõukaaja alguses neid tuli isegi kuskilt tellida, aga muldvärvid olid ju kasutusel ka siin Eestis. Neid oli raske kätte saada, aga neid sai kätte ja neid sai ise segatud, ise toonitud. Nendega oli palju tööd, aga me saime hakkama sellega. Hiljem, kui oli võimalik kuskilt mujalt maailmast tellida, siis sai ka tellitud, aga põhimõtteliselt tuli ikkagi ise segada ja toon valida ja niimoodi taastada. Alati tuli jätta mingisugune detail originaalis seina peale kui oli väga palju hävinud. Ja siis nende uurimistööde tulemusena ja jooniste alustel tuli taastada kogu ruum.

R.A.: Miks Pärnu majad üldse töösse võeti? Kas need olid kasutusel enne elamutena, ametiasutustena?

K.R.: Nii ühte kui teist. Tähendab muinsuskaitsega on olnud ju ikkagi niimoodi, et tähendab kõigepealt selles majas, ükskõik kas teda taheti lammutada või oli ta eramu või oli ta ametiasutus. Kui seal midagi tegema taheti hakati, kõige tavalisemat remonti, siis ilmtingimata tuli teha enne seda uurimistööd. Seda tehti, sest esiteks, no kuidas ma ütlen, Pärnus oli tähendab, Rein tundis huvi ja samamoodi tundsin ka mina huvi, ükskõik millise Pärnu maja kohta. See oli nagu meie hobi mis langes tööga kokku. Ja sellepärast võibolla on Pärnus üldse Eestis kõige rohkem uuritud. Kuskil mujal linnades Eestis ei ole nii palju uuritud kui Pärnus.

R.A.: Kui palju Teie institutsioon sõltus VRV-st, milline oli Teie läbisaamine?

K.R.: Me ei sõltunud millestki, kui meil oli ehitusmehi vaja ja kui nad tohtisid muinsuskaitse objektide peal olla, siis nad allusid tegelikult meie nõudmistele. Nad ei olnud ainult muinsuskaitsega seotud, nad tegid töid muude objektide peal.

O.O.: Kui Teie tegite uurimistööd ära, projekt sai valmis, siis kui objektid läksid töösse. Kas üldiselt Pärnu VRV tegi neid töid või töötasid Pärnu vanalinna objektidel ka teised ehitajad?

R.R.: Pärnu REV näiteks tegi Malmö 19 narva plokkidest ülesladumise. See vajus maja, Raie Kristi oleks käginal alla isegi pidanud jääma. Maa-alune osa säilis, seal mingit elutegevust ei toimunud, välja arvatud siis rotid-hiired ja siis Karmo Tüür ja Asso Kommer kui nad seal maa all uurisid. Vundamendid on tugevad jah. Ja siis selle pealt häda suur. Aga soojaplokkid tehti, narva omad paned kaks korda järjest ja saadki oma 60 cm võimsat paksust kätte.

K.R.: No tegelikult sel ajal REV-i ja meie Pärnu ehitusmehed, nad teadsid mida nad teevad ja nendega oli väga mõnus ja hea koostööd teha.

O.O.: Kas Pärnu VRV tase oli siis ikkagi üldiselt hea?

K.R.: Pärnus oli. Töömeeste oma küll.

R.R.: Kui see kommunist Talimaa tuli, ta tingis endale enne välja selle. Ta tuli projektasutusest. Tingis välja teatud privileegid, ta kahmas ära REV-i paremaid mehi, enne kui ülejäänud paremad Soome plagasid. Ta sai endale selle koorekihi. Sellepärast oli nii, et näiteks Malmö 19 põhjalikult uurisime, et hakkas varisema täitsa ja terve rida objekte veel kus REV tegi tooriku ja siis tulid need Talimaa peentöö mehed ja tegid seal lõpu. Ja kusjuures töökvaliteet on õige.

K.R.: Aga see on ka kindlasti tänu sellele, et meie koostöö oli nende ehitusmeestega väga hea. Me saime alati küsimused koha peal ära lahendatud, me ei läinud kaks-kolm päeva või nädal hiljem. Sellist olukorda ei olnud. Mehed said vastused praktiliselt kohe koha peal.

R.A.: Kas neid uuringuid Pärnu linnas tegitegi peamiselt ainult Teie või oli veel uuringute tegijaid?

K.R.: Keegi ei pidanud vastu. Tähendab olid mõned kes tahtsid uurimistööd selgeks saada. Sest mina läksin objektile ja vaatasin ringi ja mõtlesin, et siin seinas võib olla jne. No mulle sobis see töö ütleme nii. Ja mul olid õpilased kes tahtsid ka teha, sest ma tegelesin ka kooli lõpetajatega –

IV keskkooli lõpetajatest poisid olid Reinu käes ja tüdrukud minu käes. Pärast jube põnev objektidel olla, aga töö on ebameeldiv ja töö on füüsiline ja töö on raske, must. Need õppijad kadusid väga ruttu ära.

M.M.: Kas te võitlesite kuidagi ka nõukogude perioodil kerkinud uusehitiste vastu?

K.R.: Ei, miks me pidime nende vastu võitlema. Konflikte aga tekkis 1990ndatel. Ärikas tuli Reinu juurde ja tahtsid siis kohe Rüütli tänavale seda pinda – see on kuum koht, siin läheb äri hästi! Rein ütles siis väga halvasti neile. Ikka, ikka oli jah. Tähendab vanalinn säilis ju sellel ajal väga hästi kui Rein oli koha peal. Inimesed kes vaatavad ja oskavad vaadata, need nägid. Siis olid vasklaternad pandud ja majad ju järjest korda saanud. Südalinn sai ju väga ilusaks. Ja loomulikult kõik ärikad tahtsid ilmingimata saada justnimelt vanalinna. Nende vastu sai küll võideldud jah. Seal olid keelud peal. Surve oli igapäevane.

R.A.: Aga kas 1980ndatel Täitevkomitee survet ei olnud, et peaks Pärnu linna moderniseerima?

K.R.: No oli. Taheti ju neid reklaame panna üle kõige, ikka tulede ja säraga. Aga vanalinnale need ei sobunud. Kusjuures IV keskkooli lõputüdrukutega sai ju kraapima hakatud Rüütli tänaval neid vanaaegseid poesilte. Need olid kõik need IV keskkooli lõputüdrukud ja poisid, kellega koos tegime.

Lea Täheväli-Stroh intervjuu osaline transkriptsioon

Intervjueeritav:

- Lea Täheväli-Stroh (edaspidi L.T-S.)

Intervjueerija:

- Töö autor Marleen Mihkelson (edaspidi M.M.)

Intervjueerimine toimus Skype videovestluse teel.

Intervjueerimise aeg: 05.V.2018.

Lindistus autori valduses.

M.M.: Millised olid Teie tööülesanded?

L.T-S.: Enne Pärnut tegin Tallinnas nii palju kui kooli kõrvalt jõudsin. Põhiliselt mõõdistamised. Suvisel ajal kui kooli ei olnud olid pikad komanderingud, Saaremaal näiteks Kõljala mõis oli objekt. 1978. aastal tehti Kultuurimälestiste projekteerimise instituut ja siis viidi üle mind sinna. Siis ma olin juba kooli lõpetanud, siis ma juba enne seda töötasin täiskohaga. Ja siis tehti väikelinnade osakond ja Pärnu grupp oli siis Rein Raie, mina, ma ei mäletagi kes seal veel olid. Ja siis esialgu sai käidud siis komanderingus, pidevalt ka siis juba veel kui ma koolis käisin, aga need komanderingud andsid küll lisaraha, komanderingu tasu oli üsna hea, aga ega see niimoodi komanderingus käimine ikka väga meeldiv ei olnud sellepärast, et Pärnus ei olnud kuskil elada. Rein Raie vanemate juures, õe juures. Restaureerimisvalitsusel oli maja, see Steffani maja seal Elisabeti kiriku kõrval kus, nüüd ma ei tea mis seal on, aga mõni aasta tagasi oli seal mingi pood sees. Seal teisel korrusel. Aga selge oli see, et ega seal need ööbimised neile ei meeldinud. 1980ndal aastal siis, ma arvan, et ma ise hakkasin protesteerima, siis käidi, juhtkond käis siis Pärnus. Ja siis leiti meile üks puumaja mis nüüd on lammutatud. Mis ma seda töö tegemise kohta oskan öelda, et neid oli ikka väga palju. Rein on ka üsna põhjalik ja mina olen põhjalik tänu sellele, et isa oli põhjalik ja tegi asju korralikult ja ikkagi teadis mida teha ja mis võimalused ja nii edasi. Niiet see, minu tööülesanded... Tehnik-arhitektina olin kirjas, aga

põhiline oli siis igasugune mõõdistamine ja dokumenteerimine. Väliuurimised ja siis ka projektid ja need linnaplaanide lokaliseerimised. Arhiivi töö nii Pärnu muuseumis kui ka Tartus.

M.M.: Kuidas leidsite aega, et iga objektiga nii süvitsi tegeleda?

L.S-T.: Ma pean aru saama misasi see on, mida ma joonistan. Ja saada aru miks üks või teine asi nii on tehtud. Ja see ei olnud siis mingisuguse konkreetse hoone ega detaili puhul vaid oli ka terve Pärnu linna puhul. Ja mitte ainult. Eesti arhitektuur jne... See oli tohutu töö tegelikult mis oli vaja teha. Ja tänu sellele siis tekkis võibolla ka sellist kadeduse momenti ka seal töö juures.

M.M.: Kas Te puutusite kokku ka teiste maakondade arhitektide ja uurijatega?

L.S-T.: Ei, tähendab mitte teiste maakondadega. Kellega me varemalt olime kokku puutunud, koos töötanud seal selle Lääne-Saare grupi või selle osakonnaga. Eesti on väike ja asutus ka väike, et ikkagi puutusime palju kokku. Tallinnas tuli käia ju töid üle andmas ja projektid mis said tehtud, need tuli ju restaureerimiskomisjoni saata niiet ega suhtlemist oli väga palju. See niisugune uurimine teeb ülemustele ja ka võib-olla teistele inimestele ei meeldinud eriti, sest me Raiega olime tõstnud selle lati nii palju kõrgele. Esialgu saime tagasilöögi sellega, et nii ei ole vaja teha ja siis läks mõni aeg mööda ja siis hakati teistelt samamoodi nõudma.

M.M.: Kui palju ühe projekti koostamine keskmiselt aega võttis?

L.T-S.: Olenes objektist muidugi. Ja kõige pealt oli siis tellija ja tellija oli ju riigiasutus enamasti, erafirmasid siis ei olnud. Siis tuli objekt üle vaadata ja mis seal vaja teha, tavaliselt olid nad üsna lagunened kõik. Alustuseks tuli siis kõik üles mõõta ja mõõtmisjoonised teha, detailidele. Raie siis projekteeris, mina tegin siis igasuguseid muid jooniseid, detailijooniseid. Ja siis tuli vahepeal käia ka arhiivis, sellepärast et ajaloolased, noh võis olla valmis aga ei pruukinud olla täiuslik ja pidi juurde uurima. Niiet olenevalt objektist.

M.M.: Kas Teil siis oli keegi kes tegeles spetsiaalselt ajaloolise osaga?

L.T-S.: No ajaloolased olid. Anne Nurga oli põhiline kes Pärnu asju tegi. Aga Raie hakkas ise tegema. Tema tegi siis ajaloolise ülevaate, alguses mitte, aga pika peale kogunes informatsioon. Mina töötasin arhiivis. Kopeerisin seal massiliselt kalkade peale plaane, linnaplaane. See oli linnaplaanide kogu jaoks. Ja siis terve see Pärnu magistraali fond, see sai ju läbi töötatud ja materjal kui ma seal käisin siis see oli komandering nädalaks ajaks. Siis ma püüdsin seal infot korjata ka teiste objektide kohta nii palju kui võimalik, et oleks varnast võtta. Ja noh nüüd Raie projekteerimisel esialgu olid jah ajaloolased seal. Mis puudutab aga ehitust kui niisugust, siis seda ju arhiivis ei näe, seda tuleb ise vaadata. Missugused materjalid ja milliseid konstruktsioone kasutatud ja stiilianalüüs, selle järgi siis dateerida. See oli niisugune üsna tihe, põhjalik töö, et saada aru millega tegelesime üldse.

M.M.: Milliste objektidega Teie tegelesite?

L.T-S.: Põhilised objektid olid Supeluse 2. See oli üks esimesi mille ka koos Reinuga tegin. See oli üks hoone mis läks lammutamisele. See oli üks puust hoone koos suvemajaga õue peal. Fikseerimine enne lammutamist, see oli 1978. aastal. No see oli isegi niimoodi, et me võtsime seal ahju lahti ja pakkisime selle ära. Mitte ainult ei olnud see joonistamine, dokumenteerimine ja niimoodi vaid me kogusime ka detaile. Ja esialgu olid need siis meiega kaasas ja kodus ja me saime seal, see on otseselt Elisabeti kiriku vastas see nurgamaja. Selle keldris oli üks ruum kus me siis korjasime igasugust detaili ja sepanaelu ja kõiki asju. Aga õnnetuseks jah tehti see ruum tühjaks ja kõik läks prügimäele. Kõik detailid mis me seal korjasime. Me mitte ainult ei korjanud jupikesi profiilidest vaid ka tapeetidest. Neid sai siis ka üles joonistatud. Tapeedid läksid kaduma. Me viisime Pärnust Tallinna neid ja sai mingis vannis leotada. Siis vatmani paberi peale sai selline 80 cm jupike kokku pandud. Sinna keldritesse sai lihtsalt koguda lihtsalt selline otse seinapealt maha võetud.

M.M.: Kuidas väärtustati originaalsubstantsi?

L.T-S.: Tegelikult ma olen mõelnud seda ja ma ei oska põhjendada miks nii tehti. Restaureerimine kui niisugune sellel ajal, vana asja korda tegemine, see oli täiesti võimatu. Kõik vahetati välja ja need joonised mis ma tegin, need olidki lihtsalt, et vanad visati minema ja uus tehti. Ja ma mäletan üks maja, nüüd ma ei mäleta enam neid majade numbreid. See mis Kungla kohviku, endise Kungla kohviku vastas, üks puumaja. Selle ja siis ja selle maja kõrval kahekorruselise ma tegin joonise kus oli plankvärav, väike jalakäijate värav. Ja kui see kohale tuli, kui seda paigutati, siis see oli nii viletsa kvaliteediga, et ma protesteerisin, aga sellest ei olnud mittemingisugust kasu, sellepärast et kellele sa ikka protesteerid. Ja mäletan Malmö 19, seal oli üks barokiaegne tiheda jaotusega aken mille original oli alles. Me tahtsime seda alles jätta, aga ka see ei olnud võimalik. Aken oli täiesti terve ja ta oli nii kvaliteetsest puidust, et me tahtsime alles jätta. Aga see lihtsalt visati minema. See mis 1970ndatel ja 1980ndatel tehti, see on osaliselt mis see ideoloogia siis oli. Vana tuleb säilitada, aga uus peab olema uus. Ei tulnud kõne allagi, et kuskil oleks mõni restaureerimistöökoda olnud, et need ukсед-aknad ja detailid kõik oleks korda tehtud. Hiljem tekkis. Oli restaureerimisvalitsus, Moppel oli seal, aga seal olid töömehed. Kõik puidutöökoda oli ju Tallinnas. Et sealt tulid need asjad ja ühtegi asja sinna ei viidud restaureerimisele niiet kõik vahetati välja. Ja võin öelda niimoodi, et ma võisin teha need joonised seal küll kui tahes täpsed, aga see materjal iseenesest oli väga ebakvaliteetne. Et kui ma Pärnus käin ja uksi ja aknaid näen kui viletsas olukorras nad tegelikult praegu on, pole eriti hooldatud ka ja siis on üsna kurb. Restaureerimine see ei olnud, lihtsalt vana minema viskamine ja uutega asendamine. Kusjuures ma võin öelda ka seda, et Tallinnas tehti selles Restaureerimisvalitsuses, seal juba olid metalldetailide, sepsidetailide kataloog. Ja see oli kohustuslik ka Pärnu suhtes. Raie tegi seal küll jooniseid nurgikute kohta ja neid isegi tehti seal Kaera tänaval järgi, aga käsk oli see, et sepsidetailid tuleb võtta kataloogist, mida siis oli massiliselt seal valmis tehtud ja selle numbri järgi siis tuli välja valida. Minu arvamus on see, et see kataloog tehti Tallinna näide põhjal. Nüüd ma võin öelda seda, et enamus akna nurgikuid näiteks ja karplukke imporditi Rootsist ja need levisid üle Eesti. Neid on ka Taanis ja Norras ja Rootsist. Niiet selle ma olen endale välja selgitanud, et millal seda tehti ja kuidas. Tehti muidugi ka Eestis, aga sarnaseid on ka siin Rootsist küll ja veel.

M.M.: Kas ka uute koopiate detailide juures ei kasutatud säilinud originaalide sepiseid?

L.T-S.: Ei. No võib-olla, aga mul ei ole sellist muljet. Ma ei mäleta kuidas siis oli, mul ei ole sellist muljet. Uks ja aken tehti valmis Tallinnas ja ei olnud koha peal neid inimesi kes oleks selle detaili demonteerinud ja sinna kohapeale viinud ja õelnud kus täpselt peaks olema.